

**JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULKA**

***Plodnost a porodnost na panství Rožmberk v 19. století
(historickodemografická studie)***

České Budějovice 2006

Autor: Marika Poulová

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Josef Grulich PhD

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně pouze za použití uvedených pramenů a literatury.

V Českých Budějovicích dne 20. dubna 2006

Ráda bych poděkovala všem osobám, které mi při vzniku diplomové práce pomáhaly. Zejména děkuji panu PhDr. Josefu Grulichovi, PhD. za řadu cenných rad a připomínek. Za vstřícný přístup děkuji také pracovnícím Státního oblastního archivu v Třeboni.

ANOTACE

Diplomová práce vychází z excerptce matričních záznamů uložených v SOA Třeboň a zabývá se proměnami rodinných struktur v období 19. století, nazývanými souhrnně „demografická revoluce“. Soustředí se na otázky intenzity přeměny tradiční rodiny v rodinu moderní v agrárních oblastech českých zemích. Na příkladě jihočeské farnosti Rožmberk nad Vltavou jsem se pokusila zmapovat hlavní demografické události – plodnost, sňatečnost a částečně též úmrtnost. V samém centru zkoumání však stojí právě struktura venkovské rodiny, s přihlédnutím k socioprofesionálnímu zařazení otce, a fertilitní schopnost rožmberských žen. Dosažené výsledky byly srovnávány se sondami pro agrární i městské regiony v 18. století a průmyslové oblasti v 19. století. Na základě vzájemné komparace se pak plně projevila určitá statická stabilita jižních Čech v přejímání modernizačních populačních trendů.

ANNOTATION

The diploma work is based on the excerption of the registers and deals with the analysis of the changes of the family structure in the 19th century, in the period of the “demographic revolution”. It concentrates on the intensity of the conversion of the traditional family structure into the modern family, especially on the intensity of these changes in the agricultural areas of the Czech lands. On the example of the South Bohemian vicarage Rožmberk nad Vltavou I tried to analyze important demographical events – births, weddings and partially also deaths. In the centre of my interest there is the structure of the rural family, emphasizing the socio-professional profile of the man as a breadwinner, and fertile ability of the woman. The results were compared with the sounds for the rural and urban regions in the 18th century and the industrial areas in the 19th century. Through the reciprocal comparison there was shown the stativity of South Bohemia in the acceptations of modern demographic trends.

OBSAH

I. ÚVOD.....	8
II. „EXTRACTUM MATRICULARUM“ (indexy k matrikám křtů, sňatků a pohřbů).....	27
III. METODA REKONSTRUKCE RODINY.....	31
IV. SŇATEČNOST.....	35
IV.1. Sezónnost v uzavírání sňatků.....	37
IV.2. Dny konání svatebního veselí.....	41
IV.3. Rodinný stav a věk snoubenců	43
IV.4. Sňatkový věk svobodných snoubenců	46
IV.5. Sňatkový věk ovdovělých snoubenců	52
IV.6. Délka vdovství.....	54
IV.7. Teritoriální původ snoubenců.....	57
V. PLODNOST A PORODNOST.....	60
V.1. Sezónní pohyb narození a početí.....	61
V.2. Velikost vesnické rodiny v 19. století.....	64
V.2.1. Počet dětí v rodině podle délky trvání manželství a věku ženy při sňatku....	67
V.2.2. Vliv sociální postavení na počet dětí v rodině.....	70
V.3. Plodnost manželského páru.....	72
V.3.1. Manželská plodnost podle věku ženy při sňatku.....	73
V.3.2. Manželská plodnost v závislosti na délce trvání manželství.....	78
V.4. Rozložení porodů.....	80
V.4.1. Předmanželská početí.....	81
V.4.2. Interval mezi sňatkem a prvním porodem.....	85
V.4.3. Meziporodní intervaly v závislosti na pořadí dítěte.....	87
V.5. Věk ženy při posledním porodu.....	89
V.6. Vícečetné porody.....	91
V.6.1. Frekvence vícečetných porodů.....	91

V.6.2 Pohlaví dvojčat.....	93
V.7. Poměr pohlaví.....	94
V.8. Svobodné matky a nemanželské děti.....	96
V.8.1. Četnost nemanželských dětí.....	98
V.8.2. Sezónnost početí a porodů nemanželských dětí	102
V.8.3. Svobodné matky a nemanželské děti.....	104
V.8.4. Dodatečná legitimizace nemanželských dětí	113
VI. VÝVOJ PORODNOSTI A SŇATEČNOSTI.....	121
VII. ÚMRTNOST.....	126
VII.1. Úmrtnost šestinedělek	126
VII.2. Kojenecká a dětská úmrtnost	132
VII.3. Mrtvorozenost.....	137
VII.4. Potratovost a umělé přerušení těhotenství.....	140
VIII. ZÁVĚR.....	145
IX. Přílohy.....	154
X. Obrazové přílohy.....	185
XI. Prameny a literatura.....	190
XI. Seznam příloh.....	197
XII. Seznam zkratk.....	203

I. ÚVOD

Dějiny rodiny se v současnosti těší velké oblibě nejen mezi zahraničními badateli,¹ ale také u nás. Velká pozornost je v české historiografii věnována zejména problematice rodin šlechtických² a měšťanských,³ kde charakter zachovaných pramenů dovoluje proniknout, někdy velmi detailně, do myšlenkového světa těchto lidí. Pro šlechtické, a v mladším období, i pro měšťanské prostředí se dochovalo množství sbírek a rodinných archívů, v nichž se nacházejí zejména prameny osobní povahy, které nám často umožňují pochopit strategie chování a jednání těchto lidí. Pro vesnické prostředí však prameny tohoto typu prakticky neexistují. Jednou z možností jak porozumět

¹ Ve světové historiografii se problematikou rodinného života a rodinných struktur v měšťanském prostředí zabýval například Richard van DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999; z genderového hlediska se jí pak pokusila postihnout Lynn ABRAMSOVÁ, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918*, Praha 2005; problematikou západoevropské rodiny se zabývá i Jack GOODY, *The Development of the Family and Marriage in Europe*, Cambridge 1983; proměnu vnímání dítěte a dětského světa dospělými v 19. století pak nastínil Philippe ARIÈS, *Centuries of Childhood. A Social History of Family Life*, New York 1962; sňatek a křest jako důležité přechodové rituály jsou pak náplní knihy Arnolda van GENNEPA, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997. Sňatku a jeho pojetí v jednotlivých historických etapách se věnuje Jean Claude BOLOGNE, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Praha 1997. V neposlední řadě nelze opomenout poměrně detailně zmapované poměry demografické; Massimo Livi BACCI, *Populace v evropské historii*, Praha 2003.

² Srov. především Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha-Litomyšl 2002; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA, *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997; Pavel KRÁL, *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*, České Budějovice 2004; Zdeněk BEZECNÝ, *Příliš uzavřená společnost: orličtí Schwarzenbergové a šlechtická společnost v Čechách v druhé polovině 19. a na počátku 20. století*, České Budějovice 2005.

³ V otázce studia rodinného života v měšťanském prostředí se velmi často uplatňuje generové hledisko; srov. zejména Milena LENDEROVÁ, *K hříchu a modlitbě. Žena v 19. století*, Praha 1999; Pavla VOŠÁHLÍKOVÁ, *Jak se žilo za časů Františka Josefa*, Praha 1996; Marie L. NEUDÖRFLOVÁ, *České ženy v 19. století*, Praha 1999; Pavla HORSKÁ, *Naše prababičky feministky*, Praha 1999.

životu vesnické společnosti a odkrýt jisté vzorce chování nabízí pouze trestně právní agenda.⁴ Druhou skupinou pramenů, které nám dávají možnost nahlédnout do této problematiky jsou však i evidenční prameny, které na rozdíl od pramenů trestně právních nereflktují jen výjimečné případy, ale zachycují lidskou společnost jako celek a mnohem lépe tedy umožňují studovat rodinné struktury.⁵

Právě těchto pramenů využívá k mapování populačního vývoje i historické demografie;⁶ pod tímto pojmem je skryt jeden z interdisciplinárních oborů, který se zabývá problematikou člověka a lidské společnosti. Historická demografie je součástí skupiny vědních disciplín, které se soustředí na postižení proměn historické populace. Dějinami obyvatelstva se však nerozumí pouze trendy narození a umírání, snahou historických demografů je i reflexe individuálních osudů „malých lidí“, o nichž bezpečně víme snad jen to, že se narodili, žili a zemřeli, a konfrontovat je s „velkými“ dějinami států a jejich vladařů.⁷ Historická demografie se soustřeďuje na analýzu vývojových tendencí obyvatelstva v jeho ekonomicko-sociálních podmínkách. Podrobný rozbor populačních zákonitostí je

⁴ Srov. například Pavel HIML, *Myšlení venkovských poddaných v raně novověkých jižních Čechách pohledem trestněprávních pramenů*, OH 4, 1995, s. 201-218; Jindřich FRACEK, *Zločin a trest v českých dějinách*, Praha 1999; Alena ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce, aborty a infanticidia v pramenech k předstatistickému období*, HD 15, 1991, s. 9-46; Daniela TINKOVÁ, *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolu a sociální péčí na prahu občanské společnosti*, HD 27, 2003, s. 133-172; TÁŽ, *Hřích, zločin a šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004; Jaroslav DIBELKA, *Reflexe a sebereflexe „zmrhané“ ženy na počátku novověku ve světle trestněprávních pramenů*, Diplomová práce HŮ JU, České Budějovice 2004.

⁵ Srov. zejména Lumír DOKOUPIL – Ludmila FIALOVÁ – Eduard MAUR – Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999; Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, *Dětství rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990; Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*, Praha 1965; Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998; Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, *Rodina našich předků*, Praha 1996. Ke zpracování myšlenkového světa venkovského obyvatelstva se pak nejčastěji využívá etnografických pramenů a rozbor zvyklostí spojených s významnými okamžiky v životě vesnické společnosti nebo rodiny. Zejména ve starších pracích však analytické pojetí ustupuje do pozadí na úkor popisnosti. Srov. například Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004; Čeněk ZÍBRT, *Staročeské svatba*, Praha 1929; Karel PEJML, *Český lid ve svých názorech, obyčejích a pověrách*, Praha 1941. Většina dílčích studií, vycházejících ze studia etnografických pramenů, pak byla publikována na stránkách časopisu Český lid.

⁶ Blíže k teoretickému vymezení pojmu Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1978, s. 5-9; Pavla HORSKÁ, *Česká historická demografie*, ČCH 89, 1991, s. 519.

⁷ L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 7.

tedy nemyslitelný bez studia dlouhodobých populačních trendů, stejně jako bez důkladné znalosti měnící se sociální a politické situace, jíž byly tyto trendy motivovány.⁸

Skutečné počátky této vědní oblasti,⁹ nazývané dnes historickou demografií, spadají do padesátých let 20. století a jsou spojovány se jmény dvou francouzských demografů Louise Henryho a Michela Fleuryho, kteří na základě záznamů vedených v matričních knihách rozpracovali a následně i velmi úspěšně užili metodu rekonstrukce rodin.¹⁰ Sledování demografických jevů v rámci jedné farnosti jim umožnilo nahlédnout do struktury jednotlivých rodin, žijících v francouzském regionu Crulai. Rekonstrukci historické rodiny je však možné provádět pouze u statických populací, které se nevyznačovaly příliš velkými migračními tendencemi;¹¹ neméně podstatné je i vhodný výběr pramene, této

⁸ E. MAUR, *Základy*, s. 5-9.

⁹ První práce, které se pokoušely o postžení populačního vývoje se objevily už v 19. století v souvislosti s prvními statistickými evidencemi se současníci pokoušeli podat obraz populace založený právě na těchto prvních sčítáních lidu. Teprve na počátku 20. století však byly sepsány první práce vědeckého charakteru, které převážně na základě evidenčních pramenů přinášely první informace o přirozené změně obyvatelstva od nejstarších dob až do současnosti. Více: Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 10-64.

¹⁰ Michel FLEURY – Louis HENRY, *Manuel de dépouillement et d'exploitation de metat civil ancien*, Paris 1956.

¹¹ Z tohoto důvodu byla většina studií věnována struktuře venkova a problematika městské populace zůstávala opomíjena. Ke zmapování venkovské populace bylo v ČR této metody využito například pro farnost Břevnov, Hostivař, Komín nebo Jablonec nad Nisou; zatímco městské rodiny byly zrekonstruovány jen pro Budyni nad Ohří, Domažlice a brněnskou farnost sv. Petra a Pavla. Srov. Eliška ČÁNOVÁ – Pavla HORSKÁ, *Obyvatelstvo oce Břevnova v církevních pramenech z let 1652-1800*, AUC - Phil. et Hist. 3, 1972, s. 81-100; Barbora LAŠŤOVKOVÁ, *Demografický vývoj hostivařské farnosti v 18. století*, Diplomová práce, FF UK, Praha 1994; Petra BRABCOVÁ, *Plodnost vdaných žen v první polovině 18. století. Výsledky dat dvou jihomoravských farností*, HD 25, 2001, s. 85-100; TÁŽ, *Plodnost vdaných žen ve vesnici Komín v první polovině 18. století*, D 39, 1997, s. 101-109; Walburga WOWKOVÁ – Ludmila FIALOVÁ, *Plodnost vdaných žen v Jablonci nad Nisou do roku 1800*, D 34, 1992, s. 223-234; Petra BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky brněnského obyvatelstva v 18. století (historicko-demografická studie)*, Doktorandská práce, FF MU, Brno 1999; Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně nad Ohří v letech 1701-1850*, Ústecký sborník historický, 1985, s. 143-239; Petr MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1631-1830*, SAP 36, 1986, s. 103-179. Zvyšující se hladina migrace v 19. století pak zřejmě většinu historiků prakticky odradila od využití metody rekonstrukce rodiny pro toto období, pro zmíněné období totiž existuje jen velmi málo studií, jako příklad uvádím práci Sabiny Duškové o Liberci, která však využívá pro postžení populačních změn tohoto průmyslového města pouze metody agregativní, srov. Sabina DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století*, HD 24, 2000, s. 109-162.

metody může být využita pouze za předpokladu, že se v matričních záznamech nevyskytuje příliš mnoho omylů a chybných zápisů.¹²

Na nevýhody této metody upozornila tzv. „The Cambridge Group for the History of Population and Social Structure” a její čelní představitelé David Edward Charles Eversley, Peter Laslett a Edward Anthony Wrigley, kteří považovali za základní metodu historicko-demografické statistiky tzv. agregativní metodu¹³, která vycházela z anonymního vzorku populace a soustředila se na postizení měsíčních nebo ročních proměn v míře křtů, sňatků nebo pohřbů. Na základě této metody bylo tedy možno studovat sezónnost demografických jevů a projevíly se tak i určité demografické rysy chování našich předků, neméně důležitý byl i fakt, že sledování těchto jevů v dlouhých řadách umožnilo zmapovat vývoj těchto veličin v průběhu staletí na základě důležitých ekonomických a politických změn.

I tato metoda však má určité nevýhody; z anonymního vzorku obyvatel se vytrácí člověk a jeho individualita. Z tohoto důvodu by tedy v ideálním případě, mělo být k postizení vývoje populace určitého regionu využitím obou zmiňovaných metod, tj. metody rekonstrukce rodiny i metody agregativní; pouze kombinací těchto přístupů pak může vzniknout objektivní obraz historické společnosti.

První ucelené zhodnocení populačního vývoje v českých zemích podala Ludmila Kárníková,¹⁴ která se pokusila o jeho postizení na základě všech významných ekonomických i politických událostí; přesto však se jedná o dílo, které dnes uplatňovaným metodickým postupům již příliš neodpovídá. Hlavním nedostatkem všech prací publikovaných až do 70. let 20. století byla především jejich jednostranná orientace na co možná nejpřesnější stanovení počtu obyvatelstva žijícího na našem území; autoři se tedy v první řadě soustředili především na vyčíslení dosažených výsledků, čímž se vytrácelo samotné zhodnocení a vysvětlení tohoto stavu.

¹² Blíže k výhodám i nevýhodám Henryho metody rekonstrukce historických rodin: P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 250-260.

¹³ Pro tuto metodu se užívá též označení globální nebo anonymní.

¹⁴ L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 65-279.

Přesto však nelze tvrdit, že by tyto práce neměly pro historicko-demografický výzkum žádný význam. Řada těchto studií se naopak stala velmi přínosnou pro velké množství pozdějších badatelů; zde je nutné vyzdvihnout zejména práci Františka Dvořáčka¹⁵ mapující vývoj stavu obyvatelstva ve všech zemích Koruny české od poloviny 18. století až do Dvořáckovy současnosti. Kvalitu této práce pak prověřila i studie editovaná Václavem Sekerou¹⁶ a již zmíněná práce Ludmily Kárníkové. V tomto případě je však nutné upozornit, že žádná interpretace je mnohdy lepší než-li interpretace chybná, jako ve studii Václava Davídka,¹⁷ věnované vývoji osídlení českých zemí v 16.-19. století.

Teprve práce kolektivu Ludmily Fialové, Pavly Horské, Milana Kučery a Eduarda Maura¹⁸ z roku 1998 ve všech ohledech vyšla vstříc novému pojetí historicko-demografického bádání a pokusila se o zmapování vývoje všech sociálních i etnických skupin žijících na území Čech, Moravy a Slezska v politických a ekonomických souvislostech jednotlivých dějinných etap. Pro srovnání s evropským vývojem pak pro mě byla velmi podnětná také práce italského historika Massima Livi Bacciho, která podává ucelený pohled na vývoj evropských populací až do konce 20. století.¹⁹

Demografické práce jsou v převážné většině pojímány jako mikroregionální sondy; vzhledem k tomu, že tyto studie nejčastěji vycházejí z matričních záznamů,²⁰ stává se základní jednotkou těchto sond vždy určitá

¹⁵ František DVOŘÁČEK, *Soupis obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*, Praha 1926.

¹⁶ Václav SEKERA (ed.), *Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754-1918*, I-II, Praha 1978.

¹⁷ Václav DAVÍDEK, *Statistické příspěvky o osídlení a zalidnění české země v 16. a 17. století*, D 7, 1965, s. 128-143; TÝŽ, *Statistické příspěvky o demografii české země v 18. a do poloviny 19. století*, D 9, 1967, s. 142-154, 250-259.

¹⁸ L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 133-226.

¹⁹ M. L. BACCI, *Populace*, s. 154-198.

²⁰ Poměrně časté je však i využití některých dalších evidenčních pramenů, pro období po třicetileté válce se hojně využívá například soupisů poddaných podle víry, gruntovních knih nebo Berní ruly a její revizitace. Srov. například Josef HANZAL, *Demografické poměry v šumavské oblasti v 2. pol 17. a poč. 18. st.*, HD 2, 1968, s. 9-16; E. MAUR, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, SAP 14, 1964, 63-65; TÝŽ, *Poddaní točnického panství v druhé polovině 17. století*, SAP 15, 1965, s. 277-297; Josef GRULICH – Hermann ZEITLHOFER, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím ukončení*, HD 22, 1998, s. 79-105; Eduard MAUR, *Populační důsledky třicetileté války*, HD 12, s. 137-152. Pro pozdější období pak mapování populačního vývoje umožňují zejména Tereziánský a Josefský katastr; k podchycení hospodářského a populačního

farnost a cílem zkoumání její populační vývoj. Poměrně detailně je přítom na základě matrik zmapováno především tzv. protostatické období, tj. období od zavedení prvních matrik až do konce 18. století, kdy v souvislosti s tereziánskými reformami, začala být pravidelně prováděna sčítání obyvatelstva.

Zhodnocení vývoje populace v 19. století na základě matričních záznamů však bylo historiky dlouho opomíjeno, jedním z důvodů je zřejmě i fakt, že v této době již začaly být vydávány první práce zabývající se statistickým zhodnocením soudobé populace, které napomáhají lepší orientaci ve vývoji obyvatelstva a ze kterých se dají i bez pracného získávání matričních záznamů a sestavování rodových listů stanovit alespoň základní charakteristiky populačního vývoje.²¹ Neméně významným důvodem je i skutečnost, že v 19. století, v souvislosti se zrušením robotních povinností dochází k zesílení migrační vlny. Právě vzrůst migračních tendencí v některých regionech téměř vylučuje využití metody rekonstrukce rodiny,²² která právě naopak vychází z jisté stability a uzavřenosti zkoumané populace.²³

Snad právě proto dnes existuje poměrně málo studií, týkajících se 19. století, které jsou navíc veskrze soustředěny pouze na určité aspekty populačního vývoje. Středem zájmu se přitom stala právě otázka proměny populace za tzv. demografické revoluce a prosazování těchto změn v českém prostředí.²⁴ Cílem těchto prací tedy bylo v první řadě poukázat na možnosti studia této problematiky nebo tyto předpoklady ověřit v praxi. Hlavním námětem se stala především otázka uzavírání sňatků, resp. úrovně sňatkového věku, který se v 19. století výrazně zvýšil.

vývoje města Berouna v 18. století pak bylo využito soupisů obyvatelstva a vlastníků domů, srov. Marie TOŠNEROVÁ, *Obyvatelstvo města Berouna na konci 18. století*, HD 26, 2002, s. 63-80.

²¹ Tento typ pramene je využitelný především metodou agregativní, která se zabývá sezónními výkyvy v počtu křtů, sňatků a pohřbů a zkoumání těchto proměnných v delším časovém horizontu; srov. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 256-258.

²² Metody rekonstrukce historické rodiny bylo však poměrně hojně využíváno pro období starší, zejména pro 18. století. Srov. L. DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně*, s. 143-239; P. MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlic*, s. 103-179; E. ČÁNOVÁ – P. HORSKÁ, *Obyvatelstvo oce Břevnova*, s. 81-100.

²³ P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 254-255.

²⁴ K charakteristickým rysům nového demografického režimu více: M. L. BACCI, *Populace*, s. 154-198; Květa KALIBOVÁ, *Úvod do demografie*, Praha 2004, s. 41-43.

Řadu studií věnovala této problematice zejména Ludmila Fialová,²⁵ která se snažila na základě dlouhodobých populačních trendů postihnout právě strukturální proměnu populace českých zemí. Pavel Vereš²⁶ se naproti tomu zabýval spíše otázkou sezónnosti sňatků a jejich proměn v důsledku postupné sekularizace společnosti. Naopak Iva Heroldová²⁷ na uzavírání sňatků pohlížela spíše z etnografického hlediska a nastínila je na základě proměn svatebních obyčejů. Jako mikrosundu pak otázku vývoje sňatečnosti uchopila Blanka Štěrbová,²⁸ která na základě matričních zápisů a využití agregativní metody podala obraz dlouhodobého vývoje uzavírání sňatků ve dvou jihočeských farnostech Novosedlech nad Nežárkou a Střelských Hořticích. Spíše z hlediska právního pak otázku manželského soužití krátce nastínil Jiří Prokopec.²⁹

Proměna v uzavírání sňatků však nebyla jediným rysem nového demografického režimu, zhruba od sedmdesátých let 19. století docházelo, zejména však v průmyslových regionech, k poklesu porodnosti a tedy i snížení počtu dětí připadajících na jedno manželství.³⁰ Páry tedy v této době začaly úmyslně omezovat počet potomků. Podobně jako v případě sňatečnosti, která je vzhledem k poměrně vysokému podílu manželských porodů úzce spojena s porodností, se pak touto problematikou zabývala především Ludmila Fialová³¹ nebo práce Pavly Horské.³²

²⁵ Ludmila FIALOVÁ, *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*, D 37, 1995, s. 9-21; TÁŽ, *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století*, Documenta Pragensia 13, 1996, s. 175-183; TÁŽ, *Příspěvek k možnostem studia sňatečnosti v českých zemích za demografické revoluce*, HD 15, 1985, s. 89-121.

²⁶ Pavel VEREŠ, *Sezónnost sňatků v českých zemích v letech 1851 až 1984*, ČL 74, 1987, s. 32-35.

²⁷ Iva HEROLDOVÁ, *Uzavírání sňatků*, s. 129-139.

²⁸ Barbora ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686-1910*, HD 11, 1987, s. 97-140; TÁŽ, *Sňatečnost a sňatková migrace ve farnosti Střelské Hořtice v letech 1645-1890*, JSH 58, 1989, s. 125-136.

²⁹ Jiří PROKOPEC, *Manželství a rozvody v českých zemích v 19. století*, D 30, 1988, s. 310-313.

³⁰ Srov. L. FIALOVÁ, *Změny*, s. 151-160.

³¹ Ludmila FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století*, HD, 12, 1987, s. 207-224; TÁŽ, *Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce*, HD 15, 1991, s. 143-189

³² Pavla HORSKÁ, *Historický vývoj plodnosti v českých zemích. Stav a možnosti výzkumu*, HD 6, 1975, s. 3-37; TÁŽ, *K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie*, D 22, 1980, s. 343-350.

Ani úmrtnostním trendům v 19. století nebyla dosud věnována příliš velká pozornost. Jedná se spíše o práce ojedinělé, které ke zmapování úmrtnostních poměrů využívají veskrze „anonymního“ anglického postupu „The Cambridge Group for the History of Population and Social Structure.” V první řadě je nutné upozornit na studii Lumíra Dokoupila a Ludmily Nesládkové,³³ která je věnována úmrtnosti v českých zemích. Práce Aleny Šubrtové³⁴ se naopak soustřeďuje na postižení míry kojenecké úmrtnosti v Praze. Marie Vojtíšková³⁵ pak ve své práci poukázala na přímou souvislost mezi špatnými hygienickými poměry průmyslových měst a cholerymi epidemiemi v České Lípě.

Aspoň částečně přesahují do 19. století i některé časově starší studie, které jsou však již založeny na metodě rekonstrukce historické rodiny. Jednak je to práce Petra Mužíka³⁶ o demografickém vývoji Domažlic, který dovedl až do roku 1830 nebo sonda Ladislava Duška³⁷ o obyvatelstvu Budyně nad Ohří; města, které ještě v polovině 19. století nebylo zasaženo ekonomickými a společenskými změnami označovanými jako „demografická revoluce“. Dlouho chybějící srovnání městské a venkovské populace metodou rekonstrukce rodin nabídla Petra Brabcová,³⁸ která konfrontovala výsledky sond ze dvou jihomoravských farností, brněnské farnosti sv. Petra a Pavla a Komína, v první polovině 18. století. Podobné srovnání pro mladší období však dosud chybí. Také další dvě studie částečně přesahují do 19. století, práce Jany Beránkové³⁹ o obyvatelstvu města Kouřimi a demografický obraz farnosti Třeboň od Marie

³³ Lumír DOKOUPIL – Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Charakteristické rysy vývoje úmrtnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století*, HD 12, 1987, s. 193-216.

³⁴ Alena ŠUBRTOVÁ, *Kojenecká úmrtnost v Praze v letech 1785-1815 na základě matrik*, HD 2, 1968, s. 45-57; TÁŽ, *Kojenecká úmrtnost v Praze na přelomu 18. a 19. století*, *Statistika a demografie* 9, 1972, s. 143.

³⁵ Marie VOJTÍŠKOVÁ, *Úmrtnost při prvních třech cholerych epidemiích XIX. století v České Lípě (Sonda do situace v typickém průmyslovém městě severních Čech*, HD 5, 1971, s. 92-103.

³⁶ Petr MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlic*, s. 103-179.

³⁷ Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně*, s. 143-239.

³⁸ P. BRABCOVÁ, *Plodnost vdaných žen v první polovině 18. století. Výsledky dat dvou jihomoravských farností*, HD 25, 2001, s. 85-100; TÁŽ, *Plodnost vdaných žen ve vesnici Komín v první polovině 18. století*, D 39, 1997, s. 101-109.

³⁹ Jana BERÁNKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v Kouřimi v letech 1650-1850*, HD 18, 1994, s. 69-104.

Répásově.⁴⁰ Na rozdíl od výše uvedených studií však nevycházejí z metody rekonstrukce rodiny, ale z anonymní metody, která je výhodnější pro postižení proměny demografických jevů na delším časovém úseku.

Vedle prací, které se k demografickým aspektům v 18. století vyjadřují komplexně, jsou vydávány také studie, které se soustřeďují na postižení nejrůznějších dílčích aspektů, ať již sňatečnosti,⁴¹ plodnosti a porodnosti⁴², úmrtnosti či dalších stránek populačního vývoje.⁴³ Většina těchto prací byla publikována časopisecky na stránkách Historické demografie, Demografie, Archivního časopisu nebo ve sborníku Acta demografica. Od počátku devadesátých let 20. století pak začaly vznikat také první diplomové a doktorandské práce věnující se postižení demografických charakteristik v 18. století.⁴⁴

S vývojovou etapou, kterou jsem si zvolila jako cíl svého bádání však časově koresponduje pouze studie Sabiny Duškové⁴⁵ o vývoji města Ústí

⁴⁰ Marie RÉPÁSOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Třeboň v letech 1750-1829*, Archivum Trebonense 5, 1982, s. 82-100.

⁴¹ Václav HOFMAN, *Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století*, HD 26, 2002, s. 81-100; Alice KLÁŠTERSKÁ, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století*, HD 22, 1998, s. 145-168; Eva KAČEROVÁ, *Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod řetězem*, HD 28, 2004, s. 35-54; Michaela HOLUBOVÁ, *Geografická a sociální mogilita snoubenců farnosti Bobrovice od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*, HD 29, 2005, s. 111-155; Markéta SELIGOVÁ, *Sňatečnost na severočeském panství Horní Police v první polovině 18. století (K možností odhadu míry sňatečnosti v předstátnickém období)*, HD 29, 2005, s. 29-52.

⁴² Petra BRABCOVÁ, *Plodnost vdaných žen*, s. 85-100; TÁŽ, *Plodnost vdaných žen ve vesnici Komín*, s. 101-109; Walburga WOWKOVÁ – Ludmila FIALOVÁ, *Plodnost vdaných žen v Jablonci nad Nisou do roku 1800*, D 34, 1992, s. 223-234; Alice VELKOVÁ, *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, in: Tomáš JIRÁNEK – Jiří KUBEŠ (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003, s. 205-227.

⁴³ Svým tématem ojedinelá je pouze práce Pavly Horské věnující se otázkám umělého přerušení těhotenství a možnostem zkoumání této problematiky z hlediska historické demografie v protostátnickém období. Více: Pavla HORSKÁ, *Umělé přerušování těhotenství pohledem historické demografie*, HD 27, 2003, s. 225-242. Otázce abortů a kotracepce v předstátnickém období na základě pramenů právní a normativní povahy se věnovala také Alena Šubrťová, více: Alena ŠUBRŤOVÁ, *Kontracepce, aborty a infanticidia v pramenech k předstátnickému období*, HD 15, 1991, s. 9-46.

⁴⁴ P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky brněnského obyvatelstva v 18. století (historikodemografická studie)*, Doktorandská práce, FF MU, Brno 1999; B. LAŠŤOVKOVÁ, *Demografický vývoj hostivařské farnosti v 18. století*, Diplomová práce, FF UK, Praha 1994; Marie HEŘMÁNKOVÁ, *Únětice v 18. století. Kapitoly ze života středočeské vesnice*, Diplomová práce, FF UK Praha 1999.

⁴⁵ S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 109-162.

nad Labem, ve svém metodickém přístupu však využívá pouze agregativního zpracování populačních trendů. Nehledě na skutečnost, že právě 19. století bylo pro severní Čechy etapou velkého průmyslového rozvoje, kdy se výrazně prohloubila propast mezi urbanizovanými oblastmi na severu a neúrodnými regiony na jihu.⁴⁶ Právě určitá zaostalost a nerozvinutost jižních Čech⁴⁷ v 19. století mě přivedla na myšlenku hledat analogii pro tento vývoj spíše ve stoletích dřívějších a ukázat do jaké míry se dynamismus moderního podnikání promítnul právě do populačního vývoje neúrodných oblastí; pokud se ovšem vůbec nějak projevil. Pro 18. století se pak ocitáme na mnohem pevnější půdě, jelikož pro toto období je studií nesrovnatelně více. Kromě výše zmíněných prací jsou to například studie Ladislava Duška⁴⁸ o Ústí nad Labem, obraz města Berouna od Marie Tošnerové⁴⁹, vývoj unětické farnosti Marie Heřmánkové⁵⁰ a řada dalších.

Základním stavebním prvkem každé společnosti byla a dodnes zůstává rodina, tj. rodina nukleární.⁵¹ Rodina se však vždy řídí souborem určitých kulturních hodnot, které jsou pro určité období typické a ovlivňují mentalitu dané společnosti. Struktura hodnot má pak rozhodující podíl na formování postojů každého jedince. Můžeme tedy říct, že charakter každého člověka je do určité míry podmíněn dobovými a sociálními specifiky, které se pak zrcadlí v jeho chování a jednání. Tento systém hodnot je však značně relativní a v průběhu historického vývoje se často mění.⁵²

⁴⁶ L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 65.

⁴⁷ Podle Kárníkové se na přelomu 18. a 19. století dovršila charakteristická dvojpólovost českých zemí průmyslových a zemědělských krajů; jižní Čechy zůstávaly bez železničního spojení a chyběly zde i průmyslové suroviny, podobně ani zemědělství nebylo v těchto podmínkách schopno velkého vývoje, výsledkem byla depopulace jižních Čech v druhé polovině 19. století. Srov. Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 65, 117-119.

⁴⁸ Ladislav DUŠEK, *Obyvatelstvo města Ústí nad Labem do konce 18. století (na základě matrik)*, Ústí nad Labem 1974.

⁴⁹ Marie TOŠNEROVÁ, *Obyvatelstvo města Berouna na konci 18. století*, HD 26, 2000, s. 63-80.

⁵⁰ Marie HEŘMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj unětické farnosti v 18. století*, HD 24, 2000, s. 83-108.

⁵¹ Ke srovnání pojmu domácnost a rodiny v minulosti více: J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 17-25.

⁵² *Tamtéž*, s. 5-11

Struktura rodiny je tedy vždy odrazem určitého systému dobových hodnot. Rodinný život také výrazně ovlivňují ekonomické podmínky a poměry v dané lokalitě; reprodukční a rodinné chování je úzce spjato s určitými sociálními a ekonomickým strukturami společnosti a reaguje na její změny. Mezi základní charakteristiky rodinného života náleží narození (křty), sňatky a úmrtí (pohřby), které umožňují popsat demografické chování. Na základě sledování těchto jevů v jejich vzájemných vztazích si pak můžeme utvořit představu o vývoji zkoumané lokality, resp. obyvatel žijících na tomto území. Výsledné informace pak umožňují charakterizovat rodinné a reprodukční chování a vykreslení života tehdejších lidí.

Jsem si vědoma toho, že historicko-demografická analýza nám umožňuje pouze poznání „vnější“ stránky sociálního dění a poskytuje informace pouze o početní charakteristice rodin; duchovní hodnoty této doby nebyly v pramenech matričního typu zaznamenány a nelze je tedy z použitého pramene vysledovat. Matriční záznamy však lze chápat jako jeden z možných prostředků, které mohou sloužit k vytvoření určité konkrétnější představy o struktuře rodiny. Ani tady se však při hlubším rozboru získaných poznatků neobejdeme bez notné dávky dedukce kvantifikovaných jevů.

Poznání „vnitřních“ stránek, tedy myšlenkového světa lidí devatenáctého století a jejich pocitového vnímání, nám umožňují prameny osobní povahy, například deníky. Je bezesporu zajímavé sledovat vývoj myšlenkového světa právě prostřednictvím deníků; na druhé straně je nutné podotknout, že vzdělanost ani v této době nedosáhla takové úrovně, aby vesničan mohl zachytit v písemné podobě své vlastní názory a postoje.

Dalším neméně zajímavým pramenem k poznání světa našich předků jsou nezdělané dochované sbírky básní a písní, do kterých se promítaly postoje lidí; této problematice pak svou pozornost věnují především etnografové.⁵³ Vesnické prostředí si uchovalo nedotčenost modernizací dlouho do dvacátého století a lidové prameny jsou bezesporu vhodné zejména pro dokreslení celkové

⁵³ K novým možnostem orientace historické demografie více: Jan HORSKÝ, *Historická demografie a nové metodické pohledy na sociální dějiny*, HD 19, 1995, s. 135-152.

atmosféry a koloritu vesnice v předminulém století. Články věnované etnografii a folkloristice byly povětšinou publikovány v časopise *Český lid*,⁵⁴ méně pak v různých regionálních časopisech a sbornících.⁵⁵

Středem zájmu této diplomové práce je proměna historické rodiny v období rozsáhlých modernizačních změn devatenáctého století. Hlavní pozornost tedy věnuji především otázce velikosti rodin v minulosti, s níž je úzce spojena problematika fertility a natality manželského páru. Mým cílem je přispět k rozšíření dosud známých poznatků, resp. výsledků dosažených v historicko-demografických analýzách, které se však v převážné většině týkají městského a venkovského obyvatelstva v období protostatického. Svou pozornost jsem proto soustředila na demografické změny devatenáctého století, které je z hlediska historické demografie již nazýváno obdobím statistickým.⁵⁶

V předkládané práci jsem se zaměřila na analýzu demografických ukazatelů (s důrazem na otázky porodnosti a plodnosti) s ohledem na sociální příslušnost jednotlivců v rožmberské farnosti. Získávaný vzorek jsem ohraničila léty 1800 a 1900, protože na tomto úseku dlouhém 100 let by měly být mnohem lépe patrné změny, ke kterým ve společnosti docházelo. Pro sledované období se mi podařilo z rodových katastrů⁵⁷ získat 2 209 rodin, z nich více než 60 % mohlo být využito pro další expertízu.⁵⁸ I přesto že, v druhé polovině století podíl rodin, pro které známe datum ukončení manželství zřejmě, v důsledku rostoucí migrace vzrůstá, zůstává skupina rodin s kompletními údaji natolik obsáhlá, aby mohla být považována za dostatečně reprezentativní. Farnost Rožmberk, i v 19. století zůstávala spíše uzavřeným regionem, kde počet migrací nebyl nijak výrazně

⁵⁴ Srov. například Iva HEROLDOVÁ, *Vesnická poddanská rodina v Čechách před vydáním patentu o zrušení nevolnictví a po něm*, ČL 68, 1981, s. 156-168; P. VEREŠ, *Sezónnost sňatků v českých zemích*, s. 32-36.

⁵⁵ P. POPELKA, *Svatba v sociálním systému vesnice a sociální funkce svatebního veselí*, *Studia Comeniana et historica* XVI/31, Uherský Brod 1986, s. 84-97.

⁵⁶ Toto označení vychází ze skutečnosti, že od počátku 19. století se začínají objevovat první statistická sčítání.

⁵⁷ Jedná se o indexy k matrikám křtů, svateb a pohřbů, které byly sepisovány mnichy vyšebrodského kláštera. Jedná se o pramen, který nepředkládá člověka jako jednotlivce, ale již hotovou rodinnou strukturu. Více: Jiřina PSÍKOVÁ, *Rodové katastry uložené ve Státním archivu v Třeboni*, HD 8, 1983, s. 75-79.

⁵⁸ Více k efektivnosti zpracování matričních záznamů a srovnání s ostatními lokalitami kapitola III. *Metoda rekonstrukce rodiny*.

vysoký. Vzhledem k této statickosti zdejší populace je pro tuto lokalitu možné užít nejen agregativního zpracování údajů, ale též metody rekonstrukce rodiny.

Lokalitu samotnou jsem pak zvolila zejména pro jedinečnost dochovaného pramene;⁵⁹ rodové katastry totiž na rozdíl od matrik nepředkládají člověka jako jednotlivce, ale vidí ho již v síti rodinných vztahů a vazeb. Tyto záznamy tedy umožňují snazší orientaci v získaném vzorku rodin i zajištění obsáhlejšího souboru rodin, což dává možnost přesněji posoudit podstatu demografických událostí a odhalit určité strategie chování historických populací.⁶⁰ Rodové katastry pro panství Rožmberk nad Vltavou pak obsahovaly nejdelší celistvou řadu těchto záznamů sahajících od roku 1624 až do poválečného období v roce 1946.

Na základě těchto údajů jsem se pak pokusila postihnout demografickou situaci a rodinné poměry ve farnosti Rožmberk nad Vltavou a na období dlouhém sto let objasnit s jako rychlostí přejímaly české země nové, západní sociální trendy a zda tyto změny nazývané jako „demografická revoluce“ byly v 19. století typické i pro prostředí ryze vesnické. Na rozdíl od statického přístupu nebo vertikálního průřezu se tedy tato studie pokusila o postižení situace v horizontálním pohledu na delší časový úsek vývoje.

Nutné je však brát v úvahu, že tyto změny nebyly plošného charakteru a nebyly přejímány ve všech evropských zemích současně a se stejnou intenzitou. K prvním změnám docházelo nejprve v západoevropských zemích na konci 18. století, ale například v zaostalém carském Rusku se tyto trendy prosadily až ve 20. století⁶¹. Tyto tendence tedy byly spíše regionálního charakteru, nejprve se prosazovaly v urbanistických částech a teprve potom v agrárních regionech, a to i v rámci jednoho státního útvaru.

⁵⁹ Prameny podobného typu se dochovaly jen pro farnosti spravované břevnovským klášteřem a farnost Suchdol u Kutné Hory. Více: P. HORSKÁ, *Index břevnovských matrik z 2. pol. 17. a z 18. století*, HD 5, 1971, s. 61-65; E. JANOUŠEK, *Několik demografických dat z české vesnice na počátku 19. století*, HD 2, 1968, s. 67-71; J. PSÍKOVÁ, *Rodové katastry*, s. 75-79.

⁶⁰ Více k problematice rodových katastrů v kapitole: II. „*Extractum matricularum*“ indexy k matrikám křtů, sňatků a pohřbů.

⁶¹ M. L. BACCI, *Populace*, s. 154-161.

V odborné literatuře se běžně setkáváme s označením přechod k „novému demografickému režimu“, Bacci pak nazývá období dlouhého 19. století dobou „velké transformace“.⁶² V každodenním životě společnosti se tyto změny odrazily ve vědomé tendenci manželských párů omezovat počet potomků, přivedených na svět. Nejprve se tyto trendy začaly projevovat v oblastech s průmyslovou výrobou a tedy i určitým stupněm industrializace, kde ženy byly nuceny pracovat a velký počet potomků a časté mateřství se stávalo z tohoto hlediska nežádoucí.⁶³ Nutno podotknout, že redukci porodu začaly české rodiny systematicky aplikovat až od sedmdesátých let 19. století.⁶⁴ Tyto změny se navíc nejprve projeví na průmyslovém severu, kde se již od 18. století rozvíjela manufakturní výroba; teprve později, často až v prvních desetiletích 20. století, se podobné trendy objevily i v zaostalých a převážně agrárních oblastech, k nimž patřily i jižní Čechy.

Dalším, neméně zajímavým aspektem spojovaným s životem společnosti předminulého století byl i značný nárůst počtu nemanželských dětí, který v některých lokalitách dosáhl až čtrnácti procentního podílu.⁶⁵ Z hlediska právního však osvícenské reformy druhé poloviny 18. století přinesly řadu zásadních změn do postavení svobodných matek a jejich dětí,⁶⁶ na krátkou dobu dokonce tyto děti získaly z hlediska jurisdikce stejná práva jako ty, které se narodily ze svazku manželského.

Nárůst počtu nemanželských dětí není možné chápat jako důkaz postupného uvolňování mravů a sekularizace společnosti městských aglomerací. Důležitější úlohu spíš hrála proměna vnímání předmanželského sexuality⁶⁷ a také

⁶² *Tamtéž*, s. 154.

⁶³ Více: L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 107-111.

⁶⁴ L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s.169-170, 174; L. FIALOVÁ, *Změny*, s. 151-160.

⁶⁵ Srov. zejména L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 68-70, 126-127; P. HORSKÁ, *K otázce vlivu*, s. 346-347; L. FIALOVÁ, *Změny*, s. 151-160.

⁶⁶ Více: D. TINKOVÁ, *Hřích*, s. 310-356; TÁŽ, *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a sociální péče na prahu občanské společnosti*, HD 27, 2003, s. 133-172.

⁶⁷ Srov. L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 119-123; Josef GRULICH, „*Slavností okamžiky*“ – *svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století)*, HD 24, 2000, s. 49.

regionální specifika.⁶⁸ Pavla Horská⁶⁹ pak dává nárůst počtu nemanželských dětí do souvislosti se situací na „sňatkovém trhu“, významnou roli podle ní hrály především ekonomické a sociální faktory, které modifikovaly hladinu sňatkovosti obyvatel; v tomto ohledu však naopak Alice Velková⁷⁰ upozornila, že růst sňatkového věku nemusel být vždy přímo úměrný hladině ilegálních porodů. Přesto však ekonomické a sociální trendy určitou roli ve vývoji sňatečnosti bezesporu hrály.⁷¹

Výše nemanželských dětí byla v řadě případů způsobena přísnými podmínkami udělení souhlasu k sňatku ze strany státních orgánů. O tato povolení byli nuceni žádat především sociálně slabší snoubenci, jejich cílem pak byla snaha monitorovat sňatky chudiny a současně i eliminovat „revoluční živel“ na venkově a ve městech, tj. obyvatelstvo, které nemělo dostatečný ekonomický potenciál jako podruhové, nádeníci nebo tovaryšové.⁷² V tomto ohledu je tedy nutné rozlišovat mezi dětmi svobodných matek a mezi dětmi, jejichž rodiče žili v nesezdané domácnosti tzv. „konkubinátu“ a teprve dodatečně uzavřeli sňatek, čímž legitimovali všechny nemanželsky narozené děti.

V souvislosti s některými hygienickými opatřeními, ke kterým docházelo již od dob Marie Terezie a Josefa II.,⁷³ je zajímavé studovat i vývoj úmrtnosti u dětí a kojenců, na základě patentu Josefa II. z roku 1784 měly být do matrik

⁶⁸ V oblastech obydlených českým obyvatelstvem zůstávala podíl mimomanželských dětí poměrně nízký i v 19. století; naopak v regionech osazených německými menšinami často přesahoval i jednu třetinu všech narozených dětí. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 174.

⁶⁹ Pavla HORSKÁ, *K otázce vlivu*, s. 343-349.

⁷⁰ A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 211.

⁷¹ Na přímou souvislost mezi ekonomickým potenciálem a podílem nemanželských dětí v populaci upozorňovali již někteří statistikové v 19. století, více: L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 69.

⁷² Srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 158-165; Jiří KLABOUCH, *Politický konsens k manželství v Čechách (z novějších dějin manželství v našich zemích)*, Praha 1960.

⁷³ Roku 1770 byl vydán Generální zdravotní řád, platný pro celou monarchii, podle dekretu z roku 1781 začala být budována zdravotnická zařízení jako všeobecné nemocnice a sirotčince. Byly otevřeny zemské porodnice a nalezince, které byly určeny osamělým matkám. V Brně byla nemocnice otevřena již roku 1772, v Olomouci roku 1780. Praha na zemskou porodnici čekala až do roku 1789 (do té doby plnil funkci nalezince Vlašský špitál založený v roce 1602). Srov. zejména Petr SVOBODNÝ – Ludmila HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004, s. 93-97; L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 179-183, 105-110.

zaznamenávány i děti, které se narodily mrtvé, což umožňuje sledovat také míru mrtvorozenosti, ve které se do jisté míry zrcadlily určité sociální trendy společnosti a stávala se tedy ukazatelem biologického stavu ženského organismu i celkové zdravotnické péče. Otázkou však zůstává, zda faráři do matrik skutečně zaznamenávali všechny mrtvorozené nebo byl tyto zápisy spíše nahodilého charakteru.

Významnou měrou se pak v 19. století prodloužila i průměrná délka života, důležitý vliv na to mělo především postupné zkvalitňování lékařské péče a částečně též vyživovací situace. V případě ženského organismu se pak na jeho větší vitálnosti podílelo zejména snížení počtu absolvovaných porodů, které tělo matky výrazně vyčerpávaly; právě porod byl v historii nejčastější příčinou nadúmrtnosti žen v produktivním věku.⁷⁴ Bacci uvádí, že během dlouhého 19. století docházelo k prodlužování života tempem dva měsíce ročně;⁷⁵ což by znamenalo, že na konci století měl jedinec šanci žít v průměru o 16-17 let déle. Tyto výsledky však nemůžeme globálně aplikovat na celou evropskou populaci, protože i na konci století v některých zaostalých oblastech, jako Rusko, Irsko nebo Finsko, přesáhnul průměrný věk jen nepatrně 32 let.⁷⁶ Přesto však prodloužení délky života mělo zásadní vliv i na samotnou délku manželského soužití, které mnohem častěji trvalo až do menopauzy. Zvýšení hodnoty průměrného věku se nutně muselo odrazit v rodinném stavu snoubenců uzavírajících sňatek, v 19. století tak klesá podíl vdovců a vdov vstupujících opět do manželství.⁷⁷

Cílem této práce je zmapoval změny v rodinné struktuře, v její velikosti a také fertilitní schopnosti žen. I přes značný nárůst mimomanželských porodů, byla po celé 19. století sexualita a s ní spojovaná reprodukce obyvatelstva stále

⁷⁴ Srov. L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 112-114; L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 157-158.

⁷⁵ M. L. BACCI, *Populace*, s. 170-179.

⁷⁶ *Tamtéž*, s. 158.

⁷⁷ V Novosedlech nad Nežárkou tvořil podíl protogamních sňatků v období 1730-1789 zhruba 70 % , v posledním zkoumané etapě 1880-1910 však již dosahoval hodnoty 86 %. Důvodem tohoto nárůstu mohla být především lepší hygienická situace a zejména vymizení velkých epidemií, které velkou měrou přispívaly k vyšší úmrtnosti lidí v produktivním věku. Srov. Blanka ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 108-109.

uskutečňována převážně v rámci manželského svazku; proto není možné analyzovat problematiku sňatečnosti a plodnosti historických populací naprosto izolovaně. Z tohoto důvodu jsem se nejprve zaměřila na postižení sňatečnosti; otázky sezónnosti v uzavírání sňatků stejně jako dne konání svatebního veselí jsou pozoruhodné zejména z hlediska zkoumání dějin mentalit.

Sňatkový věk, především ženský, velkou měrou modifikoval velikost rodiny. Pokud totiž budeme 18. a 19. století chápat jako období s neomezenou mírou plodnosti, kdy kontracepční prostředky nebyly nijak výrazně využívány;⁷⁸ byl to právě věk ženy v době sňatku, který spoluurčoval kolik plodných let mohla v manželství prožít.⁷⁹ Druhým velmi významným činitelem pak byla i samotná délka manželského soužití, která se od počátku 19. století v souvislosti s rostoucím průměrným věkem,⁸⁰ taktéž musela prodloužit. V důsledku prodloužení průměrné délky života pak bylo zajímavé sledovat i podíl sňatků ovdovělých osob v populaci. Z bydlíšťe snoubenců bylo možno usuzovat, do jaké míry byly jižní Čechy uzavřeným regionem a jak silné byly v této oblasti migrační tendence. Ze sledovaného pramene bohužel není možné určit počet osob, které během svého života neuzavřely žádný sňatek, tj. definitivní celibát.

V samém centru zkoumání potom stojí struktura venkovské rodiny. Při analýze získaného vzorku jsem přihlížela obzvláště k socioprofesionálnímu postavení otce, které významným způsobem modifikovalo rodinnou strukturu. Délka meziporodních intervalů nám objasňuje určité patologické jevy ženského organismu v minulosti, spojené zřejmě s infertilitou manželského páru.⁸¹ Přitom právě abnormálně dlouhé intervaly většinou svědčí o oddalování dalšího těhotenství prostřednictvím antikoncepčních prostředků nebo možným potratům v důsledku špatné vyživovací situace a následně i ne zrovna optimálního stavu

⁷⁸ Otázkou využívání antikoncepčních prostředků u historických populací se zabývala i A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce*, s. 9-46.

⁷⁹ Pokles počtu dětí v rodinách v 19. století chápe Ludmila Fialová právě jako přirozený následek zvýšení sňatkového věku nevěst, tj. odkladu sňatků, který se výrazně začal projevovat od třicátých let a vrcholu dosáhnul přibližně v polovině 19. století; snahy o úmyslné snižování počtu dětí v rodinách lze podle Fialové datovat až od 70. let. Více: L. FIALOVÁ, *Změny*, s. 151-160.

⁸⁰ M. L. BACCI, *Populace*, s. 170-179.

⁸¹ Více: Anton PONŤUCH, *Gynekologie a porodnictví*, Praha 1984, s. 166-169.

ženského organismu.⁸² Nedostatečná zdravotní péče a komplikace při porodu pak byly nejčastější příčinou úmrtnosti šestinedělek.⁸³ I přes určitá hygienická a zdravotnická opatření pak zůstávala na vysoké úrovni i úmrtnost dětí a kojenců,⁸⁴ stejně jako hladina mrtvorozenosti.

Z hlediska studia meziporodních intervalů je pak důležitá zejména délka intervalu mezi sňatkem a prvním porodem. Tento interval nám umožňuje zjistit, jak důsledně byly respektovány církevní zásady o „panenské čistotě“ nevěsty a kolik žen vstupovalo do svazku manželského gravidních. Při studiu fertility a natality je pak vždy nutné zohledňovat věk ženy a analyzovat získaný vzorek žen podle stáří. S rostoucím věkem totiž fertilní schopnost ženy klesá a v důsledku toho se může prodlužovat i časový interval mezi jednotlivými porody.

Tato práce se tedy zaměřuje na postižení populačních změn, ke kterých docházelo ve evropské společnosti již od konce 18. století a na příkladě jihočeské farnosti Rožmberk nad Vltavou postihnout do jaké míry se tyto trendy prosazovaly v agrárních oblastech českých zemích. Značnou nevýhodou pro vzájemnou konfrontaci a srovnání se však jeví značná absence tohoto typu studií, využívajících metody rekonstrukce historické rodiny, pro 19. století.

⁸² Podle anglického historika E. A. Wrigleyho lze u ženy rodící mezi 20 a 30 rokem, tj. před dovršením 30 roku života považovat za normální interval o délce od 16,5 do 31,5 měsíců (za předpokladu, že předchozí dítě nezemřelo krátce po porodu), délku intervalu delší než 31,5 měsíce je tedy možné považovat za nenormální. Více též P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 296.

⁸³ Lynn Abramsová poukazuje na přímou souvislost mezi poklesem úmrtnosti matek a zavedením kvalifikovaných porodních asistentek v některých zemích západní Evropy; srov. L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 114.

⁸⁴ V českých zemích zůstávala míra kojenecké a dětské úmrtnosti po celé devatenácté století velmi vysoká, do pěti let umíralo zhruba každé čtvrté dítě. Ani po roce 1900 však podíl zemřelých dětí nijak výrazně neklesal a teprve po roce 1911 klesnul pod jednu pětinu. Srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 189-191; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 90, 120; Godelieve MASUY-STROOBANT, *Infant Health and Infant Mortality in Europe. Lessons from the Past and Challenges for the Future*, s. 1-34, in: Carlo A. CORSINNI – Pier Paolo VIAZZO (edd.), *The Decline of Infant and Child Mortality. The European Experience: 1750-1990*.

II. „EXTRACTUM MATRICULARUM“

indexy k matrikám křtů, sňatků a pohřbů

Tato práce je založena výhradně na excerpci záznamů matričního typu, které jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Třeboni. Tyto knihy, které nesou název *Alphabetischer Auszug* či *Extractum Matricularum*, byly vedeny při vyšebrodském klášteře jako indexy k matrikám narození (křtů), sňatků a úmrtí (pohřbů). Jedná se o pramen jedinečného charakteru; podobné záznamy se dochovaly jen v Archivu hlavního města Prahy; sloužily k evidenci sňatků, křtů a pohřbů na svatomarkétské faře⁸⁵ spravované břevnovským klášteřem.⁸⁶ Podobně koncipovaný pramen, který však místo rodin mapuje spíše členy domácností, se pak zachoval i pro farnost Suchdol u Kutné Hory. Místní farář zde sepsal všechny obyvatele podle jednotlivých stavení pro období konce 18. a první poloviny 19. století.⁸⁷

V třeboňském archivu se do dnešní doby dochovalo celkem devatenáct svazků rodových katastrů vytvořených pro devět farních obvodů,⁸⁸ které byly od 17. století postupně obsazovány mnichy cisterciáckého klášteřa ve Vyšším Brodě; vyšebrodští cisterciáci tedy nepochybně měli rozhodující zásluhu na vzniku rodových katastrů. Hlavním iniciátor a tvůrcem prvních prepisů byl páter Stephan Hieronymus Lichtblau. První prepis vznikl v Rožmitálů

⁸⁵ K farnosti příslušela vesnice Břevnov, osada Týnky, část Motola a některých blízkých samot. Indexy zpracovávaly matriční údaje z let 1652-1800.

⁸⁶ Více Pavla HORSKÁ, *Index břevnovských matrik*, s. 61-65.

⁸⁷ Emanuel JANOUŠEK, *Několik demografických dat*, s. 67-71.

⁸⁸ Kromě panství Rožmberk nad Vltavou, také pro Boršov nad Vltavou (1701-1840), Horní Dvořiště (1649-1885), Kapličky (1642-1931), Přední Výton (1786 - 1946), Přídolí (1648-1894), Rožmitál na Šumavě (1767-1918), Věžovitou Plání (1786-1813) a Vyšší Brod (1700-1857). Více: J. PSÍKOVÁ, *Rodové katastry*, s. 75.

na Šumavě, kde páter působil od roku 1789 jako kaplan, po něm následoval výpis z matrik farnosti Rožmberk nad Vltavou.⁸⁹ Za jeho podpory a pomoci začaly vznikat další rodové katastry pro Horní Dvořiště a Světlík, který je v současné době ztracen⁹⁰

Katastry měly v první řadě sloužit k rychlé orientaci v matričních záznamech a stanovení stupně příbuzenství snoubenců. Na úvodních stranách katastru sestaveného pro potřeby panství Rožmberk nad Vltavou vytyčuje již zmíněný páter Lichtblau hlavní důvody, proč je vedení podobných indexů nezbytné.⁹¹ V první řadě měly umožnit získat lehce přehled o celé rodině a mohl tak být okamžitě sestaven křestní, oddací nebo úmrtní list; bylo snazší prokázat pokrevní příbuznost snoubenců i v případě, že ji chtěl někdo zatajit; bylo možné rychle zjistit věk snoubenců nebo zemřelého; odhalit nezletilost snoubenců nebo sirotků, popřípadě prokázat přesný počet dosud žijících sirotků a ihned správně stanovit jejich věk; dále bylo možné zjistit velikost rodiny, počet narozených dětí, věk rodinných příslušníků.⁹²

Rodové katastry na rozdíl od matrik nepředkládají člověka jako jednotlivce, ale ukazují jej v síti rodinných vztahů. Ve vedení záznamů panoval po celé období jednotný řád;⁹³ rodiny byly řazeny v abecedním pořadí podle příjmení muže jakožto hlavy rodiny. Na levé polovině bylo uvedeno jméno a příjmení manžela a v pravé části pak jméno jeho ženy; pokud se muž oženil několikrát po sobě, byla jména manželek seřazena pod sebou s označením římskými číslicemi.⁹⁴ U jmen obou manželů pak byly uvedeny další informace,

⁸⁹ SOA Třeboň, *Sbírka matrik Jihočeského kraje*, FÚ Rožmberk nad Vltavou, inv. č. 15, fol. 1.

⁹⁰ J. PSÍKOVÁ, *Rodové katastry*, s. 75-80.

⁹¹ Sám Lichtblau začal na matričním indexu fary Rožmberk pracovat v listopadu roku 1807 a dokončil jej po více jak sto hodinách práce v září roku 1809. Upozorňuje též na poměrně značnou náročnost získávání těchto údajů, kterých je možné dosáhnout jen „vytrvalou pílí a téměř železnou trpělivostí“. Zdůrazňuje však význam těchto knih, které velkou měrou usnadní práci pozdějších nástupců s vyhledáváním. V Lichtblauově práci po té na Rožmberku pokračoval páter Gustav Wimmer, který přišel na zdejší faru v zimě na přelomu let 1842 a 1843.

⁹² SOA Třeboň, *Sbírka matrik Jihočeského kraje*, FÚ Rožmberk nad Vltavou, inv. č. 15, fol. 2.

⁹³ Tento fakt je dán skutečností, že páter Lichtblau nejen že první katastry sám sestavoval, ale na dalších výpisech se nepřímou podílel radou, blíže: J. PSÍKOVÁ, *Rodové katastry*, s. 76.

⁹⁴ U druhých a dalších sňatků vdov nebylo zcela běžné, aby bylo uváděno jméno nového partnera a v kterém svazku a straně je možné získat o tomto sňatku podrobnější informace.

týkající se údajů o datu narození a úmrtí, jména rodičů,⁹⁵ sociální postavení a bydliště (v pozdějším období jsou často uváděna také čísla domů).

U vdov bylo pak dívčí příjmení nahrazeno jménem zesnulého partnera a novým sociálním statusem získaným předchozím sňatkem, informace o rodině dívky jsou nadále uváděny, ale pouze jako druhořadé. Pokud žena po smrti muže uzavřela další sňatek, bylo v katastru u zanikajícího manželství často uvedeno datum následně uzavřeného sňatku a jméno nového manžela (příp. byla vedena i strana a číslo svazku, ve kterém je možno patřičné údaje o novém manželství dohledat).

Pod údaji o rodičích byla uvedena jména dětí,⁹⁶ které ze sňatku vzešly; převážně v časovém sledu tak, jak přicházely na svět, u dětí bylo zapsáno datum narození/křtu a případně den uzavření sňatku a úmrtí. Vedle těchto dat se však můžeme setkat i s informacemi, za koho se dotyčný, resp. dotyčná oženil či provdala, kde zemřel nebo kam se odstěhoval. Pokud se rodiny během svého života několikrát stěhovaly, je u dětí uváděno i místo, kde přišly na svět. I přes spíše ojedinělý výskyt mohou být tyto rodiny jedinečným svědectvím o migraci vesnického obyvatelstva za prací.

Na konci každého výčtu⁹⁷ jsou vždy v abecedním seznamu uvedeny nemanželské děti, evidované podle jména matky.⁹⁸ Pokud se otec s matkou dítěte posléze oženil, můžeme zde najít i informace o datu pozdější legitimizaci. Popřípadě je uvedeno i místo, kde se dítě narodilo, pokud matka odešla rodit jinam.

⁹⁵ Záznamy o rodičích byly doplněny informacemi o sociálním původu otce, teritoriálním původu rodiny, včetně rodného příjmení matky. Pokud muž nebo žena pocházeli z nemanželského svazku a byla tudíž jako rodič uvedena pouze matka, byly údaje doplněny o podrobnější údaje o prarodičích; hlavním důvodem bylo zřejmě zamezit možné dvojznačností a nepřesnostem v budoucnosti.

⁹⁶ Pokud se rodiče do farnosti přistěhovali až po uzavření sňatku a narození dětí, bylo u rodin uvedeno i odkud do farnosti přišli, tj. kde byl sňatek uzavřen, popřípadě též údaje o místě narození jejich dětí. Jde však pouze o rodiny, které pocházely z farností spadajících pod správu vyšebrodského kláštera.

⁹⁷ U rodového katastru č. 15 je tento výčet uveden až na samém konci, v případě dvou zbývajících katastrů, s nimiž jsem pracovala se však tento výčet nachází vždy po jednotlivých písmenech.

⁹⁸ Tyto nemanželské děti byly podle poznámky v úvodu rodového katastru č. 15 uváděny mezi manželskými dětmi již od roku 1743. SOA Třeboň, *Sbírka matrik Jihočeského kraje*, FÚ Rožmberk nad Vltavou inv. č. 15, fol. 1.

Rodové katastry pro rožmberské panství se dochovaly ve čtyřech knihách a to pro léta 1624 až 1946,⁹⁹ tj. svazky č. 14-17. Data pro svou práci jsem pak čerpala ze tří svazků rodového katastru č. 15-17, z nichž se mi podařilo získat více než dva tisíce manželských párů, které uzavřeli sňatek mezi léty 1800 a 1900.

Všechny tři svazky rodových katastrů byly vedeny v německém jazyce, v jejich sepisování se zřejmě vystřídali pouze dva písaři, jak je patrné ze změny písma. S vedením katastru započal sám Litblau, který byl posléze vystřídán páterem Gustavem Wimmerem, který přišel do Rožmberku na přelomu let 1842 a 1843. Po zpracování údajů z matrik pak byly všechny další záznamy průběžně doplňovány až do roku 1946; po únoru 1948 postupně přešlo vedení matrik z církve na stát a poslední zápisy tak zřejmě právě z tohoto důvodu nebyly dokončeny.

⁹⁹ Jejich ukončení bylo tedy spíše spojeno s přechodem zpracování a vedení matrik z církevních institucí na instituce státní.

III. METODA REKONSTRUKCE HISTORICKÉ RODINY

Historická demografie se při podchyzení populačních vývojových trendů opírá o prameny evidenční, které umožňují zhodnotit a definovat určité vzorce chování v minulosti typické pro určitou skupinu lidí. Srovnáváním těchto výsledků můžeme sledovat proměnu a vývoj těchto strategií v minulosti.

Jednu z možností jak vývoj obyvatelstva zkoumat, nabízí metoda rekonstrukce rodiny, která vychází ze studia matričních záznamů, umožňujících nám sestavit podobu „nukleární“ rodiny a její strukturu v minulosti.¹⁰⁰ Cílem tohoto metodického přístupu je postihnout základní reprodukční schopnosti obyvatelstva; v centru pozornosti tedy stojí určitý reprezentativní vzorek populace, na kterém je možné sledovat vývoj demografických jevů, tj. trendů narození, sňatků a umírání. Historického demografa tedy v první řadě zajímá soubor obyvatel, jejich struktura a strategie chování.

Tato práce se opírá výhradně o církevní matriky nebo archivní prameny obdobného charakteru, jakým v tomto případě jsou i rodové katastry. Postup při získávání rodin pak vychází z metody zpracované Michele Fleuryem a

¹⁰⁰ U historických populací je nutné rozlišovat mezi rodinou a domácností, která zahrnovala nejen rodinu „nukleární“, ale i služebnictvo; blíže: J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 17-36. Výrazně se přitom od sebe lišila struktura rodin východních a západních. Více k této problematice: John HAJNAL, *European Marriage Patterns in Perspective*, in: David Edward Charles EVERSLEY – David V. GLASS (edd.), *Population in History. Essay in Historical Demography*, London 1965, s. 101-143; John HAJNAL, *Two Kinds of Pre-industrial Household Formation System*, in Richard WALL (ed.), *Family Forms in Historic Europe*, Cambridge 1983, s. 65-104.

Louisem Henrym,¹⁰¹ kteří tohoto přístupu využili ke zmapování rodinných struktur ve francouzském prostředí. Podle informací, které je možno o rodinách z matričních údajů zjistit, tj. datum sňatku, délka trvání manželského soužití a datum narození ženy, je pak dělíme do skupin (k označení těchto skupin využíváme zkratk převzatých z francouzštiny):

- Mznalost data sňatku (marriage – sňatek)
 E..... neznalost data sňatku (exterieur – sňatek uzavřen mimo farnost)
 F.....znalost data konce manželství (fermé – uzavřené)
 O.....neznalost data ukončení sňatku (ouvert – otevřené)
- 1.....znalost přesného data narození ženy
 2.....neznalost přesného data narození ženy

Tabulka č. 3.1 Typové zastoupení rodových listů

Typ sňatku	MF 1	MF 2	ME 1	ME 2	OF 1	OF 2	OE 1	OE 2	Celkem
Mládenec – dívka	812	92	357	150	47	73	20	89	1640
Vdovec – dívka	148	24	39	13	11	6	1	2	244
Mládenec – vdova	67	12	10	3	1	-	-	-	93
Vdovec – vdova	17	11	5	1	1	-	-	-	35
Legitimizace (svob.)	130	10	40	8	-	-	-	-	188
Legitimizace (vdov.)	6	2	1	-	-	-	-	-	9
Celkem	1180	151	452	175	60	79	21	91	2209

Metoda rekonstrukce historických rodin se vyznačuje poměrně velkou pracností, vychází z excerpce matričních údajů o sňatcích, křtech a pohřbech a následné rekonstrukci vztahů mezi těmito informacemi, v ideálním případě je pak výsledkem této rekonstrukce vytvoření rodin. Tato práce mi byla do značné míry

¹⁰¹ Blíže k této metodě též: P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 250-260; Pavla HORSKÁ, *Metody současné historické demografie pro analýzu archivních pramenů*, AČ 26, 1976, s. 140-148; Eduard MAUR, *Na okraj francouzských metod historicko-demografického bádání*, HD 2, 1968, s. 72-83.

velmi usnadněna, protože rodové katastry předkládají potřebné údaje již v podobě rodinných struktur, kde jsou na první pohled patrné vzájemné vztahy a jedinec je zde vidět především jako součást rodiny.¹⁰²

Vzhledem k této skutečnosti jsem pak mohla získat i větší počet úplných rodin, se kterými bylo možno výzkum provádět.¹⁰³ Ze získaného vzorku 2 209 rodin, se pro 1 180 z nich v rodovém katastru nacházely úplné údaje, popřípadě se pro ně daly zpětně dohledat, u dalších 151 párů se však nepodařilo dohledat datum narození manželky. Pro další práci se tedy ukázalo vhodným více než 60 % rodin.¹⁰⁴

Tabulka č. 3.2 Využitelnost metody rekonstrukce rodin ve vybraných lokalitách

Lokalita	Období	Efektivita
Brno-sv.Petr	1710-1769	19,6%
Budyně	1701-1750	20,4%
Domažlice	1670-1829	24,1%
Komín	1700-1759	29,9%
Jablonec	1700-1799	35,0%
Hostivař	1700-1799	45,9%
Rožmberk	1800-1899	60,3%

Tato metoda byla až dosud používána výhradně pro období protostatických, tj. období od zavedení prvních matrik až do konce 18. století,¹⁰⁵ kdy v souvislosti s tereziánskými reformami, začalo být pravidelně prováděno sčítání obyvatelstva. Zhodnocení proměn rodinných struktur v 19. století z matričních záznamů se však historikové spíše vyhýbají. Jedním z důvodů je fakt, že pro 19. století se dochovala řada statistických zhodnocení populace a

¹⁰² Detailně se o tomto typu pramene zmiňuji v kapitole II. „*Extractum matricularum*“ indexy k matrikám křtů, sňatků a pohřbů.

¹⁰³ Zastoupení jednotlivých typů rodin je patrné z tabulky č. 3.1. *Typové rozložení rodových listů.*

¹⁰⁴ K efektivnosti této metody a využitelnosti rodových listů v některých dalších lokalitách srov. Tabulka č. 3.2. *Využitelnost metody rekonstrukce rodin ve vybraných lokalitách*

¹⁰⁵ Přičemž byla více využívána ke zmapování vesnické rodiny (Břevnov, Jablonec nad Nisou, Komín, Hostivař) než rodiny ve městech (Budyně, Brno, Domažlice), důvodem těchto trendů je větší migrace obyvatelstva v městských aglomeracích, která následně snižuje i efektivitu práce historického demografa.

současně začaly být prováděna první sčítání lidu a jejich výsledky pak vydávány tiskem. Tyto prameny pak napomáhají orientaci ve vývoje populace i bez pracné excerpce údajů z církevních matrik, je možné určit alespoň základní demografické charakteristiky. Přesto však tyto prameny nedávají nahlédnout do podoby rodiny u historických populací v takovém měřítku jako právě rodové listy. Studium historické rodiny na základě této metody je tedy přínosným nejen z hlediska historicko-demografické statistiky, ale významně se zde prolínají i otázky z dějin sociálních a kulturních, stejně jako dějiny každodennosti.

IV. SŇATEČNOST

Uzavírání sňatků je ovlivňováno nejen ekonomickým zázemím, ale především strukturou kulturních a náboženských hodnot doby, ve které člověk žije. Svatba, stejně jako křtiny a pohřeb, byla významným mezníkem v životě našich předků. Jejich konání bylo příležitostí k setkávání a obsah těchto klíčových životních okamžiků byl také silně ritualizován.¹⁰⁶ Většina tradic spojených s tímto důležitým životním mezníkem se na vesnici udržela dlouho přes 19. století. Sňatkem se muž a žena stávali dospělými a mohli se považovat za plnoprávné občany společnosti. Vstupem do manželství se vymanili z domu rodičů a založili svou vlastní domácnost, za kterou nesli sami zodpovědnost.

V době před tridentským koncilem probíhal sňatek i zasnuby pouze v okruhu rodinných příslušníků a přátel, bez přítomnosti kněze. Samotný sňatek byl dovršen teprve sepsáním svatební smlouvy a následnou hostinou, která měla zaručit mladému páru dostatečnou publicitu a zajistit tak legalizaci sňatku. K církevním požehnání v kostele zpravidla docházelo až po svatební noci; svatba tedy představovala spíše projev vzájemné náklonnosti snoubenců, než jejich doživotní závazek vycházející z božské autority. Oficiální církevní kruhy si však posléze začaly osobovat právo kontroly nad sňatky věřících a prosazovat představu manželského svazku, jehož podstata i naplnění byly dány přímo

¹⁰⁶ O těchto klíčových okamžicích v životě lidí v minulosti se mluví jako o tzv. přechodových rituálech, Sňatek jako důležitý přechodový rituál je pak i námětem knihy A. van GENNEPA, *Přechodové rituály*, s. 110-136.

do Boha.¹⁰⁷ V následujícím období pak význam kněžského požehnání při sňatku neustále stoupal; pro platnost manželství se stával nutností církevní svatební obřad a tato tradice se udržela aspoň v obligatorní rovině až do vypuknutí první světové války, která výrazně proměnila systém lidských hodnot; po vzniku samostatného Československa byl zaveden také civilní sňatek.¹⁰⁸

Svatba se mohla konat až po čtení ohlášek;¹⁰⁹ ve třech po sobě následujících svátečních dnech ve farnostech obou snoubenců kněz veřejně ohlásil jejich záměr vstoupit ve svazek manželský větou: „*Oznamuje se láskám vašim, že ve stav svatého manželství vstoupiti míní...*“.¹¹⁰ Během tohoto období mohl každý upozornit na možné překážky, které by uzavření sňatku bránily.¹¹¹ Svatební obřad byl záležitostí celé vesnice a stával se velkou událostí pro všechny příbuzné a sousedy, které bylo nutné na svatbu pozvat.¹¹² Datum sňatku bylo tedy nezbytné stanovit s předstihem, tak aby termín svatebního veselí nekolidoval s pracovním vytížením v době polních prací a křesťanskými svátky. Církevní předpisy v podstatě zakazovaly pouze dvě období během čtyřtýdenního adventu před Vánoce¹¹³ a šestitýdenního postu před Velikonocemi.¹¹⁴

¹⁰⁷ Okolnosti vzniku manželského svazku byly projednávány během dvacátého čtvrtého zasedání tridentského koncilu, které trvalo po celý rok 1563. Jejich jednotící myšlenkou byla přeměna chápání sňatku jako záležitosti společenské prestiže či osobních zájmů na jednu z hlavních křesťanských svátostí, kterou se smývá dědičný hřích. V souladu usnesení koncilu měl být každý vzniklý sňatek zcela nově zapisován do matrik, které zvláště ve sporných případech posloužily jako hmatatelný důkaz platnosti uzavřeného manželství. Přijetí svátosti manželství tak bylo myslitelné pouze v přítomnosti kněze, který měl osobně znát snoubence i jejich rodiče, aby se zamezilo uzavírání tajných sňatků. Více: J. GRULICH, „*Slavnosti okamžiky*“, s. 70-77.

¹⁰⁸ Více: P. VEREŠ, *Sezónnost*, s. 33-34. První podněty k zavedení civilních sňatků se však v Evropě začaly objevovat již mnohem dříve; roku 1656 byl občanský sňatek zaveden v Holandsku, 1653 přechodně v Anglii, 1790 ve Francii. Více: Jiří KLABOUCH, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962, s. 114-116.

¹⁰⁹ Více též: J. C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 222-224.

¹¹⁰ Srov. K. PEJML, *Český lid*, s. 176; I. HEROLDOVÁ, *Uzavírání sňatků*, s. 129-138.

¹¹¹ Obecně byly zakázány sňatky mezi příbuznými a duchovně spřízněnými osobami, tj. kmotry, resp. kmotrami a kmotřenci. Koncil roku 1059, svolaný Mikulášem II., definoval zásadu sedmi stupňů příbuznosti, ale již lateránský koncil roku 1215 snížil tuto hranici na čtyři stupně. Toto omezení trvalo až do roku 1917, kdy se počet zapovězených stupňů omezil na tři (tj. do bratranců z druhého kolena); více: J. C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 374-378.

¹¹² O významu svatebního veselí svědčí i to, že bylo v minulosti akceptováno i církví, která jiné zábavy s tancem zakazovala; srov. Čeněk ZÍBRT, *Jak se kdy v Čechách tancovalo*, Praha 1960, s. 166-167.

¹¹³ Doba od konce listopadu a téměř celého prosince, protože sňatky mohly být uzavírány až po Vánocích, tj. po 24. prosinci

Svatební obřad a hostina se stávaly jednou z mála příležitostí k hromadnému veselí; obzvlášť „veselky“ snoubenců pocházejících ze zámožných rodin trvaly i několik dní.¹¹⁵ Vystrojení svatby tedy rodinný rozpočet značně zatížilo, ne-li zcela vyčerpalo; snad proto bylo na vesnici zvykem, že pozvaní hosté posílali nevěstě naturální a peněžní dary ve formě „přídanku“ nebo „pomoci“. Nevěsta na oplátku pozvanému přichystala „vejslužku“ v podobě svatebních koláčů.¹¹⁶

IV. 1. SEZÓNNOST V UZAVÍRÁNÍ SŇATKŮ

Otázka sezónního pohybu sňatečnosti je velmi zajímavá z pohledu zkoumání každodenního života vesničanů. Ve venkovském prostředí byl i v 19. století čas chápán v cyklech, které s sebou přinášely nezbytné hospodářské povinnosti a tradiční církevní svátky.¹¹⁷ Tyto dva faktory se pak výraznou měrou promítaly i do plánování data sňatku, jak je to patrné z tabulky i grafu č. 1.¹¹⁸

Na první pohled je zřejmé, že nejméně sňatků bylo uzavřeno v období před Vánoce a Velikonocemi, tj. v prosinci¹¹⁹ a v březnu, resp. v dubnu;¹²⁰ Velikonoce jsou totiž svátkem pohyblivým a mohou připadnout na kterékoli pondělí mezi 22. březnem a 25. dubnem. V průběhu celého 19. století byly tyto významné křesťanské svátky poměrně přísně dodržovány; církevní zákaz byl

¹¹⁴ Vymezení velikonočního postu je složitější, protože termín velikonoc kolísá mezi 22. březnem a 25. dubnem. Období velikonočního postu pak začíná Popeleční středou, která bezprostředně následuje po masopustním úterý a může připadat na středu v období od 4. února do 10. března.

¹¹⁵ Karel Jaromír ERBEN, *Prostonárodní české písně a říkadla*, Praha 1886, s. 321; P. POPELKA, *Svatba v sociálním systému*, s. 84-97; Eduard MAUR, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*, AUC – Phil. et hist. 3, 1972, s. 50.

¹¹⁶ K. PEJML, *Český lid*, s. 179; I. HEROLDOVÁ, *Uzavírání sňatků*, s. 132.

¹¹⁷ Více o cyklickém pojetí hospodářského a církevního roku v životě rolníků Josef a Lydia PETRÁŇŮVI, *Rolník v evropské kultuře*, Praha 2000, s. 128-147.

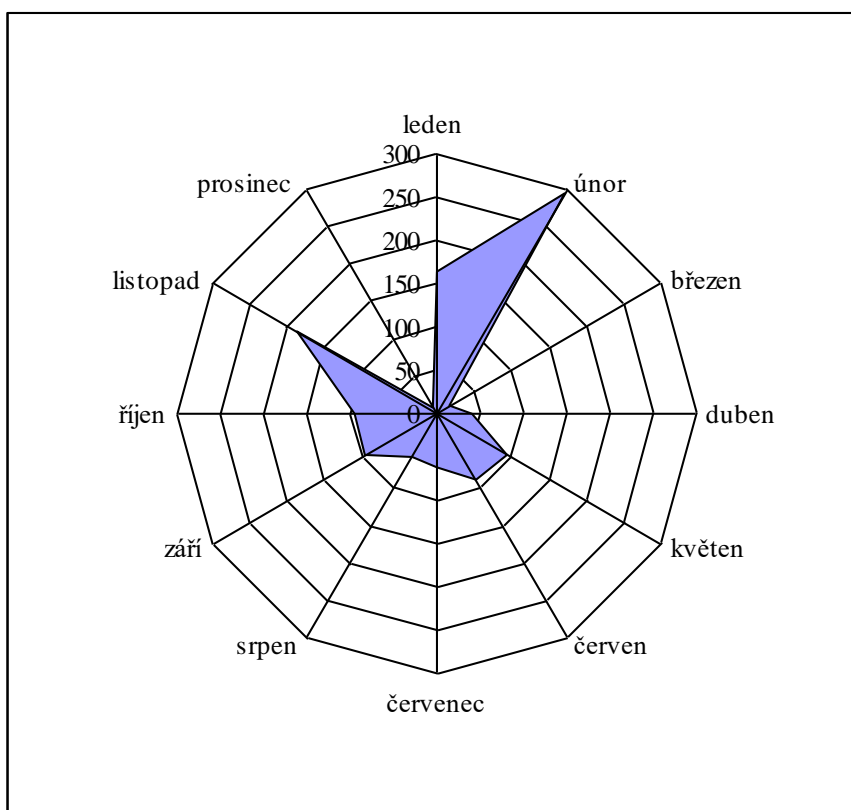
¹¹⁸ Ve sledovaném období bylo na rožmberském panství uzavřeno celkem 1958 sňatků, u 1952 pak bylo uvedeno přesné datum konání svatby (u 6 sňatků byl uveden pouze měsíc).

¹¹⁹ V prosinci bylo uzavřeno celkem 14 sňatků, tj. 0,7 %.

¹²⁰ V březnu uzavřelo sňatek celkem 33 párů (1,7 %), zatímco v dubnu 73 (3,7 %). Během těchto dvou měsíců vstoupilo do svazku manželského celkem 106 párů (5,4 %) ze všech sňatků uzavřených v letech 1800-1899.

překročen pouze ve dvaceti čtyřech případech.¹²¹ Je tedy možné tvrdit, že ve vesnickém prostředí měla po celé 19. století církevní tradice silnou základnu.

Graf č. 4.1 Sezónní vývoj sňatečnosti na panství Rožmberk (v přepočtu na délku měsíců)

Ze získaných informací¹²² není možné určit, zda byl na dodržování některého svátku kladen větší důraz.¹²³ Pokud ovšem budeme brát v úvahu délku jednotlivých církevních svátků, musíme se přiklonit spíše ke striktnějšímu dodržování Velikonoc.¹²⁴ Když vyjdeme z povahy a významu obou svátků, zdá

¹²¹ Pokud vezmeme v úvahu, že během 19. století bylo uzavřeno celkem 1952 sňatků, tvoří těchto 24 výjimek pouze 1,2 %.

¹²² Během adventu bylo uzavřeno celkem 14 sňatků (0,7 %), doba postního období před Velikonocemi byla narušena v 10 případech (0,5 %).

¹²³ Např. Ladislav Dušek se v práci věnované Budyni nad Ohří vyslovit, pro důraznější dodržování adventu. L. DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně*, s. 172.

¹²⁴ V přepočtu na týden bylo v adventu uzavřeno 3,5 sňatků, zatímco před Velikonocemi jen 1,7.

se to i příhodnější; Velikonoce byly chápány jako období smutku spojené s ukřižováním Ježíše Krista, zatímco Vánoce byly oslavou jeho narození.¹²⁵

Tabulka č. 4.1 Sezónnost v uzavírání sňatků v desetiletých cyklech (přepočteno na délku měsíců)

Období	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec
1800-1809	138	276	-	25	57	117	65	73	92	81	276	-
1810-1819	138	276	-	25	57	117	65	73	92	81	276	-
1820-1829	100	323	19	13	69	52	81	69	181	113	155	25
1830-1839	125	332	29	46	133	53	52	44	175	74	122	15
1840-1849	152	300	26	11	79	103	74	42	71	116	212	16
1850-1859	184	300	28	52	134	92	39	45	63	101	162	-
1860-1869	159	367	13	65	84	86	46	50	52	84	190	4
1870-1879	208	315	21	32	99	54	57	78	70	120	145	-
1880-1889	191	241	17	64	118	99	84	45	99	68	169	6
1890-1899	255	210	6	73	102	112	57	45	46	115	165	13
Celkem	1652	2939	159	405	931	886	621	564	942	951	1872	78

Poměrně nízký počet manželství uzavřených v letních měsících byl spojen s nezbytnou pomocí každého zdravého obyvatele vesnice na polích. Počet uzavřených sňatků většinou během celého léta postupně klesal, přičemž v srpnu dosáhl třetího minima. Na rozdíl od svatby, dozrávající obilí na polích čekat nemohlo.¹²⁶ Dnes se může zdát poněkud zarážející poměrně vysoký počet sňatků uzavřených v květnu, o kterém panuje v dnešním povědomí představa, že je to doba pro sňatek krajně nevhodná, protože manželství uzavřená v tomto měsíci bývají údajně nešťastná.¹²⁷ Během měsíce května se však v 19. století

¹²⁵ Přesný výčet dnů, kdy byly sňatky uzavřeny, příloha 9.1. *Porušení adventu a postu v rožmberské farnosti v 19. století.*

¹²⁶ Už od června, kdy bylo uzavřeno 7,0 % (137) všech manželství, začíná počet svateb pomalu klesat v červenci dosáhl už jen 5,2 % (102) a v srpnu se propadla za na 4,6 % (89). Více: příloha 9.2. *Vývoj sňatečnosti během ročního cyklu (převáděno na délku měsíce);* příloha 9.3. *Vývoj sňatečnosti během ročního cyklu (absolutní počty).*

¹²⁷ Pověry spojované s měsícem květnem však byly podle Jean Claude Bologne známe ve Francii, kde skutečně během tohoto měsíce dochází k snížení počtu sňatků. Vzhledem k poměrně vysokým hodnotám počtu sňatků i v dalších českých a moravských lokalitách pro 18. i 19. století lze usuzovat na její neznalost. Více: J. C. BOLOGNE, *Svatby*, s. 223.

v rožmberské farnosti ženilo, resp. vdávalo 165 párů (8,4 %); pro vesničany to bezpochyby byla poslední příležitost jak stihnout svatbu ještě před začátkem polních prací.¹²⁸

Na grafu jsou pak výrazně patrná dvě období, kdy množství uzavřených sňatků dosáhlo vrcholu, první v lednu, resp. únoru a druhé připadalo na říjen až listopad; obě období přitom následovala a také předcházela etapám, které ve vývoji sňatečnosti zaznamenaly minimum. Snoubenci tedy skutečně volili datum sňatku tak, aby se postu a adventu vyhnuli.¹²⁹ V průběhu měsíce února si manželskou věrnost přislíbila víc jak jedna pětina párů; s 458 sňatky (23,4 %) byl snoubenci vůbec nejoblíbenějším měsícem; nárůst počtu uzavřených manželství přitom můžeme pozorovat už od začátku ledna;¹³⁰ v období mezi druhým svátkem vánočním a Velikonocemi byly uzavřeny dvě pětiny veškerých sňatků. Na vesnici to bylo období masopustu a posvícení,¹³¹ pro prosté obyvatele to byla poslední příležitost k nespoutaného veselí před obdobím rozjímaní o životě a smrti; oslava svatby se do této radostné atmosféry více než hodila. Pro představitele bohaté venkovské vrstvy to byla příležitost „ukázat se“ a dát na obdiv svůj majetek, pro méně majetné se naopak naskýtala možnost obě oslavy spojit.¹³²

Listopadové maximum bylo pak zřejmě ovlivněno ukončením polních prací a z nich plynoucích finančních prostředků k uspořádání „veselky“. Vesnické domácnosti byly v této době dostatečně zásobeny a zároveň docházelo ke snižování stavu dobytka před nadcházející zimou; počet sňatků přitom narůstá

¹²⁸ Dnes známá pověra „V máji na máry“ se k nám zřejmě rozšířila až začátkem 20. století, srov. P. VEREŠ *Sezónnost*, s. 34-35.

¹²⁹ Dokládá to i skutečnost, že řada sňatků byla uzavřena v posledním týdnu před velikonočním postem, často ještě v úterý před Popelčíní středou nebo v posledním týdnu před začátkem adventu.

¹³⁰ V lednu bylo uzavřeno 278 sňatků (14,2 %) a v lednu tento počet stoupl o víc jak jednu třetinu dokonce na 458 uzavřených manželství (23,4 %)

¹³¹ Podle Ottova slovníku naučného je masopust obdobím od Tří králů do Popelčíní středy...je dobou svateb, plesů, zábav a bujného veselí, jež vrcholí zvláště v posledních třech dnech při tzv. ostaticích, tj. masopustní neděli, pondělí a úterý. *Ottův slovník naučný XVI*, s. 948.

¹³² Jestliže v osadě se v masopustním období nekonala ani jedna veselka, říkalo se takovému masopustu prašivý. K. PEJML, *Český lid*, s. 77.

již od září a v listopadu kulminoval.¹³³ Po sklizni zřejmě měli vesničané více času přemýšlet o budoucnosti.¹³⁴

Dosažené výsledky jsou přitom totožné i s ostatními českými lokalitami.¹³⁵ I dnes si uzavírání sňatků uchovalo sezónní rozložení, i když ve srovnání s 19. stoletím došlo k řadě změn; ve 20. století se přesunuly zimní svatby na jaro, tj. poklesla oblíbenost sňatků lednu, únoru a prosinci a naopak narostl zájem o duben, březen a červen; přičemž maxima dnes dosahuje měsíc duben, zatímco minimum připadá na manželství nepřející květen.¹³⁶

IV. 2. DNY KONÁNÍ SVATEBNÍHO VESELÍ

Problematikou dne konání svatby se dříve většina českých historických demografií nezabývala;¹³⁷ teprve nárůst zájmu o dějiny mentalit se odrazil v rozšíření historicko-demografického bádání i o tyto otázky.¹³⁸

Církev nevyhrazovala pro uzavírání sňatků žádný zvláštní den. Do volby dne, kdy se měl sňatek konat se však výrazně promítala pověřivost obyvatel.

¹³³ Teprve na sv. Martina (11.listopadu) končily oficiálně veškeré zemědělské práce a měnilo se služebnictvo. Po tomto datu se slavilo posvícení. Více: V. HOFMAN, *Sezónní průběh*, s. 84-86.

¹³⁴ V listopadu dosáhla sňatečnost druhého maxima, 292 sňatků uskutečněných v listopadu tvořilo podíl 15 % ročního úhrnu uzavřených manželství. Celkem bylo od září do listopadu uzavřeno celkem 609 manželství, tj. 31,1 %.

¹³⁵ I ostatní studie, které se věnují sezónnímu vývoji sňatečnosti potvrzují, že maximálního počtu sňatků bylo dosaženo v únoru a listopadu, zatímco na Rožmberku však absolutní maximum tvořil únor, v ostatních lokalitách připadalo maximum na listopad. Podle Václava Hofmana se jednalo o jihočeské specifikum, které se projevovalo již od 17. století. Důvodem podle něj byla především atypičnost sezónnost prací, především voroplavby a výlovu rybníků. V. HOFMAN, *Sezónní průběh*, s. 86-90. V 19. století sice byly tyto dvě hlavní jihočeské domény na ústupu, přesto však zdejší obyvatelé i nadále zřejmě dodržovali staré tradice a sňatky uzavírali převážně v únoru. Srov. L. DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně*, s. 160-171; B. LAŠTOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 26-28; P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 78-82.

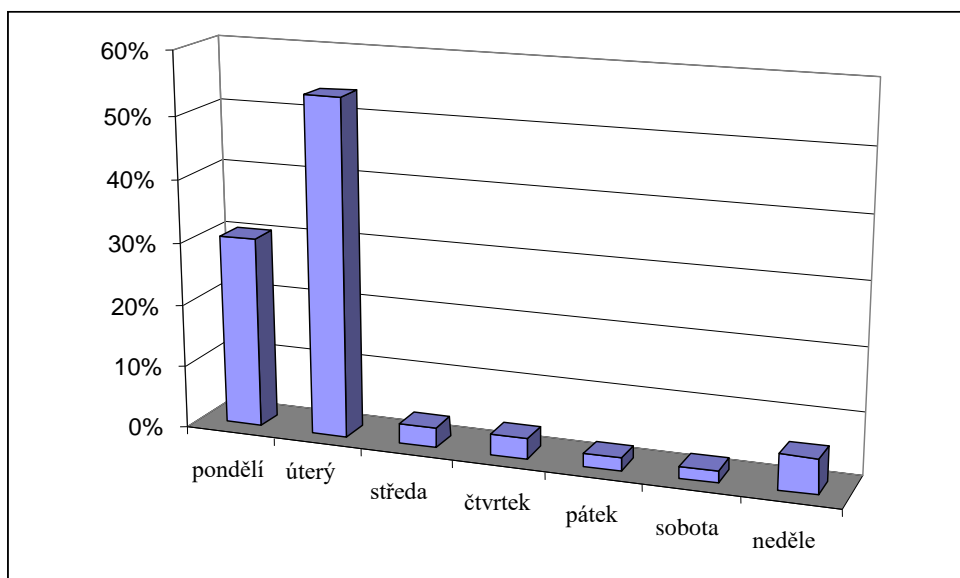
¹³⁶ Alena KONEČNÁ, *Sezónnost sňatečnosti v ČSSR*, D 19, 1977, s. 215-222; L. FIALOVÁ, *Sezónnost*, s. 9-21.

¹³⁷ Výjimkou je snad pouze práce L. DUŠKA, *Obyvatelstvo Budyně*.

¹³⁸ B. LAŠTOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 36, 84; P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 83-84; M. HEŘMANOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 91; S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 120.

Situace na rožmberském panství se nijak nelišila od ostatních lokalit.¹³⁹ Nejvíce svateb se konalo v úterý, které bylo považováno za den k uzavření sňatku nejvhodnější a manželství uzavřená v tento den (53,6 %) měla být i nejšťastnější.¹⁴⁰

Graf č. 4.1 Dny konání svatebního veselí ve farnosti Rožmberk nad Vltavou

Neméně oblíbené bylo také pondělí (30,5 %), s velkým odstupem následované nedělí (5,6 %).¹⁴¹ Nejméně sňatků bylo uzavřeno v pátek a v sobotu. Malou oblibu pátků lze vysvětlit i skutečností, že byl chápán jako den smutku a

¹³⁹ K přesnému zastoupení podílu jednotlivých dní na svatebním veselí příloha 9.4. *Dny konání svatebního veselí v rožmberské farnosti*.

¹⁴⁰ K. PEJML, *Český lid*, s. 178.

¹⁴¹ Jean Claude Bologne zdůvodňuje nízký počet uzavřených sňatků skutečností, že farář měl na starosti jiné mše; více J. C. BOLOGNE, *Sňatky*, s. 224. Na druhé straně nelze přehlížet skutečnost, že ve většině dosud sledovaných českých lokalit byly nedělní svatby velmi populární. V 18. století bylo v neděli uzavřena často jedna třetina ze všech zjištěných sňatků; srov. B. LAŠTOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 36, 84; M. HEŘMANOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 91; P. BRABCOVÁ, *Demografická charakteristika*, s. 83-84. V 19. století se však sňatky přesouvají spíše na pracovní dny, srov. S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 120. V Ústí nad Labem bylo v 19. století snoubenci nejvíce oblíbeno úterý (50,0 %), které bylo následováno pondělím a nedělí, v pátek bylo v Ústí nad Labem uzavřeno pouze 1,0 % sňatků. Důvodem této volby pak skutečně mohla hrát nedělní vytíženost faráře při mších.

ukřižování Páně; nehledě na to, že to byl den postní a jen málo snoubenců asi chtělo v den své svatby jíst pouze rybu.

Málo sňatků bylo uzavřeno také ve čtvrtek, Jean Claude Bologne tento fakt odůvodňuje pověrou, podle níž čtvrtek dělá z mužů paroháče,¹⁴² vzhledem k regionálnosti těchto předsudků je však jen málo pravděpodobné, že by právě tato pověra byla známá i u nás; spíše se snoubenci tomuto dni vyhýbali záměrně, aby svatební veselí nekolidovalo s pátečním půstem.¹⁴³

Fakt, že právě úterý bylo dnem nejčastěji voleným k uzavření sňatku se dnes¹⁴⁴ může jevit jako poněkud překvapující. Vysvětlení můžeme hledat právě v délce svatebního veselí; hostina¹⁴⁵ následující po sňatku zámožných snoubenců totiž často trvala i několik dní,¹⁴⁶ pokud se tedy snoubenci chtěli vyhnout pátečnímu půstu, jevily se jako nevhodnější dny ke vstupu do manželství právě pondělí a úterý.¹⁴⁷

IV. 3. RODINNÝ STAV A VĚK SNOUBENCŮ

Vzájemný věk snoubenců se výrazně promítal do vývoje plodnosti a velikosti rodiny na konci plodného období ženy.¹⁴⁸ Uvedené údaje jsou

¹⁴² Více: J. C. BOLOGNE, *Sňatky*, s. 224.

¹⁴³ I v Ústí nad Labem připadalo nejvíce sňatků na úterý, v roce 1829 tvořily 60,0 % všech uzavřených manželství; posléze počet začal klesat a v roce 1840 už dosahoval pouze 40,0 % ve prospěch pondělků a nedělí. Pátek podobně jako v rožmberské farnosti patřil i v Ústí nad Labem ke dnům snoubenci příliš neoblíbených (podíl takto uzavřených sňatků tvořil pouze 1,0 %). Více: S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 120.

¹⁴⁴ Rozložení sňatků, tak jak je známe dnes s maximem sobotu se prosadilo teprve s industrializací společnosti a na českém venkově až v průběhu 20. století.

¹⁴⁵ Na hostinách se obvykle nepočítalo kolik je na svatbě hostů, ale kolik se prostíralo stolů, počet hostů pak odrážel zámožnost rodiny, která svatbu pořádala; více Vladimír PROCHÁZKA, *Výbava a výměnek na české vesnici v 16. a 17. století*, ČL 49, 1962, s. 57.

¹⁴⁶ „Řádná svatba trvá plně tři dny“ uvádí Karel Jaromír ERBEN, *Prostonárodní české písně a říkadla*, Praha 1886, s. 321; Pavel Popelka uvádí, že ještě před první světovou válkou trvala svatba v jihomoravských vesnicích i týden, více: P. POPELKA, *Svatba*, s. 84-97. O tří denním svatbě píše i E. MAUR, *Populační vývoj*, s. 50.

¹⁴⁷ Srov. R. van DÜLMEN, *Kultura*, s. 155.

¹⁴⁸ Přičemž význam pro růst porodnosti mají především první sňatky. Např. Henri Leridon se domníval, že plodností druhých a dalších manželství byla nahrazena jen pětina až čtvrtina

výsledkem zkoumání rodinného stavu snoubenců v letech 1800 a 1899. Nejčastějším typem sňatku bylo u snoubenců jejich oboustranně první manželství, podíl tzv. protogamních sňatků se během celého období pohyboval kolem 81,7 %.¹⁴⁹ Stejný trend v uzavírání sňatků byl pak v 19. století patrný i v městském prostředí, v Ústí nad Labem¹⁵⁰ tvořily v letech 1800-1889 sňatky uzavřené mezi oboustranně svobodnými snoubenci podíl 81,5 %.¹⁵¹

Podíl ovdovělých mužů, kteří se opětovně ženili se svobodnou dívkou dosahoval v průměru 11,6 %. Projevuje se zde zřejmě již od starších dob rozšířený zvyk, že se vdovec relativně vyššího věku při svém druhém nebo dalším sňatku ženil s mladou dívkou,¹⁵² která s sebou nepřiváděla děti a starosti z prvního manželství a která byla schopná plodit další děti.¹⁵³ Naopak podíl vdov, které uzavíraly sňatek se svobodným mužem, se pohyboval pouze kolem hodnoty 5 %. Je tedy více než zřejmé, že vdovy měly mnohem menší naději uzavřít nový sňatek než muži; nezanedbatelným faktorem se v tomto ohledu stával také

předpokládaného počtu porodů, které nebyly uskutečněny v důsledku předčasného rozpadu manželství. Více: P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 314-315.

¹⁴⁹ I ostatní venkovské lokality vykazují obdobné výsledky ve farnosti Střelských Hošticích tvořily oboustranně první sňatky v období 1645-1890 podíl 80-85 %. Ve farnosti Novosedly nad Nežárkou pak v letech 1820-1879 protogamních sňatky tvořily 80,1 %, pro období 1880-1910 dosáhly dokonce hodnoty 86,0 % Srov. B. ŠTĚRBOVÁ, *Sňatečnost a sňatkové migrace*, s. 126; TÁŽ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 108-109.

¹⁵⁰ S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 125.

¹⁵¹ Poměrně vysokých hodnot u protogamních sňatků bylo dosaženo i ve studiích pro 18. století: ve Střelských Hošticích tvořily tyto sňatky podíl 82,9 %, v Novosedlích nad Nežárkou pak 71,6 % ze všech uzavřených sňatků; srov. B. ŠTĚRBOVÁ, *Sňatečnost a sňatkové migrace*, s. 126; TÁŽ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 91-139. O něco nižší byl počet protogamních snoubenců v Hostivaři a farnosti Petra a Pavla v Brně, kde podíl těchto sňatků dosáhl pouze k 65,0 %, resp. 61,7 %. V některých pražských farnostech se pak podíl těchto sňatků pohyboval mezi lety 1623-1783 dokonce jen kolem hodnoty 60 %. Více. B. LAŠŤOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 29-30; P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 98-101; E. KAČEROVÁ, *Sňatečnost*, s. 37.

¹⁵² E. MAUR, *Populační vývoj*, s. 9-80.

¹⁵³ Většinou teprve s druhou ženou si však muž dokázal plně uvědomit užitečnost a nezbytnost ženské pomoci v rodině a hospodářství. O tomto rozporu v postavení obou žen se zmiňuje řada přísloví: „První žena služka, druhá milenka“ (Bordeaux), „První má slzy, druhá květy.“ (Provence). Negativně byla však vnímána zejména její role pečovatelky o děti z prvního manželství, které se odráží i v pejorativním oslovení „macecha“. Srov. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 313.

sociální status vdovy a její ekonomické zabezpečení. Sňatky mezi ovdovělymi navzájem tvořily během celého století jen necelá 2 %.¹⁵⁴

Tabulka č. 4.2 Rodinný stav snoubenců v rožmberské farnosti (1800-1899)

Ž E N I C H																				
N E V Ě S T A	1800 - 1824					1825 - 1849					1850 - 1874					1875 - 1899				
	392 sňatků					467 sňatků					597 sňatků					502 sňatků				
		sv	%	vd	%		sv	%	vd	%		sv	%	vd	%		sv	%	vd	%
	sv	316	80,6	48	12,2	sv	390	83,5	48	10,3	sv	483	80,9	69	11,6	sv	413	82,3	61	12,2
vd	22	5,6	6	1,5	vd	18	3,9	11	2,4	vd	36	6,0	9	1,5	vd	18	3,6	10	2,0	

Důležitým vliv na homogenitu či heterogenitu manželského páru měla i stálá přítomnost smrti v životě lidí, především pak propuknutí války nebo epidemie se výrazně promítaly do nárůstu počtu druhých a dalších sňatků. Již v 18. století sice z území Čech a Moravy vymizela morová nákaza,¹⁵⁵ v 19. století se však objevily jiné závažné choroby, které neustále ohrožovaly život lidí.¹⁵⁶ Z rodových katastrů však bohužel není možné zjistit příčinu smrti zdejších obyvatel a proto jsem se touto problematikou blíže nezabývala.

Při zkoumání sňatkového věku snoubenců jsem si všímala také věkového rozdílu mezi partnery.¹⁵⁷ U všech uzavíraných sňatků byl muž zhruba 72 % starší

¹⁵⁴ Ve městě je situace obdobná: v Ústí nad Labem byl sňatek mezi vdovcem a dívkou uzavřen v 11,3 %, mezi mláďencem a vdovou v 4,4 % a mezi dvěma ovdovělymi partnery ve 2,8 %.

¹⁵⁵ Střední Evropu a tedy i české země zasáhly poslední morové epidemie kolem roku 1680 a 1713, ve východní Evropě se pak naposledy objevil počátkem 70. let 18. století. Srov. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 281-282; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 65-68.

¹⁵⁶ Špatné hygienické poměry a zkažená voda vedly k rozšiřování tyfu a dyzenterie; od počátku 18. století vyvolávaly obavu i černé neštovice, které mohly způsobit trvalou slepotu; ve 30. letech 19. století se pak do Evropy rozšířila z Asie epidemie cholery, která se do českých zemí znovu vrátila ještě v 40. a 70. letech 19. století. Charakteristickou nemocí 19. a také první poloviny 20. století byla zejména tuberkulóza, která postihovala prakticky všechny vrstvy obyvatelstva. Srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 175-179; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 92-93, 120-122.

¹⁵⁷ Více: příloha č. 9.14. *Věkový rozdíl mezi partnery ve farnosti Rožmberk*; příloha 9.15. *Rodinný stav snoubenců a jejich věk v době sňatku v letech 1800-1849*; příloha 9.16. *Rodinný stav snoubenců a jejich věk v době sňatku v letech 1850-1899*.

než žena, naopak žena byla starší jen ve 23 % případech, v 6 % byli oba partneři stejně staří. Podíl těchto manželství se vždy lišil podle typu manželského svazku; pokud se jednalo o sňatek uzavíraný mezi vdovou a mláďencem, převažovaly samozřejmě sňatky, v nichž byly starší ženy. Podobně i v manželstvích uzavíraných vdovci a dívkami byl v naprosté většině případů (89,2 %) starší muž. Nejvíce sňatků mezi stejně starými partnery pak bylo uzavřeno ve skupině vdovec a vdova.

Tabulka č. 4.3 Kombinovaný věk snoubenců v době sňatku ve farnosti Rožmberk (v procentech)

Typ sňatku	Starší muž	Stejně staří	Starší žena
Mládenec - dívka	72,3	6,2	21,5
Vdovec - dívka	89,2	1,5	9,3
Mládenec - vdova	31,3	7,1	61,6
Vdovec - vdova	60,0	33,3	6,7
Celkem	71,6	5,5	22,9

IV. 4. SŇATKOVÝ VĚK SVOBODNÝCH SNOUBENCŮ

Sňatek i dnes představuje jakýsi mezník v životě každého člověka a nejinak tomu bylo i v minulosti. Sňatek se stával významnou životní i společenskou událostí, která měnila pozici jedince jak z hlediska života rodinného tak i celého životního cyklu. Věk snoubenců, obzvláště ženy, ovšem také zásadním způsobem ovlivňoval počet dětí, které z manželského svazku vzešly, tj. délku fertillního období a celkovou plodnost manželského páru.

I přes nepochybné sympatie mezi snoubenci není příliš pravděpodobné, že by při výběru partnera stály na prvním místě city a vzájemná přitažlivosti. Pohnutky k uzavření sňatku byly především věcné a byly ovlivňovány racionálními úvahami rodičů, kteří museli ke sňatků dát své požehnání. Manželství uzavřené bez souhlasu rodičů bylo považováno za hřích a vzepření se vůli rodičů mělo být trestáno vyděděním.¹⁵⁸

¹⁵⁸ I. HEROLDOVÁ, *Uzavírání sňatků*, s. 132

Věk snoubenců zákonitě odrážel hospodářskou a ekonomickou situaci země a společnosti; od počátku 19. století se pro vznik nového manželství stávala stále více aktuální celková finanční a sociální pozice snoubenců. Do věku snoubenců se výraznou měrou promítalo jejich sociální postavení, tj. sedlák si mohl dovolit svou dceru provdat dříve než podruh a také synové sedláků jako dědicové otcovských gruntů vstupovali do manželství o mladší než muži z nižších sociálních sfér, kteří nejprve museli nabýt dostatečného ekonomického potenciálu, aby byli schopni budoucí rodinu uživit.

Tabulka č. 4.4 Věk nevěsty v době prvního sňatku ve farnosti Rožmberk nad Vltavou

Období	1800 - 1824	1825 – 1849	1850 - 1874	1875 - 1899	Celkem
15-19	11	26	18	6	61
20-24	43	83	101	83	310
25-29	50	69	101	90	310
30-34	25	25	59	40	149
35-39	15	19	31	20	85
40-44	4	12	10	6	32
45-49	-	4	4	3	11
50-54	1	-	1	-	2
55-59	-	-	-	1	1
Celkem	149	238	325	249	961
Průměrný věk	27,8	26,9	28,2	27,8	27,7
Medián	25	24	26	25	26

Výšku sňatkového věku výrazným způsobem upravil Obecný občanský zákoník z roku 1811,¹⁵⁹ podle něj lidé nabývali plnoletosti až ve věku 24 let, v případě sňatku mladších osob byl nutný souhlas rodičů či zákonných zástupců; muži navíc mohli uzavřít sňatek až po absolvování vojenské služby, která byla povinná pro stále větší okruh mužů a byli od ní osvobozeni pouze dědicové selských gruntů a někteří státní zaměstnanci. V zákoníku byla mimo jiné proklamována i svoboda uzavírání manželství.¹⁶⁰ Po roce 1858 pak byla hranice

¹⁵⁹ Vedle samotného sňatkového věku pak formuloval také majetkové právo osobní a manželské, právní poměry rodičů a dětí, poručnictví a adopci atd. J. KLABOUCH *Manželství*, s. 122-123.

¹⁶⁰ Mělo se tak předejít sňatkům uzavíraným ve snaze vojně se vyhnout. Svatba byla povolována pouze v případě, že mládenec prokázal dostatečné finanční prostředky, které by postačily k obživě rodiny v době jeho nepřítomnosti. J. KLABOUCH, *Sňatkový konsens*, s. 29-30.

posunuta na 22 let; muž, který nedosáhnul tohoto věku, musel žádat o mimořádné povolení sňatku na místodržitelství.¹⁶¹

Tabulka č. 4.5 Věk ženicha v době prvního sňatku ve farnosti Rožmberk nad Vltavou

Období	1800 - 1824	1825 - 1849	1850 - 1874	1875 - 1899	Celkem
15-19	2	3	-	1	6
20-24	35	53	34	13	135
25-29	45	85	107	97	334
30-34	35	50	88	60	233
35-39	19	25	40	27	111
40-44	5	6	24	17	52
45-49	1	-	6	6	13
50-54	2	1	3	2	8
55-59	-	3	-	-	3
60+	-	-	1	-	61
Celkem	144	226	303	223	896
Průměrný věk	29,5	29,6	32,0	31,6	30,9
Medián	28	29	30	30	29

V rozporu s občanským zákoníkem se však pro uzavření manželství od 20. let 19. století stávalo nezbytným získání povolení k sňatku;¹⁶² instituce udílení tzv. sňatkových konsensů¹⁶³ byla úzce spojena s obavou z nárůstu radikálních složek obyvatelstva, tj. bezzemků na venkově a dělníků ve městech.¹⁶⁴ Rozhodnutí bylo ponecháno na vrchnostenských úřadech a později přešla do kompetence obecní samosprávy, pro získání spolehlivých podkladů pak měly být zřízeny mravnostní cenzurní komise složené vždy z kněze, učitele a 2-3 důvěryhodných občanů.¹⁶⁵ K udílení sňatkových konsensů nebyla však nikdy vytvořena právní koncepce, získání tohoto povolení tak do značné míry

¹⁶¹ L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 161.

¹⁶² Podobných omezení bylo již dlouhou dobu využíváno vůči určitým skupinám populace. Myšlenka regulace obyvatelstva byl v Čechách aplikována především na židovské obyvatelstvo. Jiří KLABOUCH, *Zvláštní manželské právo osob židovského náboženského vyznání*, Praha 1959.

¹⁶³ Označení sňatkový konsens se poprvé objevuje až roku 1849 v odpovědi ministerstva vnitra na dotaz pražského gubernia jak mají postupovat v udílení povolení k svatbě (zákonem o zrušení poddanství z 7. září 1848 se ruší výhostní listy a ohlašovací listy k svatbě). J. KLABOUCH, *Sňatkový konsens*, s. 45.

¹⁶⁴ Ve nařízeních týkajících se omezování sňatečnosti chudých vrstev jsou vyjmenovány profese a společenské vrstvy, které o povolení k sňatku žádat nemusí a naopak, kterým osobám nemá být sňatek povolen vůbec: jednalo se mrzáky, žebráky, tuláky, osoby bez pravidelného zaměstnání, chovance chudobinců a přestárlé, práce neschopné lidi. J. KLABOUCH, *Sňatkový konsens*, s. 42.

¹⁶⁵ *Tamtéž*, s. 43.

vycházelo ze uzuálního práva a zvyklostí, typických pro místo bydliště snoubenců. Instrukce politický konsensů se udržela v platnosti až do roku 1868.¹⁶⁶

Při zjišťování údajů o sňatkovém věku jsem sledované období rozdělila na čtyři stejně dlouhé úseky po dvaceti pěti letech; sňatkový věk jsem pak vypočítávala pouze u rodin úplných.¹⁶⁷ Průměrný věk se po celé sledované období pohyboval kolem 31 let u mužů a 28 let u žen, což koresponduje i s hodnotami zjištěnými pro české země, podle nichž se v 19. století pohyboval průměrný věk při prvním sňatku u mužů kolem 30-32 let a 26-27 let u žen.¹⁶⁸

V prvních dvaceti pěti letech se muži ženili průměrně ve věku 29,5 let zatímco dívky byly o necelé dva roky mladší (27,8 let). Poměrně vysoký sňatkový věk v prvním čtvrtině 19. století mohl být ovlivněn vznikem manželství, která byla v době napoleonských válek odložena. Po návratu mužů, tak byly urychleně tyto sňatky uzavírány, což se promítlo i v prudkém nárůstu sňatečnosti po roce 1814.¹⁶⁹ Při pohledu na tabulku č. 4.2 je patrné, že se dívky nejčastěji vdávaly mezi 25-29 rokem, téměř shodný počet sňatků však uzavřely i dívky ve věku 20-24 let. Muži pak poprvé ženili nejvíc ve věku 25-29 let. V letech 1825-1849 pak sňatkový věk nepatrně klesnul, ženy se vdávaly ve srovnání s předcházejícím obdobím o rok mladší, u mužů naopak neparně stoupl, ale stále zůstával pod hranicí 30 let. Vzhledem k tomu, že válečné operace na českém území již definitivně utichly, nebyla nově vznikající manželství zatížena dlouhodobým odloučením a sňatky tak nebylo nutné odkládat.

V následující etapě, třetí čtvrtině 19. století, pak sňatkový věk dosáhnul absolutního maxima a to jak u mužů tak i u žen. V rozmezí let 1850-1874 činil

¹⁶⁶ Zemský zákon z 1. prosince 1868 ruší „politické opovědní lístky ku sňatkům v Čechách pod jakýmkoliv jménem dosud v platnosti jsoucí jakož i nařízení k tomu se vztahující“ a ustanovuje, že „vstupující v stav manželský není přístě povoleno politického úřadu zapotřebí“. J. KLABOUCH, *Sňatkový konsens*, s. 77.

¹⁶⁷ Do výpočtů však nebyly zahrnuty páry, které při vstupu do manželství již děti měly a ty byly až dodatečně sňatkem legitimovány; sňatkový věk těchto snoubenců je součástí kapitoly V.8.4. *Děti dodatečně legitimované*.

¹⁶⁸ L. FIALOVÁ, *Příspěvek* s. 92-93.

¹⁶⁹ Více: příloha č. 9.35. *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v letech 1800-1900* (grafické znázornění); příloha č. 9.36. *Vývoj uzavřených sňatků svobodných, vdovců a manželství s dodatečně legitimovanými dětmi ve farnosti Rožmberk*.

při prvním sňatku průměrný věk muže 32 let, přičemž poprvé podíl mužů ženících se starších třiceti let převážil nad mladšími věkovými skupinami. Dívky se vdávaly v průměru o čtyři roky mladší (ve věku kolem 28 let). I v poslední zkoumané etapě zůstával věk mužů zhruba na stejné úrovni, mládenci uzavírali sňatek pouze o půl roku mladší, podobně i u dívek poklesnul sňatkový věk o půl roku. To, že se věk udržuje na stejné úrovni lze přičítat zaostalosti jižních Čech, kde naprostá většina obyvatel byla zaměstnána v zemědělství, které nově vznikajícím párům nepřinášelo odpovídající množství obživy a hlavně financí nutných k osamostatnění a založení vlastní rodiny.

Zatímco ještě v 18. století, byl v průmyslových oblastech sňatkový věk vyšší než v zemědělských, v první a zejména ve druhé polovině 19. století dochází k obratu. Lidé pracující v továrnách byly mnohem dříve finančně zajištěni a mohli tak mnohem dříve získat povolení k sňatku. V zemědělských oblastech byl naopak s postupným prodlužováním lidského života odkládán i okamžik, kdy synové mohli po svých otcích převzít živnost či hospodářství a uzavřít tak sňatek. Následující tabulka nabízí srovnání sňatkového věku s vybranými lokalitami u nás i v Evropě.¹⁷⁰

V porovnání s průmyslovou oblastí Ústí nad Labem snoubenci z agrárně orientovaného rožmberského panství své sňatky odkládali,¹⁷¹ u mládců i dívek tento odklad činil dva a půl roku.¹⁷² Tato skutečnost pak koresponduje s vývojem českých zemí; od počátku 19. století dochází ke změně ve vývoji sňatkového věku na území Čech; snoubenci z průmyslových oblastí dosahují mnohem dříve dostatečného finančního zajištění a tak mohou i mnohem dříve uzavřít manželství.¹⁷³

¹⁷⁰ Jako pramen pro zahraniční lokality bylo využito knihy R. van DÜLMENA, *Kultura*, s. 138.

¹⁷¹ Přesto však vždy záleželo na krajových zvláštěnostech, protože i v agrárních Střelských Hořticích se v 19. století ženy vdávaly v průměru kolem 25,9 let a muži ve 29,6 letech. B. ŠTĚRBOVÁ, *Sňatečnost a sňatková migrace*, s. 127.

¹⁷² Důvodem k odkladu sňatku pak mohla být i snaha omezit počet dětí narozených v manželství a tedy i jakási sexuální zdrženlivost v době, ale i využívání antikoncepčních prostředků, které i přes přísný církevní zákaz musely být nutně hojně využívány. Více k typům antikoncepčních metod u historických populací: L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 110-111; A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 25-26, 31-34.

¹⁷³ Srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 158-165.

Tabulka č. 4.6 Sňatkový věk zjištěný ve vybraných lokalitách u nás i v zahraničí

LOKALITA	OBDOBÍ	Průměrný věk muže	Průměrný věk ženy
Budyně	1701-1750	27,5	23,7
Hostivař	1688-1763	25,5	22,8
Břevnov	1700-1750	26,1	25,6
Oppeheim	1650-1794	26,9	23,1
Luzern	1786-1895	29,3	27,2
Meulan	1765-1789	28,0	26,3
Silenen	1765-1785	26,5	24,0
Třeboň	1800-1829	30,3	25,1
Ústí n/L.	1800-1889	28,5	25,4
Novosedly	1785-1910	27,6	24,0
Budyně	1801-1850	29,0	25,2
Rožmberk	1800-1899	30,9	27,7

Situace na rožmberském panství se nejvíce blížila sňatkovému věku v Třeboni u mužů a rakouském Lucernu u žen.¹⁷⁴ Přičemž věkový rozdíl mezi snoubenci mezi lety 1800-1899 neustále vzrůstal: 1,7 roku v období 1800-1824 vzrostl na 3,8 roku v období 1875-1899, v průměru pak byly po celé období ženy zhruba o 3 roky mladší než jejich mužské protějšky. Muži tedy sice byli nuceni v rožmberské farnosti sňatek odkládat do vyššího věku, kdy již byli sociálně i ekonomicky dostatečně zabezpečeni a byli tedy schopni rodinu uživit. Za své partnerky si však volili stále stejně ženy, které byly v prakticky stejném věku a proto se sňatkový věk žen v rožmberské farnosti tak výrazně nezvyšoval. Důvodem volby mladší ženy byla zřejmě i její vyšší fertilitní schopnost.

IV. 5. SŇATKOVÝ VĚK OVDOVĚLÝCH SNOUBENCŮ

Šance ovdovělého jedince na další sňatek byla vždy daleko menší než u svobodného, proto i podíl druhých a dalších manželství byl daleko nižší; na rozdíl od prvních sňatků zde také výrazně nepřevládá žádná z věkových

¹⁷⁴ Otázkou je, do jaké míry zde hrála roli právě blízkost rakouských a německých oblastí a do jaké míry jižní Čechy tyto „zahraniční“ impulsy vstřebávaly. Nárůst sňatkového věku v západní Evropě však byly mnohem rapidnější. Je tedy možné se domnívat, že právě blízkost hranic měla důležitý vliv.

skupin. Z celkového počtu uzavřených manželství, tvořily sňatky vdovců a vdov jen zhruba jednu pětinu (18,3 %),¹⁷⁵ zatímco zbytek připadal na manželství uzavřená svobodnými snoubenci.

Tabulka č. 4.7 Věk vdovců v době opakovaného sňatku ve farnosti Rožmberk

Období	1800-1824	1825-1849	1850-1874	1875-1899	Celkem
20-24	1	1	-	-	2
25-29	1	4	1	2	8
30-34	8	3	10	2	23
35-39	3	6	8	6	23
40-44	2	5	10	10	27
45-49	2	7	8	8	25
50-54	2	1	9	8	20
55-59	1	3	6	10	20
60-64	2	2	4	3	11
65-69	1	2	1	2	6
70+	-	1	1	-	2
Celkem	23	35	58	51	167
Průměrný věk	41,7	45,5	46,9	48,5	46,4
Medián	39	41	44	47	45

Vývoj počtu manželství ovdovělých snoubenců byl výrazně ovlivňován i hladinou mortality a délkou lidského života. S postupným prodlužování délky života nutně ubýval i počet sňatků ovdovělých osob; v minulosti musel tedy zákonitě být počet těchto sňatků bezesporu mnohem vyšší než v 19. století, kdy se průměrná délka života prodloužila.¹⁷⁶

U sňatkového věku vdovců nevystupuje do popředí žádná ze skupin, nejvíce manželství bylo uzavřeno muži ve věku 30-49 let (58,7 %). V tomto věku byl zřejmě muž ještě stále dost vitální, aby mohl založit novou rodinu a uživit ji; mladá žena pak měla pomoci s péčí o osiřelé děti. I po padesátce však podíl

¹⁷⁵ Také v Ústí nad Labem tvořily sňatky uzavírané vdovami a vdovci jen 18,5 %. S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 125; v Budyni pak v první polovině 19. století klesnul podíl druhých a dalších sňatků na 20,4 %. L. DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně*, s. 177.

¹⁷⁶ V některých lokalitách, ve který byly údaje získávány pro 18. století dokonce podíl dalších sňatků přesáhnul podíl 30 %, například v Hostivaři dosáhnul 34 % a v brněnské farnosti Petra a Pavla 35 %. Vyšší podíl sňatků byl ovlivněn stále ještě zvýšenou mortalitou v důsledku epidemií moru a kratší délky života. Srov. B. LAŠŤOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 29; P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 99. Oproti předcházejícím staletím se pak v 19. století snižuje i úmrtnost šestinedělek. Více kapitola VII.1. *Úmrtnost šestinedělek*; příloha č. 9.37. *Vývoj počtu zemřelých šestinedělek ve srovnání s celkovým počtem porodů v jednotlivých desetiletích*.

druhých sňatků zůstával vysoký (12,0 %), teprve po dosažení šedesáti let jejich počet prudce klesá. Děti z prvního manželství již zřejmě byly odrostlé a nepotřebovaly mateřskou péči, která by jim byla zajištěna příchodem druhé manželky.

Tabulka č. 4.8 Věk vdov v době opakovaného sňatku ve farnosti Rožmberk

Období	1800-1824	1825-1849	1850-1874	1875-1899	Celkem
20-24	1	2	-	-	3
25-29	1	-	5	2	8
30-34	4	6	3	5	18
35-39	4	1	8	3	16
40-44	1	3	10	4	18
45-49	1	3	5	2	11
50-54	-	2	2	1	5
55-59	-	1	-	-	1
60-64	-	-	-	1	1
65-69	-	-	1	-	1
70+	-	-	-	-	-
Celkem	12	18	34	18	82
Průměrný věk	36,0	42,0	41,9	39,2	40,4
Medián	34	39	41	35	39

Hlavním důvodem nízkého počtu starších vdovců je však nutné hledat spíše ve skutečnosti, že řada z nich po skonu partnerky již příliš dlouho nežila. Podobně i počet mužů uzavírajících druhý sňatek před třicítkou byl velmi malý; průměrný sňatkový věk mládenců se však po celé 19. století pohyboval mezi hodnotami 29,5 a 32,0 let, což se odráželo i v počtu druhých sňatků ve skupině velmi mladých vdovců, protože v tomto věku byla šance na další sňatek velmi vysoká. Obecně je možné říct, že muži měli šanci uzavřít sňatek v jakémkoliv věku a teprve po šedesátce počet druhých sňatků u mužů výrazně klesal; přesto však ještě po sedmdesátce vstupují do manželství dva muži.

V případě ženského pohlaví byla naděje na sňatek mnohem více motivována jejich schopností přivádět na svět děti. Proto také byl podíl sňatků ovdovělých žen výrazně nižší než počet manželství uzavřených vdovci. Ve sňatcích uzavřených vdovami jsou patrná zejména dvě maxima, první ve věkové skupině 30-34 let a druhé ve věku 40-44 let, které shodně tvořily podíl 22 %. Mezi 30-44 rokem života pak uzavřelo druhý a další sňatek 63,4 % žen;

před dovršením 45 let vstoupilo do nového manželství 76,8 % ovdovělých žen.¹⁷⁷ Naděje ženy na nový sňatek však na rozdíl od mužů klesá již po padesátce.¹⁷⁸ Neméně důležité však bylo i ekonomické zázemí vdovy, finance tak často mohly cestu k novému sňatku otevřít i starším ženám. Jak je patrné u sňatků mládeňců s vdovami ve věku čtyřicet a více let, které byly ve většině případů již sterilní. Byly to tedy zřejmě ženy, které již předcházejícím sňatkem nabyly určitého sociálního statusu a jejich druhý manžel chtěl této pozice využít ve svůj vlastní prospěch.

IV. 6. DÉLKA VDOVSTVÍ

Možnost vdovce a vdovy uzavřít nový sňatek podstatnou měrou závisela a na věku, sociální postavení a pohlaví. S rostoucím věkem se totiž šance na nový sňatek výrazně snižovala; po 40 roce života měl vdovec ještě šedesáti sedmi procentní šanci na sňatek, zatímco ve věku nad 40 let se již vdávalo jen 45 % žen, které uzavíraly po smrti partnera nový sňatek. Stárnutím se naděje na další sňatek nadále snižovala, takže po překročení padesátky se provdalo jen necelých 10 % žen, naopak muži i po padesátce měli téměř 50 % jistotu, že si najdou novou manželku.¹⁷⁹

S možností uzavřít další sňatek přímo souvisela i délka vdovství, tj. délka intervalu mezi úmrtím manžela či manželky a novým sňatkem. V rožmberské farnosti uzavírali vdovci sňatek mnohem dříve než vdovy.¹⁸⁰ Průměrná délka intervalu mezi úmrtím manželky a novým sňatkem činila u mužů necelých

¹⁷⁷ Ve skupině vdovců pak do 44 let uzavřela nový sňatek jen necelá polovina (49,0 %) znovu se ženících vdovců.

¹⁷⁸ Zatímco do padesáti let bylo znovu provdáno 90,2 % všech vdov, které vstupovaly do nového manželství, z mužů uzavřela nový sňatek jen polovina (51,0 %). Z těchto výsledků je více než patrné, že zatímco u žen s narůstajícím věkem šance uzavřít nový sňatek postupně klesá, u mužů nehraje věk nějak výraznou roli.

¹⁷⁹ Nejistěovala jsem však kolik z celkového počtu ovdovělých uzavřelo či neuzavřelo sňatek. Situace z regionů, kde byly tyto údaje zjišťovány však ukazuje, že šance vdov ve srovnání s vdovci byla prokazatelně nižší.

¹⁸⁰ Srov. Tabulka č. 4.7. *Délka vdovství mužů a žen v první polovině 19. století*; tabulka 4.8. *Délka vdovství mužů a žen v druhé polovině 19. století*.

16 měsíců. Naopak ženy uzavíraly nový sňatek v průměru po víc jak třech letech (3,3 roku).¹⁸¹

Tabulka č. 4.9 Délka vdovství u mužů a žen ve farnosti Rožmberk v první polovině 19. století

1800-1849	MUŽ		ŽENA	
	Počet	%	Počet	%
Méně jak měsíc	1	1,23	-	-
1-2	17	20,99	2	5,88
3-5	25	30,86	2	5,88
6-8	11	13,58	6	17,65
9-11	9	11,11	5	14,71
1rok	10	12,35	5	14,71
2 roky	4	4,94	6	17,65
3 roky	1	1,23	2	5,88
4 roky	1	1,23	1	2,94
5 let	1	1,23	1	2,94
6 let	-	-	2	5,88
7 let	-	-	1	2,94
8 let	-	-	-	-
9 let	-	-	-	-
10 let	-	-	1	2,94
Víc jak 10 let	1	1,23	-	-
Celkem	81	100,00	34	100,00

Během prvních jedenácti měsíců od smrti partnera, resp. partnerky uzavřelo v první polovině 19. století nový sňatek pouze 29 % žen, ale podíl mužů vstupujících do manželství dosáhl 76 %.¹⁸² Nárůst sňatků ve skupině ovdovělých žen je patrný až 6-8 měsíců po smrti partnera a podíl žen vdávajících se do dvou let po ovdovění pak kolísá na stejné úrovni (mezi 14,7 a 17,6 %). Počet mužů uzavírajících nový sňatek prudce narůstá již v prvním měsíci vdovství; za 1 až 2 měsíce se oženilo necelých 21 % mužů a sňatky uzavřené 3-5 měsíců po smrti manželky tvořily dokonce 31 %. Více než polovina mužů tedy

¹⁸¹ Výše tohoto intervalu však je do jisté míry zkreslena některými abnormálně dlouhými intervaly při uzavírání dalšího manželství. Např. vdova po Antonu Waldbauerovi Tereza se provdala za o tři roky mladšího vdovce Simona Irsiglera (63 let) až 25 let po smrti prvního manžela 14. února 1860. Manželství zaniklo o tři roky později. Při odečtení tohoto sňatku se interval snižuje na 2,5 roku.

¹⁸² Nejkratší zjištěný interval byl 20 dní. První manželka řezníka z Rožmberku Adalberta Haydera Tereza, roz. Hüberová zemřela 20. ledna 1829. Nový sňatek uzavřel čtyřicetipětiletý vdovec již 9. února 1829 s o deset let mladší Marií Annou Openauerovou, která v té době byla již ve třetím měsíci těhotenství, protože do šesti měsíců po svatbě se narodil jejich první syn Jan Baptista a sňatek tedy zřejmě ani nemohl být odložen. Manželství ukončila o 28 let později smrt manžela.

v první polovině 19. století uzavřela nový sňatek do půl roku po ukončení předchozího manželství.

Tabulka č. 4.10 Délka vdovství u mužů a žen ve farnosti Rožmberk v druhé polovině 19. století

1850-1899	MUŽ		ŽENA	
	Počet	%	Počet	%
Méně jak měsíc	-	-	-	-
1-2	10	10,10	-	-
3-5	23	23,23	3	9,09
6-8	14	14,14	3	9,09
9-11	9	9,09	4	12,12
1rok	19	19,19	9	27,27
2 roky	8	8,08	4	12,12
3 roky	4	4,04	4	12,12
4 roky	3	3,03	1	3,03
5 let	3	3,03	2	6,06
6 let	1	1,01	-	-
7 let	1	1,01	-	-
8 let	2	2,02	-	-
9 let	-	-	1	3,03
10 let	1	1,01	-	-
Víc jak 10 let	1	1,01	2	6,06
Celkem	99	100,00	33	100,00

Ve druhé polovině však podíl vdovců vstupujících do manželství do 11 měsíců po ovdovění klesnul, v letech 1850-1899 tak do manželství vstoupilo jen něco přes polovinu mužů (56 %), u žen naopak podíl takto uzavřených sňatků nepatrně vzrostl na 30 %. I nadále však ženy uzavíraly sňatek mnohem později než muži. Zatímco u mužů bylo i nadále maximum sňatků uzavíráno 3-5 měsícem po smrti manželky (23 %), u žen se délka vdovství zkrátila na jeden rok (27 %).

Vyvstává tak otázka proč právě vdovec měl větší šanci uzavřít sňatek než vdova. Hlavním důvodem byla zřejmě potřeba hospodyně, která by se po skonu předchozí manželky rychle začlenila do domácnosti a postarala se nejen o osiřelé děti, ale také o hospodářství. Nespornou předností byla pro ženu i finanční zajištěnost muže. Sňatek s dívkou byl výhodnější i v tom, že do sňatku vstupovala mladá a mohla přivést na svět další děti, zatímco vdova

již po menopauze další děti mít nemohla.¹⁸³ Její předností v naději na další sňatek se tak mnohem více stávalo její sociální postavení a ekonomické zabezpečení než její plodnost.¹⁸⁴

IV. 8. TERITORIÁLNÍ PŮVOD SNOUBENCŮ

Sledováním místa původu snoubenců se sňatečnost úzce propojuje s migrací. Ve srovnání s předcházejícím staletím už lidé v 19. století nebyli tak zásadně svazováni vrchnostenskými nařízeními a zákazy.¹⁸⁵ Vyrůstající migrace byla spojena s odchodem stále většího počtu lidí za prací. Nedostatek půdy v neúrodných oblastech tak posiloval odchod stále většího počtu obyvatel do průmyslových oblastí, kde bylo mnohem snazší najít práci.¹⁸⁶

Při zkoumání teritoriálního původu snoubenců jsem nevyhledávala vzdálenost mezi místy bydliště v kilometrech, ale soustředila jsem se pouze na zjištění farnosti, resp. oblasti ze které snoubenci pocházeli, přičemž jsem využívala pouze skupiny snoubenců, kteří svůj sňatek uzavírali poprvé, tj celkem 1 414 párů.¹⁸⁷

¹⁸³ Klimakterium u ženy nastává kolem 50 roku života, přičemž u historických populací již po 40 roce života postupně klesá schopnost ženy přivést na svět dítě. Poslední dítě ženy vesměs rodily před dosažením 45 let. Srov. B. LAŠŤOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 45-46; P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 159; TÁŽ, *Plodnost*, s. 98; L. DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně*, s. 206-209; W. WOWKOVÁ – L. FIALOVÁ, *Plodnost*, s. 232; P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 299; P. MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlic*, s. 143.

¹⁸⁴ Na panství Rožmberk tvořily počty sňatků vdov podíl 6,8 %, vdovců se ženilo téměř dvakrát tolik 13,4 % z celkového množství uzavřených sňatků.

¹⁸⁵ Obyvatelé Evropy začínají v 19. století postupně nabývat úplné svobody pohybu. Člověk zpravidla přestává být po celý život omezován na pobyt v blízkosti místa svého narození, kde ho každý zná; cestování za prací i na velké vzdálenosti se stává zcela obvyklým. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 381.

¹⁸⁶ L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 133-136, 210-213.

¹⁸⁷ Na základě zjištěných údajů o místě bydliště ženy i muže jsem se snažila dohledat, farnost a hejtmánství, ze kterého pocházeli. Výsledkem bylo rozdělení vzorku na snoubence pocházející z téže farnosti, z farností přínáležejících ke klášteru ve Vyšším Brodě, příchozích z regionu jižních Čech; snoubence, kteří pocházeli z města nacházejícího se v Čechách, na Moravě či ve Slezsku a příchozí z nečeských oblastí – nejčastěji obyvatele z příhraničních oblastí Bavorska nebo Horního Rakouska. Poslední skupina je tvořena osobami jejich teritoriální původ buď nebyl v rodovém katastru uveden nebo se jej

Tabulka č. 4.6 Teritoriální původ svobodných snoubenců ve farnosti Rožmberk

Teritoriální původ	Oba snoubenci z farnosti	Muž z farnosti žena příchozí	Žena z farnosti muž příchozí	Oba snoubenci příchozí	Neuvedeno	Celkem
Počet	526	419	239	79	151	1414
Podíl	37,2 %	29,6 %	16,9 %	5,6 %	10,7 %	100,0 %

Místo bydliště bylo možné určit u 94 % mláďenců a 93 % dívek. Z rožmberské farnosti přitom pocházelo více než polovina nevěst (56 %) a téměř tři čtvrtiny ženichů (70 %).¹⁸⁸ Z celkového počtu 1 414 dvojic si ve farnosti celoživotního partnera našlo 37,2 % lidí vstupujících do manželství poprvé.¹⁸⁹ Blízkost hranic s dnešním Rakouskem a Německem neměla zřejmě na výběr partnera nijak významný vliv, za hranicemi Čech si své partnery hledalo 2,3 % žen a 2,2 % mužů. Většina těchto partnerů přitom pocházela z příhraničních oblastí Horních Rakous. Podíl snoubenců z ostatních částí českých zemí byl však ještě menší; z Moravy, Čech a Slezska se do farnosti ženilo, resp. vdávalo méně než jedno procento žen i mužů. Je tedy možné konstatovat, že jižní Čechy zůstávaly i v 19. století poměrně uzavřeným regionem; téměř 84 % snoubenců pocházelo z jižních Čech a celých 64 % z farností ovládaných vyšebrodským

nepodařilo blíže specifikovat. (podrobnější údaje o původu snoubenců jsou součástí přílohy 9.13. *Teritoriální původ svobodných snoubenců v 19. století*).

¹⁸⁸ Větší podíl mužů mezi snoubenci pocházejícím přímo z rožmberské farnosti může být dán skutečností, že tvůrci rodových katastrů zapisovali nejen rodiny, které uzavíraly sňatek v Rožmberku, ale také manželské páry, které i přes to, že uzavřeli sňatek jinde, nakonec se natrvalo usadily právě zde. Vychází to také z tradice, že i sňatek se většinou koná v místě bydliště nevěsty, která však po svatbě následuje muže do jeho příbytku. Pro srovnání z okresu Ústí nad Labem pocházelo 45,7 % ženichů, nevěsty z ústeckého okresu jsou zastoupeny 60,6 %. S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 129

¹⁸⁹ Ve farnosti Petra a Pavla v období 1710-1783 tvořili oba snoubenci z farnosti 54,1 %, ve farnosti Hostivař pak podíl těchto snoubenců dosáhl 72 %, obdobně i v ostatních venkovských lokalitách – farnosti Střelské Hoštice (1700-1799) a Novosedly nad Nežárkou tvořil podíl snoubenců pocházejících z farnosti podíl asi 61,6 %, resp. 61,4 % sňatků. P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 104; B. LAŠŤOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 34; B. ŠTĚRBOVÁ, *Sňatečnost a sňatková migrace*, s. 126; TÁŽ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 115-120. Pokles v této skupině snoubenců je možné hledat právě v nabytí nové svobody pohybu, která odváděla jedince dále od domova a rozšiřovala tak jeho možnosti nalézt si partnera.

klášterem.¹⁹⁰ Uvedená čísla pak přesvědčivě ukazují na vysokou endogamii snoubenců na venkově, která zůstávala na stejné úrovni po celé 19. století.

¹⁹⁰ Ve farnosti Dobronice uzavírali sňatek snoubenci, kteří pocházeli ze stejné farnosti v letech 1821-1830 70 %, období 1861-1870 pak podíl těchto sňatků klesnul na 54 %. Srov. M. HOLUBOVÁ, *Geografická a sociální mobilita*, s. 120-126.

V. PLODNOST A PORODNOST

Těhotenství chápala lidová tradice jako mezní, přechodový stav,¹⁹¹ a to jak v rovině fyziologické tak i společenské; období, kdy byla nejen žena samotná, ale také dítě v jejím těle ohroženo.¹⁹² Gravidita jako taková je vymezena dvěma momenty, kterými se při zkoumání historický populací zabývá i historická demografie, na počátku stojí plodnost a zplození potomka, na jejím konci porod novorozence, kterým těhotenství obvykle končí. V minulosti se do míry natality, mnohem více než dnes, promítala i celková úroveň sňatečnosti, protože i přes značný nárůst počtu nemanželských dětí v průběhu 19. století¹⁹³ byl rozhodující podíl početí uskutečňován lidmi spojenými v manželském svazku. Ve venkovských rodinných strukturách nebyla ještě v tomto období stále plně rozšířena snaha o vědomé omezování počtu narozených potomků;¹⁹⁴ dítě bylo chápáno jako dar od Boha, který se neodmítá.¹⁹⁵ Pokud tedy nebyl počet dětí

¹⁹¹ Narození jako významná součást tzv. přechodových rituálů, více A. van GENNEP, *Přechodové rituály*, s. 46-52.

¹⁹² Těhotenství opředli naši předkové řadou pověr a předsudků, věřili například, že gravidní žena i její plod jsou vystaveni působení nadpřirozených sil. O rituálech a pověrách spojených s těhotenství a porodem více: A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 21-140.

¹⁹³ Srov. zejména L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 68-70, 126-127; L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 171-174; P. HORSKÁ, *K otázce vlivu*, s. 346-347; L. FIALOVÁ, *Změny*, s. 164-170.

¹⁹⁴ S prvními úmyslnými snahami manželských párů regulovat počet narozených dětí se setkáváme sice již na počátku 19. století ve Francii; ve venkovské společnosti svázané křesťanskou morálkou se však v plošném měřítku začaly tyto trendy projevovat až o století později, konce 19. a především v první polovině 20. století. Městské populace tyto trendy přejímaly dynamičtěji než zemědělské obyvatelstvo, důležitou roli bezesporu hrála rychlejší sekularizace městské společnosti. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 326-332; L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 107-111.

¹⁹⁵ V dítěti přicházel na svět dědic majetku a pokračovatel rodu; bezdětná manželství byla nahlížena jako ta, kterým Bůh nepožehnal. Neplodnost pokládali naši předkové za boží trest a přičítali ji působení zlých duchů nebo zlých lidí. Srov. např. A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 25; R. van DÜLMEN, *Kultura*, s. 84.

narozených v rodině nijak výrazně regulován,¹⁹⁶ záleželo především na věku ženy v době sňatku a délce fertilního období, které v manželství prožila. Plodnost se tak vedle úmrtnosti stávala hnacím motorem růstu nebo naopak poklesu populace.

U historických populací lze nejlépe zkoumat plodnost manželského páru a velikost rodiny právě na základě metody rekonstrukce rodinných struktur, které umožňují evidovat nejen soubor matek a dětí, ale zachytit i jejich vzájemný vztah a stávají se proto hlavním zdrojem informací pro studium fertilní schopnosti ženy a velikost rodiny v minulosti, nejdůležitějších otázek historicko-demografického bádání.¹⁹⁷

V. 1. SEZÓNŇÍ POHYB NAROZENÍ A POČETÍ

Faktory, které v 19. století utvářely a modifikovaly sezónní pohyb narození, byly totožné s aspekty ovlivňujícími sňatečnost, i když v měsíčních počtech narození nenajdeme tak výrazné výkyvy jako v případě uzavírání manželství. Frekvence porodů a tedy i početí byla do určité míry regulována především ekonomickou a hospodářskou situací rodiny;¹⁹⁸ důležitou roli však hrála i církevní nařízení, která zapovídala předmanželskou sexualitu, stejně tak jako pohlavní styk v období důležitých církevních svátků.¹⁹⁹ V neposlední řadě se do rozložení porodů

¹⁹⁶ S určitou regulací počtu narozených dětí se setkáváme již od nejstarších dob, radikální zásahy do velikosti rodiny v pravém slova smyslu přinesla až moderní populace. Tyto trendy, které se projevovaly s nestejnou intenzitou byly výslednicí složitého působení nejrůznějších vlivů a kulturních proudů mezi jednotlivými státy, sociálními vrstvami, městem i venkovem; více: L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 198.

¹⁹⁷ K této metodě více kapitola III. *Rekonstrukce historické rodiny*.

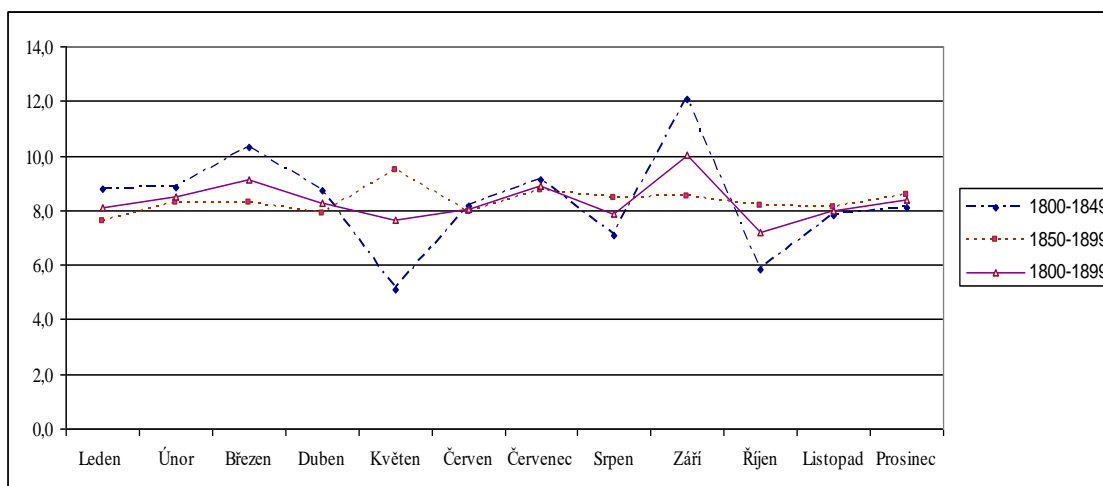
¹⁹⁸ Důležitým faktorem se stávalo socioprofesionální postavení otce nevěsty nebo jí samotné, čím hůře byla její rodina situována, tím vyšší byl obecně i její sňatkový věk. Tabulka č. 4.4. *Věk nevěsty v době prvního sňatku ve farnosti Rožmberk nad Vltavou*.

¹⁹⁹ Srov. například P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 66-71; B. LAŠŤOVKOVÁ, *Demografické vývoj*, s. 38-39, 86-87.

promítal i sezónní průběh sňatečnosti, protože většina dětí v prvním pořadí se rodila do jednoho roku po svatbě.²⁰⁰

Sledované období jsem pro větší přehlednost rozdělila na dva úseky 1800-1849 a 1850-1899. V první polovině 19. století jsou na křivce patrný mnohem větší výkyvy než pro dobu po roce 1850, kdy byla distribuce narození mnohem vyrovnanější; průměrná hodnota míry porodů se po celý rok držela prakticky na stejné úrovni kolem osmi procent a pouze výjimečně se z této úrovně vychýlila.²⁰¹

Graf č. 5.2 Sezónnost v počtu narozených v rožmberské farnosti v letech 1800-1899 (v procentech)

Maximum porodů připadalo v letech 1800-1849 na měsíc září (koncepce prosinec, leden), druhé na březen (koncepce červen, červenec). K poklesu počtu narozených docházelo zejména v letních měsících, s koncepcí v září až listopadu, kdy vstupovalo ve farnosti do manželství nejvíce párů. Maximum sňatků přitom bylo ve farnosti uzavřeno v měsíci listopadu; pokud novomanželé počali první

²⁰⁰ Nejčastěji se první dítě rodilo 8-12 měsíců po sňatku (41,4 %), do osmi měsíců po svatbě pak přišlo na svět 22,4 % dětí. Srov. příloha č. 9.39. *Intenzita zastoupení jednotlivých intervalů mezi sňatkem a prvním porodem.*

²⁰¹ Pod osm procent se dostala pouze třikrát a to vždy jen nepatrně – v lednu (7,6 %) dubnu (7,9 %) a červnu (7,9 %). Nad devět procent pak pouze v květnu (9,5 %). S podobnou situací se však setkáváme i v některých dalších lokalitách. Srov. P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 67.

dítě již krátce po svatbě (tj. v listopadu nebo prosinci), přišlo na svět koncem srpna nebo během září. Nejnižší hodnoty naopak vykazoval měsíc květen (koncepce září) a říjen (koncepce únor).²⁰² Maximum se jich tedy rodilo v jarních měsících a nejméně v zimě.

Ve srovnání první a druhé poloviny století jsou patrné určité rozdíly. Zatímco v první polovině ještě mírně převládaly zimní porody,²⁰³ ve druhé půli století začaly, i když ne příliš výrazně, stoupat podíl porodů v jarních měsících a počet zimních porodů klesnul na minimum.²⁰⁴ Nejméně dětí bylo přitom počato v létě; příčinou minima letních počtů je nutné hledat v pracovní vytíženosti vesnického obyvatelstva polními pracemi. V důsledku ukončení zemědělského roku se sexuální aktivita vesničanů opět zvyšovala. K nárůstu nových počtů pak přispívala i nově vznikající manželství, ale také navazování nových vztahů na vesnických slavnostech a svatbách konaných po celou zimu.

Tabulka č. 5.1 Sezónnost narození ve farnosti Rožmberk v letech 1800-1899 (přepočteno na délku měsíce)

Období	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec
1800-1809	12	15	17	12	10	13	11	12	18	9	15	13
1810-1819	31	37	47	38	18	35	49	29	40	30	39	26
1820-1829	52	42	41	48	24	43	50	33	79	33	46	61
1830-1839	47	55	76	41	19	41	43	36	99	11	20	30
1840-1849	56	50	51	58	44	52	52	50	36	49	56	52
1850-1859	58	57	53	50	68	56	51	47	59	54	54	59
1860-1869	56	48	50	55	58	52	60	62	61	74	53	57
1870-1879	42	67	69	53	79	57	77	58	57	45	58	49
1880-1889	42	43	48	45	48	52	37	55	46	38	48	61
1890-1899	39	43	37	43	42	30	46	40	42	43	40	41
Celkem	435	457	489	443	410	431	476	422	537	386	429	449

S identickým rozložením porodů v ročním cyklu se můžeme setkat i v dalších lokalitách; ve svatopetrské farnosti v Brně bylo maxima dosaženo v březnu a říjnu, podobně tomu bylo i v Ústí nad Labem, situaci v Rožmberku se

²⁰² Důvody pro květnové minimum v počtu porodů a září v počtu koncepcí je možné hledat ve vytíženosti venkovského obyvatelstva v době polních prací po celé léto a částečně i začátkem podzimu. Únor a následně i březen byly pak měsíci postními, kdy byla soulož jako taková církví přísně zapovídána.

²⁰³ Pro první polovinu 19. století připadlo minimum na jaro s 24,2 % a maximum podzim 25,8 %. Letní měsíce se podílely na počtu narozených 24,4 % a zima 25,7 %.

²⁰⁴ Ve letech 1850-1899 připadlo na jaro 25,6 % porodů, na léto 25,1 %, podzim 24,8 % a zima 24,5 %.

nejvíce blíží výsledky dosažené pro Budyni nad Ohří, kde maximum porodů připadá na měsíc září a druhé místo pak zaujímá březen. I v distribuci narození se však objevují určité rozdíly; velkou měrou se do ní zřejmě promítaly i krajové zvyklosti a zvláštnosti regionů. Václav Hajn a Stanislav Komenda²⁰⁵ například uvádějí, že nejvíce dětí se rodilo mezi únorem a červencem (koncepce květen až říjen), kdy přišly na svět dvě třetiny všech dětí.²⁰⁶ Ludmila Fialová²⁰⁷ tuto skutečnosti zdůvodňuje faktem, že tyto děti byly počaty v jarních a letních měsících, kdy jsou živé organismy nejvitálnější.

V. 2. VELIKOST VESNICKÉ RODINY V 19. STOLETÍ

Uspořádání rodiny a její velikost se vždy řídily trendy, které byly prosazovány společenskými normami i ekonomickými a sociálními možnostmi rodiny. V počtu narozených dětí se prolínala jednak situace náboženská, která zakazovala a přísně odsuzovala snahy mileneckých párů početí dítěte zabránit s politickou a ekonomickou vyspělostí země. Do určité míry se dá tvrdit, že teprve industriální společnost se začala výrazně zabírat otázkou omezování počtu narozených dětí. Do jaké míry byl tento stav dán postupným odpoutáváním se od prvotní zbožnosti agrárních populací, se však dá jen velmi těžko odhadovat. Devatenácté století je v tomto ohledu výrazným historickým mezníkem. Změny, ke kterým v jeho průběhu dochází výrazně ovlivnily vývoj celé evropské populace. Na jeho počátku ženy trávily polovinu svého života

²⁰⁵ Václav HAJN – Stanislav KOMENDA, *Changes in the Seasonal Distribution of Births and Deaths in 1750-1984 in Central Moravia*, *Antropologie* 30, 1987, s. 155-164.

²⁰⁶ Ve farnosti Rožmberk se během těchto 6 měsíců narodila pouze asi polovina dětí. Pro obě časové etapy bylo dosaženo stejných hodnot – v letech 1800-1849 tvořily takto narozené děti podíl 50,3 %, pro 1850-1899 pak 50,6 %.

²⁰⁷ L. FIALOVÁ, *Sezónnost*, s. 12.

v těhotenství, zatímco na jeho konci se už páry samy rozhodovaly, kdy dítě počít.²⁰⁸

Tabulka č. 5.7 Počet dětí v rodinách s ukončenou reprodukcí

Počet dětí	Období uzavření sňatku				Celkem rodin
	1800-1824	1825-1849	1850-1874	1875-1899	
0	17	26	28	23	94
1	9	17	20	14	60
2	11	14	27	14	66
3	20	14	28	28	90
4	18	19	21	23	81
5	14	15	28	18	75
6	17	25	32	22	96
7	15	25	27	12	79
8	16	13	16	16	61
9	9	16	6	11	42
10	6	14	17	3	40
11	5	4	5	3	17
12	2	3	3	2	10
13	1	2	1	1	5
14	1	-	1	3	5
Celkem rodin	161	207	260	193	821
Celkem dětí	815	1057	1233	893	3998
Průměrný počet dětí v rodině	5,1	5,1	4,7	4,6	4,9

Rekonstrukce historické rodiny na základě matričních údajů nám odkrývá její podobu v minulých stoletích, nabízí srovnání s rodinou moderní a jejich proměn v průběhu staletí. V historické demografii se o 19. století často mluví jako období „demografické revoluce“, kdy „starý demografický režim“ je střídán tzv. „nový demografický režimem“.²⁰⁹ Tyto změny však neprobíhaly všechny současně, byl to proces dlouhodobý a jeho konečné výsledky se projevily až na začátku 20. století. K prvním změnám v populaci docházelo již od dvacátých let 19. století, kdy se začal postupně zvyšovat sňatkový věk snoubenců a tak byl nepřímo limitován i počet dětí, které mohly být přivedeny v manželství na svět.²¹⁰

²⁰⁸ K otázce vývoje postavení žen ve společnosti devatenáctého století a jejich snahám o emancipaci M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 229-272; L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 211-315; M. L. NEUDORFLOVÁ, *České ženy*, s. 9-364.

²⁰⁹ Srov. K. KALIBOVÁ, *Úvod*, s. 41-42.

²¹⁰ L. FIALOVÁ, *Příspěvek*, s. 90-96.

Velikost rodiny je možné sledovat z několika různých aspektů, které se do její celkové struktury promítaly; těmito proměnnými se stávala délka manželského soužití, věk ženy při vstupu do manželství a konečně i sociální postavení muže a ekonomické možnosti manželského páru.²¹¹ Pro zjišťování struktury historické rodiny jsem využila pouze páry svobodných snoubenců, které po celou dobu manželského soužití setrvali ve farnosti, tj. bylo u nich známo datum zániku manželství. Počet dětí v rodinách s ukončenou reprodukcí,²¹² se po celé sledované období pohyboval kolem 5 dětí na jedno manželství.

Nejvíce rozšířeny přitom byly rodiny středně velké se 3-6 dětmi (41,7 %). Poměrně četné byly i rodiny se 7-9 dětmi (22,2 %) nebo naopak páry s jedním nebo dvěma dětmi (15,3 %). Deset a více dětí však mělo pouze 9,4 % manželských párů.²¹³ Zhruba desetina manželství zůstala po celou dobu svého trvání bezdětná (11,5 %), což by odpovídalo i výsledkům dosaženým v bývalém Československu v osmdesátých letech 20. století, kdy se podíl neplodných manželství pohyboval kolem 10-15 %.²¹⁴

Konečný stav dětí v rodinách byl však po celé století redukován poměrně vysokou hladinou úmrtnosti malých dětí a kojenců.²¹⁵ Průměrný počet dětí v rodině sice po celou dobu klesal;²¹⁶ ve srovnání s předcházejícím stoletím však

²¹¹ Výše sňatkového věku ovlivňovala délku fertilního období ženy prožitého v manželství. V případě delšího předmanželského soužití snoubenců v „konkubinátu“, který byl typický právě pro níže sociálně postavené snoubence počet dětí v těchto rodinách dokonce přesahoval průměrný počet dětí narozených do rodin, jejichž děti se narodily až po uzavření manželství. Srov. Kapitola V.8.4. *Dodatečná legitimizace nemanželských dětí*.

²¹² Manželství, která trvala minimálně pět let.

²¹³ Srov. Tabulka č. 5.5. *Velikost rodiny podle socioprofesionálního postavení otce (kompletní rodiny)*.

²¹⁴ Neplodnost byla v 50 % přičítána ženě, ve 40 % muži a v 10 % se na ní podíleli oba partneři. Více: A. PONŤUCH, *Gynekologie*, s. 166-169.

²¹⁵ Ve výjimečných případech se mohla dospělosti dožít jen jedna pětina všech narozených dětí; srov. tabulka č. 7.4. *Kojenecká a dětská úmrtnost v rožmberské farnosti v letech 1800-1899*; příloha č. 9.40. *Rodina Thomase Petermillera (ilustrační rodina)*. Dalo by se však říct, že čím více dětí rodiče ztratili v kojeneckém a dětském věku, tím více jich žena i porodila, nově narozené dítě tedy přicházelo na svět jako jakási „náhrada“ za dítě předčasně zemřelé.

²¹⁶ Snižuje se zejména počet rodin se sedmi a více dětmi a narůstá počet rodin středně velkých. Naopak podíl rodin bezdětných zůstává nezměněn. Pouze nepatrně se mění množství párů, kterým se narodilo pouze jedno nebo dvě děti.

nebyl o množství narozených dětí manželům výrazně nižší.²¹⁷ Po celé 19. století se prodlužovala délka života a snižovalo se riziko úmrtí matky v šestinedělí, současně však vzrůstal sňatkový věk snoubenců nejen u mužů, ale i žen.²¹⁸ Pokud tedy snoubenci uzavírali sňatek ve vyšším věku, zkracovala se zákonitě i doba plodného období ženy a musel tedy nutně klesnout i počet dětí, protože délka manželského soužití po menopauze už velikost rodiny nemohla ovlivnit.

V. 2. 1. POČET DĚTÍ V RODINĚ PODLE DÉLKY TRVÁNÍ MANŽELSTVÍ A VĚKU ŽENY PŘI SŇATKU

Pro velikost rodiny v době, kdy antikoncepční prostředky téměř neexistovaly,²¹⁹ se rozhodující proměnnou stávaly věk ženy v době sňatku na jedné straně a délka manželského soužití na straně druhé. Obě tyto veličiny, pak zvyšovaly nebo naopak omezovaly růst populace v historii.

Prodlužování délky lidského života se odrazilo i v délce manželského soužití, které se ve srovnání s 18. stoletím prodloužilo zhruba o jednu třetinu. Nejvíce dětí se však stále rodilo ženám, které se vdávaly velmi mladé mezi 15 a 19 lety. Ty měly, vzhledem ke svému nízkému věku, šanci prožít v manželském svazku relativně delší dobu než ostatní ženy a počít tak i více dětí.

²¹⁷ I v 18. století se počet dětí, narozených do rodiny, pohyboval kolem 5 dětí. V Budyni nad Ohří měli manželé v letech 1701-1750 v průměru 4,2 dítěte, v Domažlicích v první polovině 18. století 5 dětí, v Komíně 5,4 a v brněnské farnosti svatého Petra 5,2 dětí. Srov. P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 65; Ladislav DUŠEK, *Výsledky průzkumu farního obvodu města Budyně nad Ohří z let 1701-1850*, in: *Dlouhodobé populační trendy na území ČSR (předstatistické období)*, AD 4, 1981, s. 80; Petr MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlic z let 1690-1830*, in: *Dlouhodobé populační trendy*, s. 97; B. LAŠTOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 88.

²¹⁸ Příloha č. 9.6. *Sňatkový věk mládenců ve farnosti Rožmberk (1800-1899)*; příloha č. 9.5. *Sňatkový věk dívek ve farnosti Rožmberk (1800-1899)*

²¹⁹ Jako antikoncepce se nejčastěji používalo nejrůznějších výplachů, pesarů nebo kondomů, k nejběžnějším však patřil koitus interruptus (přerušovaná soulož), dlouhé kojení nebo tzv. bezpečné dny; v případě nechtěného těhotenství pak ženy často volily potrat, k jeho uskutečnění se využívaly nejrůznější drastické postupy: ženy skákaly z výška, koupaly se v horké nebo ledové vodě, pily lektvary, zvedaly těžká břemena nebo si zaváděly různé ostré předměty. Srov. L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 110-111; A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 25-26, 31-34.

Se vzrůstajícím věkem nevěsty se zkracovala nejen délka manželského soužití, ale snižoval se tak i počet potencionálních porodů. Po dosažení třicátého roku života sice ještě manželství trvala v průměru kolem 28,7 let, ale narodily se z něj už jen 2-3 děti. I když tedy mnohem více žen žilo v manželství až do menopauzy, počet dětí narozených z těchto svazků se již nijak výrazně neměnil. Z žen uzavírajících sňatek po čtyřicítce přivedla na svět dítě jen každá druhá, přitom všechny tyto ženy žily v manželství až do začátku menopausy.²²⁰

Tabulka č. 5.3 Počet dětí v rodině s ohledem věk matky při sňatku

Věk ženy při prvním sňatku	POČET DĚTÍ V RODINĚ														Celkem dětí	Prům. délka manžel.	Prům. počet dětí	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13				14
15-19	3	2	1	3	3	1	6	8	4	5	9	3	2	2	1	53	33,9	7,3
20-24	13	5	11	17	20	26	35	33	35	25	22	12	8	2	3	267	31,6	6,6
25-29	28	18	18	33	23	23	44	31	17	9	5	1	-	-	1	251	28,9	4,5
30-34	13	14	18	13	19	16	6	4	2	-	-	-	-	-	-	105	30,6	3,1
35-39	18	10	9	9	5	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	55	25,5	1,8
40-45	10	5	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	17	26,9	0,5
Celkem	85	54	59	75	70	68	92	77	58	39	36	16	10	4	5	748	30,2	4,9

Pro ilustraci uvádím následující hypotézu: věk ženy při posledním porodu se v 19. století pohyboval mezi 37 a 40 rokem života. Pokud se tedy žena vdávala starší třiceti let a přiváděla na svět své děti v intervalech, které jsou v historické demografii považovány za normální, tj. o délce 16,5 až 31,5 měsíce, mohla za 7 let manželského soužití takto přivést na svět 2-5 děti. Nutné je však brát v potaz také fakt, že po 30 roce života klesala fertlní schopnost ženy a schopnost otěhotnění byla obtížnější a délka intervalů mezi jednotlivými porody se tedy pohybovala spíše při horní hranici.

Předčasná smrt jednoho z partnerů byla druhým podstatným činitelem, který výrazně zasahoval do produktivity manželského svazku; v zásadě platilo, že čím kratší dobu manželství trvalo, tím méně se z něj narodilo potomků.²²¹ Manželství zaniklá do čtyř let od sňatku tak většinou ani neměla příliš velký vliv

²²⁰ Počátek menopausy nastává nejčastěji mezi 40.-50. rokem života ženy, průměrně ve 49,3 roku života. Více: A. PONTUCH, *Gynekologie*, s. 69.

²²¹ Tabulka č. 5.4. *Počet dětí v rodině s ohledem na délku trvání manželství.*

na vývoj porodnosti.²²² S prodlužující se délkou manželského soužití rostl i počet dětí. Středně velké rodiny čítající 3-6 dětí pak byly typické zejména pro páry žijící společně 15-24 let. Početné rodiny s deseti a více dětmi se objevují až u manželství trvajících více než dvacet pět let. Obecně však i ženy, žijící s partnerem po celé plodné období, přiváděly na svět nejčastěji 5-8 dětí.

Tabulka č. 5.4 Počet dětí v rodině s ohledem na délku trvání manželství

Trvání manžel.	POČET DĚTÍ V RODINĚ														Celkem rodin	Prům. počet dětí	Prům. délka manžel.	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13				14
0-4	21	34	16	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	76	1,1	2,3
5-9	8	6	11	14	11	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	55	2,5	6,9
10-14	10	5	4	14	14	10	14	5	2	-	-	-	-	-	-	78	3,8	12,2
15-19	11	4	7	7	4	3	13	12	4	3	2	-	-	-	-	70	4,4	16,8
20-24	7	12	7	13	10	12	8	4	6	4	6	2	-	-	-	91	4,5	21,9
25-29	15	11	8	9	7	9	7	8	7	9	7	5	2	1	1	106	5,1	27,1
30-34	13	9	13	12	7	8	9	5	13	6	6	1	1	-	1	104	4,6	32,0
35-39	11	8	3	7	9	12	17	11	10	6	5	3	1	1	-	104	5,3	36,7
40-44	5	3	7	7	9	7	15	15	6	8	6	2	4	1	1	96	6,1	41,7
45-49	7	2	3	5	6	6	10	9	7	4	3	-	1	1	-	64	5,4	46,8
50+	7	-	3	2	4	4	2	10	6	2	5	4	1	1	2	53	6,5	53,8
Celkem	115	94	82	94	82	75	96	79	61	42	40	17	10	5	5	897	4,5	27,4

V. 2. 2. VLIV SOCIÁLNÍHO POSTAVENÍ NA POČET DĚTÍ V RODINĚ

Pro zkoumání velikosti historické rodiny je důležité i získání informací o sociální a profesní stratifikaci rodin. Muž, jako hlava rodiny, musel být schopen rodinu uživit. Zejména lidé ze sociálně slabších poměrů byly proto často nuceni sňatek

²²² Z partnerských svazků zaniklých do čtyř let od svého vzniku se obvykle rodilo pouze jedno dítě, v průměru ovšem tato manželství netrvala ani 2,5 roku. Velmi často se jednalo o manželství uzavíraná relativně starými snoubenci, jejichž věk se pak nutně musel promítnout do délky soužití. Tato krátkodobá soužití partnerů s nižší schopností reprodukce pak negativně ovlivňoval i celkový počet dětí narozených této skupině snoubenců. Výjimkou je manželství Kateřiny a Adalberta Dobuschových, kterým se během čtyř let manželského soužití narodily v krátkých intervalech čtyři děti; vyčerpání matky častými porody a těhotenstvím však zřejmě zapříčinily její předčasnou smrt krátce po porodu posledního dítěte.

odkládat do doby než nabyli dostatečného finančního jmění a postavení. Tyto veličiny tak spoluutvářely a modifikovaly podobu populace.²²³

Tabulka č. 5.8 Velikost rodiny podle socioprofesionního postavení otce (kompletní rodiny)

Počet dětí v rodině	Měšťané bez bližší specifikace	Řemeslníci	Sedláci	Domkaři	Podruzi nádeníci	Ostatní povolání	Celkem
0	7	15	8	8	18	9	65
1	-	10	10	6	9	2	37
2	1	6	5	7	19	4	42
3	2	10	11	7	12	2	44
4	4	13	5	10	7	1	40
5	2	9	8	9	12	4	44
6	3	15	18	11	7	3	57
7	4	10	24	3	11	2	54
8	3	5	23	4	4	3	42
9	2	7	13	2	4	-	28
10	3	6	10	2	1	4	26
11	-	5	6	-	1	-	12
12	1	4	2	-	1	-	8
13	-	-	2	-	1	-	3
14	1	1	2	-	-	-	4
Počet rodin	33	116	147	69	107	34	506
Průměrný počet dětí v rodině	5,4	5,1	6,4	4,1	3,8	4,0	5,0
Průměrný věk ženy	27,8	28,0	24,6	29,5	28,1	23,7	27,5
Průměrný věk muže	29,9	29,9	28,7	32,5	32,0	29,8	30,6

Nejvíce dětí se proto zákonitě rodilo v selských rodinách, kde byl muž dostatečně finančně zabezpečen v mladším věku a mohl tedy dříve uzavřít sňatek, ze kterého se mohlo narodit více potomků. Partneři pocházející ze selských rodin vstupovali do manželství v průměru o 2-3 roky dříve než byl průměrný věk. Tyto páry měly tedy naději prožít v manželství nejdelší čas a zákonitě tedy musely zplodit i více potomků; počet dětí narozených manželům

²²³ Srov. Tabulka č. 5.5. *Velikost rodiny podle socioprofesionního postavení otce (kompletní rodiny)*; do těchto výpočtu byly zařazeny pouze kompletní rodiny. Rozdělení do skupin bylo provedeno na základě sociálního původu otce či jeho profesního zařazení. Průměrný sňateční věk snoubenců pak byl vypočítáván podle těchto skupin, tj. jaký byl průměrný věk sedláků a jejich manželek (tyto ženy tedy nemusely nutně pocházet ze stejné sociální skupiny). Srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 155-156; J. KLABOUCH, *Sňatkový konsens*, s. 19-30.

selského stavu koresponduje s velikostí rodiny žen vdávajících se ve skupině 20-24 let. Průměrný sňatečný věk těchto nevěst pak skutečně dosáhnul hodnoty 24,6 let.²²⁴

Podobně tomu však bylo i v ostatních socioprofesionálních skupinách. Zatímco v rodinách sedláků se rodilo obvykle 6-7 dětí, v rodinách podruhů a nádeníků přišlo na svět o více než dva potomky méně. Ženy podruhů však uzavíraly sňatek skoro o 5 let starší. Pokud ženy historických populací kojily své děti dva až dva a půl roku, odpovídá doba pěti let právě zmíněným dvěma porodů, o které byla podružská rodina chudší. Pokud se tedy žena brzy vdala, mohla prožít delší dobu v manželství a porodit více dětí. Je tedy otázkou, zda se podružské rodiny počtí dítěte skutečně bránily, což vyústilo v nižší počet dětí v těchto rodinách nebo byl tento trend ovlivňován spíše možnostmi těchto lidí uzavřít sňatek!²²⁵

Můžeme tedy skutečně mluvit o jakémisi omezování počtu narozených dětí? Pokud ano, jednalo se o proces, který postihoval všechny vrstvy populace a nejen nejchudší obyvatelstvo, které nebylo schopno své potomstvo uživit. Regulace počtu potomků tak byla v první řadě motivována právě zvyšováním sňatkového věku, i když musíme brát v úvahu, že zde jistě významnou roli hrálo také využíváním antikoncepčních praktik ze strany rodičů, a to zejména v předmanželském soužití snoubeneckých párů.²²⁶ V dlouhodobém průměru však podíl počtí na jednu rodinu zůstával nezměněn a pohyboval se kolem 4-5 dětí²²⁷ na jedno uzavřené manželství.²²⁸

²²⁴ Tabulka č. 5.5. *Velikost rodiny podle socioprofesionního postavení otce (kompletní rodiny)*

²²⁵ Srov. tabulka č. 5.5. *Velikost rodiny podle socioprofesionního postavení otce (kompletní rodiny)*; tabulka č. 5.30. *Konečný počet dětí v rodinách s legitimovanými dětmi.*

²²⁶ Jak vyplývá z výpočtů pro délku prvoporodního intervalu a podílu předmanželských počtí, nejvíce gravidních nevěst se vdávalo ve věkové skupině 30-34 let, kde byla v jiném stavu více než $\frac{1}{3}$ všech nevěst. Více: tabulka č. 5.11. *Mimomanželská počtí s ohledem na sňatkový věk ženy.*

²²⁷ Jak uvádí Eduard Maur, připadalo na jeden sňatek 4-5 porodů. E. MAUR, *Základy*, s. 124; srov. tabulka č. 6.1. *Poměr sňatků a počtu narozených dětí v jednotlivých desetiletích.*

²²⁸ Na jeden sňatek připadalo v 18. století zhruba 4-5 porodů, přičemž ve městech byl počet dětí nižší než na vesnici: v svatopetrské farnosti v Brně se do manželství rodily v průměru 4 děti, v Broumově 4,8 dětí, v Budyni 4,7 potomků, domazlické rodiny čítaly 4,6 dětí, v Plzni 4,5 a v Oslavanech 5,3 dítěte, v Hostivaři pak žena absolvovala v průměru 5,3 porodů. Převzato z: P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 65; E. Čáňová, *Výsledky výzkumu matrik farního obvodu města Broumova z let 1632-1781, Dlouhodobé populační*

V. 3. PLODNOST MANŽELSKÉHO PÁRU

Období 19. století se vyznačuje řadou odlišností, během této etapy došlo ve společnosti k řadě zásadních změn, které jsou souhrnně označovány jako proces modernizace společnosti. Tyto změny se pak, vedle proměn ekonomických a politických, nutně musely dotknout i samotné podoby společnosti a její základní stavební jednotky, tj. rodiny.

První náznaky přechodu od starého k novému demografickému režimu²²⁹ se objevily již v průběhu 18. století ve Francii. V ostatních zemích Evropy však tyto trendy byly přebírány s odlišnou intenzitou.²³⁰ Rodiny žijící za starého demografického režimu nijak výrazně nezasahovaly do počtu narozených potomků, dítě bylo v křesťanské věrouce vnímáno jako dar od Boha a plození potomků pak bylo hlavním posláním manželského svazku. Z hlediska katolické víry pak samotné plození potomků pomáhalo ženě k věčné spáse a jen samotný úmysl počet porodů regulovat byl považován za hřích. Počet narozených dětí byl dán boží vůlí a bezdětnost byla chápána jako velké neštěstí, jak o tom svědčí i řada lidových úsloví a rčení.²³¹

Teprve moderní společnost se k otázce velikosti rodiny postavila racionálně a rodiče se začali sami rozhodovat kolik dětí chtějí. V první řadě manželé museli být schopni své potomky uživit, v případě nedostatku tedy nutně museli regulovat počet narozených dětí prostřednictvím antikoncepčních

trendy na území ČSR, AD 4, Praha 1981, s. 68; L. DUŠEK, *Výsledky průzkumu farního obvodu města Budyně nad Ohří*, s. 80; Petr MUŽÍK, *Výsledky průzkumu farního obvodu města Domažlic*, s. 97; Miroslav BĚLOHLÁVEK, *Výsledky průzkumu matrik farního obvodu města Plzně z let 1750-1799*, in: *Dlouhodobé populační trendy*, s. 179; Vladimír VOLDÁN, *Výsledky průzkumu farního obvodu městečka Oslavany*, in: *Dlouhodobé populační trendy*, s. 164; B. LAŠŤOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 88.

²²⁹ K charakteristice nového a starého demografického režimu více: K. KALIBOVÁ, *Úvod*, s. 41-42; J. HORSKÁ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 13-17.

²³⁰ Transformaci společnosti se věnoval M. L. BACCI, *Populace*, s. 154-198. V českých zemích pak proběhla demografická revoluce zhruba o sto let později než ve Francii; srov. zejména L. FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti*, s. 207-224; TÁŽ, *Příspěvek*, s. 89-121; TÁŽ, *Změny*, s. 143-189.

²³¹ I. HEROLDOVÁ, *Vesnická poddanská*, s. 156-168; A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 23-26.

metod.²³² Odklady porodů dalších dětí byly tedy nejprve typické pro nejchudší vrstvy společnosti, později se však tyto trendy začaly cíleně prosazovat u všech sociálních skupin. Nejprve se však projevíly v prostředí průmyslových aglomerací, kde byla rodina mnohem více závislá na práceschopnosti ženy a její téměř permanentní graviditou přicházela o část rodinného rozpočtu. Ve vesnickém prostředí, kde byly děti od raného věku zaměstnávány prací na poli, začal být počet porodů regulován později. Důvodem však mohla být i větší sepjatost vesnice s křesťanskou věroukou, na rozdíl od postupně se sekularizující městské společnosti.

V.3.1. MANŽELSKÁ PLODNOST PODLE VĚKU ŽENY PŘI SŇATKU

Převážná většina porodů se tedy i v 19. století uskutečňovala v rámci manželství.²³³ Míra legitimní plodnosti se vypočítává tak, že dělíme celkový počet porodů příslušných k věku matky nebo délce manželského soužití dané skupiny počtem let manželského života stráveného v této věkové skupině nebo v této skupině trvání manželství; přičemž postupujeme po pětiletých intervalech. Předpokladem tohoto postupu jsou však některé další výpočty založené na metodě rekonstrukce rodiny.²³⁴ V praxi to vypadá asi tak, že pokud v určité věkové skupině byla dosažena hodnota 0,500; znamená to, že v dané věkové skupině se 10 provdaným ženám narodilo 5 dětí. Tyto ženy tedy měly v průměru 2,5 dítěte za pět let.

Počet dosud zkoumaných lokalit mapujících plodnost manželských dvojic však není nijak rozsáhlý. Nevýhodou je i fakt, že pro 19. století jako takové prakticky neexistuje možnost srovnání manželské plodnosti s výsledky z jiných sond. Období po roce 1800 mapuje pouze studie Ladislava Duška, který

²³² L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 107-111.

²³³ Ve farnosti se za celé sledované období narodilo přibližně 7 % nemanželských dětí. Více: tabulka č. 5.20. *Podíl nemanželsky narozených dětí v celkovém počtu narozených.*

²³⁴ E. MAUR, *Základy*, s. 126.

své výpočty o Budyni nad Ohří dovedl až do roku 1850. Městečko Budyně však leželo v úrodné oblasti Ohárecké nížiny, zatímco farnost Rožmberk v neúrodném Pošumaví.²³⁵ Právě v úrodných a prosperujících oblastech většinou bývala hladina porodnosti a tedy i plodnosti manželského páru o něco vyšší než v oblastech stagnujících, kde se v důsledku „odkládání“ sňatků přirozeně zkracovala i délka fertilního období, které žena prožila ve svazku manželském.

Tabulka č. 5.6 Plodnost žen v rožmberské farnosti v letech 1800-1849

Věk při sňatku	V Ě K Ž E N Y							Celkem žen
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	
15-19	0,306	0,393	0,334	0,267	0,341	0,180	0,008	34
20-24	-	0,448	0,389	0,358	0,271	0,158	0,024	111
25-29	-	-	0,465	0,355	0,267	0,182	0,034	88
30-34	-	-	-	0,376	0,308	0,242	0,013	31
35-39	-	-	-	-	0,345	0,163	0,006	20
40-44	-	-	-	-	-	0,379	0,000	5
Celkem	0,306	0,421	0,396	0,339	0,306	0,217	0,014	289

Výsledky dosažené pro obě poloviny 19. století nenaznačují, že by v distribuci porodů a legitimní plodnosti žen v tomto století došlo k nějak výrazným změnám. Plodnost se po celé století držela na přibližně stejné úrovni jako v předcházejících etapách. Poměrně vysoká byla hladina manželské plodnosti u všech věkových skupin především v prvním pětiletém období, tento fakt byl do značné míry ovlivněn i předmanželskými koncepcemi. Výjimku v tomto případě tvoří pouze skupina velmi mladých nevěst, kde počet narozených dětí pro první polovinu století dosahuje vrcholu až ve druhé pětiletém cyklu. Důvodem je zřejmě i fakt, že právě v této skupině se vdávalo nejméně gravidních nevěst (jen kolem 5 %).²³⁶ Na deset dívek vdávajících se mezi patnáctým a devatenáctým rokem života tedy připadaly 3 porody.

Fertilní schopnost žen zůstávala po celé manželství prakticky na stejné úrovni a docházelo jen k nepatrnému poklesu. K prudkému snížení fertility manželských párů se projevilo až po té co žena dovršila čtyřicet let. Výjimku

²³⁵ Také většina dalších studií se věnuje spíše oblastem prosperujícím, srov. L. DOKOUPIL – L. FIALOVÁ – E. MAUR – L. NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna*, s. 43.

²³⁶ Srov. tabulka č. 5.11. *Mimomanželská početí s ohledem na sňatkový věk ženy*.

tvoří pouze ženy, které v této věkové skupině teprve uzavíraly sňatek, u nich totiž byla fertilitní schopnost stále velmi vysoká. Na deset žen v této věkové skupině připadaly dokonce téměř 4 porody; ovšem ženy ze všech ostatních věkových skupin již v tomto věku přiváděly na svět maximálně 2 děti. Po 45 roce života byl porod spíše nezvyklý, ze sta žen rodila v tomto věku už jen jedna. Přičemž nejvíce porodů u takto starých rodiček jsem ve farnosti zaznamenala ve skupině žen vdávajících se ve věkové skupině 25-29 let, kde na sto matek připadalo téměř 3,5 porodů. Nejčastěji přitom ženy rodily naposledy mezi 40-44 rokem života, v této věkové skupině přiváděla na svět své poslední dítě skoro polovina žen, žijících v manželství až do menopauzy.²³⁷

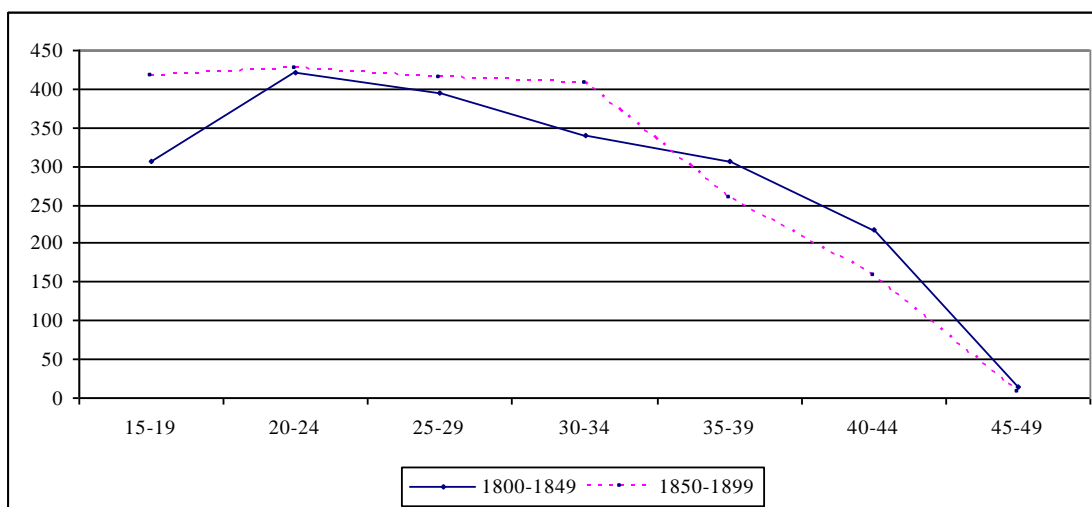
Tabulka č. 5.7 Plodnost žen v rožmberské farnosti v letech 1850-1899

Věk při sňatku	V Ě K Ž E N Y							Celkem Žen
	15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	
15-19	0,417	0,379	0,390	0,391	0,239	0,119	0,000	20
20-24	-	0,472	0,396	0,477	0,260	0,142	0,010	161
25-29	-	-	0,455	0,326	0,239	0,112	0,013	149
30-34	-	-	-	0,432	0,349	0,119	0,005	82
35-39	-	-	-	-	0,206	0,148	0,007	19
40-44	-	-	-	-	-	0,310	0,000	3
Celkem	0,417	0,425	0,414	0,407	0,258	0,158	0,006	434

Ženy přitom rodily děti průměrně v intervalu 26-30 měsíců, s postupujícím věkem pak délka intervalu postupně narůstala. Po třicátém roce života se již interval pohyboval mezi 36-41 měsíci; s výjimkou žen, které vstupovaly do manželství v pozdějším věku, u nichž i nadále zůstávaly meziporodní intervaly poměrně krátké, pohybovaly se v průměru mezi 31-34 měsíci. Zpočátku tedy ženy měly děti po dvou až dvou a půl letech, čemuž by odpovídala i délka kojení. S přibývajícím věkem se tento interval prodlužoval a děti se matkám rodily jednou za 3-4 roky, což bylo bezesporu spojeno i s nižší sexuální aktivitou manželského páru.

²³⁷ Tabulka č. 5.16. *Věk ženy při posledním porodu (pouze ženy žijící v manželství až do menopauzy).*

Graf č. 5.3 Míra plodnosti rožmberských žen v jednotlivých věkových skupinách v letech 1800-1849 a 1859-1899

Ve srovnání první a druhé poloviny 19. století, pak můžeme zejména pro období 1850-1899 mluvit o určitém nárůstu plodnosti rožmberských žen v prvních letech manželství. V jednotlivých pětiletých cyklech přivedla na svět každá druhá žena o jeden dítě víc. Po čtyřicátém roce však tyto ženy naopak absolvovaly o půl porodu méně. Věk při porodu posledního dítěte se přitom v průměru zkrátil o dva roky a současně došlo i k přeskupení počtu porodů ve věkových skupinách 35-39 a 40-44 let. Zatímco v první ze zmiňovaných skupin se podíl rodiček posledního dítěte zvýšil téměř o jednu třetinu (33 %), ve druhé skupině o 8 % poklesnul.

Také z křivky v grafu 5.2. znázorňujícího plodnost rožmberských žen v obou polovinách století je patrná jistá odlišnost v rozložení těhotenství. Zatímco v první polovině se podíl porodů v jednotlivých věkových skupinách držel prakticky na stejné úrovni a jen pozvolna klesal, pro období 1850-1899 je patrný mnohem strmější pokles v plodnosti žen už po třicátém roce života. Naopak fertilní schopnost mladých žen se držela na velmi vysoké úrovni. Na deset žen ve skupinách 15-29 let připadalo 4,3-4,1 dítěte, ve věkové skupině

35-39 to však už bylo jen 2,6 porodů. Ve věku nad 45 let pak rodila jen každá 167 matka.

Tabulka č. 5.8 Plodnost vdaných žen v některých dalších lokalitách

Lokalita	Období	V Ě K Ž E N Y						
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49
Brno - Petrov	1710-1769	555	486	466	408	332	265	153
Břevnov	1720-1759	518	531	515	435	351	195	47
Komín	1700-1759	457	541	464	421	338	235	105
Hostivař	1700-1799	290	548	450	445	291	167	6
Laichingen	1658-1884	442	539	560	491	393	194	17
Belm	1651-1858	304	402	388	350	294	165	33
Budyně n./O.	1701-1750	316	420	423	403	282	157	21
Budyně n./O.	1801-1850	441	454	426	396	347	157	38
Domažlice	1700-1749	590	485	431	394	281	191	69
Domažlice	1750-1799	513	481	430	354	271	165	55
Jablonec n./N.	1700-1749	553	454	426	365	308	168	20
Rožmberk	1800-1849	306	421	396	339	306	217	14
Rožmberk	1850-1899	417	425	414	407	258	158	6

Můžeme snad právě v tomto rozložení porodů vidět první snahy o omezování plodnosti? Podobná situace však panovala i v některých dalších lokalitách v 18. století;²³⁸ na počátku manželského soužití na 10 vdaných žen nejčastěji připadalo 4-5 porodů, zatímco po dosažení 35 roku života začal podíl porodů prudce klesat. V Hostivaři tak na 10 žen rodící mezi 35-39 rokem připadalo 2,9 porodů, v Domažlicích matky přiváděli na svět mezi 2,7-2,8 dětmi.

Ze zjištěných údajů tedy musíme konstatovat, že rodiny žijící v rožmberské farnosti nijak výrazně neomezovaly počet narozených potomků a to ani na konci 19. století, kdy se již tyto tendence začaly prosazovat i v českých zemích. Obyvatelé farnost Rožmberk nad Vltavou tedy svým způsobem sexuálního chování ještě stále příslušeli ke starému demografickému režimu, který byl typický svou neregulovanou plodností.

²³⁸ Srov. tabulka č. 5.8. *Plodnost vdaných žen v některých dalších lokalitách.*

V.3.2. MANŽELSKÁ PLODNOST V ZÁVISLOSTI NA DÉLCE TRVÁNÍ MANŽELSTVÍ

Pokud tedy rodiny žijící v rožmberské farnosti neměly nijak výrazný zájem regulovat počet narozených dětí, záleželo vedle samotného věku ženy při sňatku i na délce trvání manželství. Dívky, které vstupovaly do manželství mladé, měly naději prožít v manželství relativně delší plodné období než ty, které se vdávaly až po dovršení třicátého roku života. Podobně jako v případě zkoumání fertilitní schopnosti manželského páru podle věku nevěsty se i pro určení plodnosti manželů v jednotlivých etapách manželství využívá rozdělení do pětiletých intervalů.

Tabulka č. 5.9 Plodnost podle délky trvání manželství v letech 1800-1849

Věk při sňatku	T R V Á N Í M A N Ž E L S T V Í						Celkem žen
	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	
15-19	0,388	0,331	0,305	0,259	0,174	0,067	34
20-24	0,435	0,372	0,335	0,226	0,103	0,010	111
25-29	0,433	0,335	0,234	0,146	0,010	-	88
30-34	0,404	0,197	0,132	0,009	-	-	31
35-39	0,380	0,098	0,011	-	-	-	20
40+	0,280	-	-	-	-	-	5
Celkem	0,387	0,267	0,170	0,160	0,096	0,038	289

Nejvyšší hladiny fertility přitom bylo dosaženo v prvních pěti letech manželství a to bez ohledu na sňatkový věk snoubenců. V obou zkoumaných etapách se průměrné hodnoty fertilitní schopnosti manželských párů držely na téměř shodné úrovni. V prvních pěti letech přiváděly ženy ve všech věkových skupinách na svět zhruba 1,9-2,4 dětí, tj. děti se rodily v intervalech 25,0-31,6 měsíců. Výrazně nižší byla jen hladina plodnosti u starých rodiček nad 40 let, což bylo spojeno i se sníženou fertilitní schopností v pozdějším věku. Tyto ženy rodily své děti zhruba jednou za čtyři roky.

Zatímco v první polovině století byla největší plodnost zaznamenána u manželství uzavřených ženami ve věkové skupině 20-24 a 25-29 let, kde na 10 žen připadalo zhruba 4,3 porodů. Ve druhé polovině počet porodů změnil

ve prospěch skupiny velmi mladých nevěst, uzavírajících sňatek mezi 15-19 rokem života, na 10 dívek zde připadalo 4,7 dětí.²³⁹ I v následujících dvou skupinách však neklesnul podíl narozených dětí na deset žen pod 4 porody. Ženy, které vstupovaly do manželství ve vyšším věku si pak déle uchovávaly vyšší plodnost. Zatímco ženy, které v první polovině století uzavíraly sňatek ve věkové skupině 15-19 rodily po 10-14 letech manželství již jen 1,5 dítěte; ženy vstupující do manželství ve věkové kohortě 25-29 let přiváděly na svět 2,2 potomků. Tuto relativně vysokou fertilitní schopnost si pak uchovaly i po následujících 14 let manželství.

Tabulka č. 5.10 Plodnost podle délky manželství v letech 1850-1899

Věk při sňatku	T R V Á N Í M A N Ž E L S T V Í						Celkem žen
	0-4	5-9	10-14	15-19	20-24	25-29	
15-19	0,474	0,326	0,435	0,263	0,114	0,017	20
20-24	0,445	0,371	0,314	0,193	0,078	0,004	161
25-29	0,421	0,291	0,203	0,070	0,007	-	149
30-34	0,395	0,224	0,075	-	-	-	82
35-39	0,341	0,140	0,013	-	-	-	19
40+	0,231	-	-	-	-	-	3
Celkem	0,384	0,270	0,208	0,175	0,066	0,011	434

Do fertilitní schopnosti ženy se tedy po celé 19. století výraznou měrou promítal věk ženy v určité etapě manželství stejně jako jeho délka. Podobně jako tomu bylo ve předcházejících stoletích se téměř všechna manželství vyznačovala na počátku svého trvání poměrně vysokou plodností, s přibývajícím věkem však sexuální aktivita stejně jako samotná fertilitní schopnost ženského organismu klesala a s ní se snižoval i počet dětí narozených ženě krátce před menopauzou. Určité rozdíly v délce meziporodních intervalů je nutné hledat i v charakteru populace a regionu, důležitou roli hrála i individuální zdravotní situace zkoumaných žen.²⁴⁰

²³⁹ Podobná situace byla zjištěna i v sondách pro 18. století, srov. zejména, P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 146; TÁŽ, *Plodnost*, s. 91-92; L. FIALOVÁ – W. WOWKOVÁ, *Plodnost*, s. 228-230.

²⁴⁰ Příčinou rozdílů v dosažených hodnotách tak často mohla být nejrůznější gynekologická onemocnění, dočasná sterilita po porodu, dlouhá doba kojení předchozího dítěte, podvýživa

V. 4. ROZLOŽENÍ PORODŮ

Analýza rozložení porodů je součástí studia vývoje ženské fertility. Pod tímto pojmem je obsažen jak prvoporodní interval (tj. doba uplynulá mezi sňatkem a prvním porodem), tak i délky intervalů dosažených mezi zbývajících porody; ty jsou vždy uváděny v dokončených měsících.²⁴¹ V délce těchto „mezidobí“, které oddělovaly jednotlivé porody, je možné hledat zákonitosti sexuálního chování jedinců v minulosti; v úvahu je však nutné brát i určité biologické faktory.²⁴²

Problematika předmanželských počtů nám umožňuje nahlédnout do smýšlení lidí a jejich způsobu chápání či pojetí křesťanské morálky, která přikazovala, že nevěsta má do manželství vstupovat jako panna. Porody dětí v druhém a dalším pořadí pak poodhalují, jaký vliv mělo na délku intervalu úmrtí předcházejícího dítěte a umožňuje nám nalézt příčiny určitých abnormalit v meziporodních intervalech,²⁴³ které mohly být způsobeny potratem plodu, a to jak samovolným, tak i úmyslným.

Ke studiu meziporodních intervalů ovšem není možné využít všech rodin, většinou se pro tyto výpočty využívá pouze párů, které v době ukončení manželského soužití měly minimálně pět dětí; nezávisle na tom, zda se tyto děti dožily dospělosti. Obecně platí, že čím méně potomků se do rodiny narodilo, tím delší byly meziporodní intervaly; pokud je tedy studujeme ve skupině rodin

matky a s ní často spojené spontánní potraty, stejně jako pokles sexuální aktivity s přibývajícím věkem. Tyto ukazatele mohly prodlužovat meziporodní intervaly i u populace, které vědomě počet narození neomezovala. Srov. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 296.

²⁴¹ E. MAUR, *Základy*, s. 130.

²⁴² Do nich se promítala zejména fertilitní schopnost ženy, dočasná i trvalá infertilita manželského páru, která mohla být způsobena stejně jako dnes mužem i ženou, na ukončení reprodukčního cyklu pak měl vliv i příchod menopauzy, po níž se žena stávala trvale neplodnou; srov. A. PONTUCH, *Gynekologie*, s. 166-168.

²⁴³ Anglický historický demograf E. A. Wrigley se domníval, že u evropských historických populací lze pro ženy rodící mezi 20 a 30 rokem života považovat za normální meziporodní interval o délce od 16,5 do 31,5 měsíců; kratší interval svědčí o úmrtí předchozího dítěte, zatímco interval delší než 31,5 měsíce spíše o potratu očekávaného dítěte. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 296. Detailně se pak tematikou zkoumání potratovosti u historických populací zabývá P. HORSKÁ, *Umělé přerušování*, s. 225-242.

s více dětmi, předejdeme možnému zkreslení.²⁴⁴ Vzorek populace, se kterým jsem v následující kapitole pracovala, je tvořen pouze páry, pro něž byl uzavíraný sňatek oboustranně první a zachovaly se pro ně všechny potřebné údaje, o datu uzavření a následně i ukončení manželství, smrtí jednoho z partnerů.

V. 4. 1. PŘEDMANŽELSKÁ POČETÍ

Životy lidí devatenáctého století byly ještě stále velkou měrou ovlivňovány církevními nařízeními a normami, které pak bezesporu musely být pečlivěji respektovány více na venkově než ve městě. Za počaté mimo manželství jsou v historicko-demografických studiích považovány pouze ty děti, které se narodily méně než osm měsíců po uzavření sňatku.²⁴⁵ V některých případech se totiž u dětí narozených více jak půl roku po sňatku mohlo jednat o předčasné porody, naopak děti narozené osm měsíců po svatbě mohly být de facto počaty dříve než snoubenci do manželství vstoupili. Pokud tedy počítáme za děti počaté v manželství jen ty, které se narodily osm měsíců po uzavření manželství dochází k vzájemné kompenzaci těchto počtů a vyhneme se tak možnému zkreslení dosažených výsledků.²⁴⁶

Zjištěné hodnoty předmanželských počtů se zdají na první pohled poněkud vysoké. Z celkového počtu prvních porodů²⁴⁷ bylo v první polovině 19. století 19,2 % všech nevěst těhotných, v druhé půli pak počet těhotných dívek při svatbě ještě vzrostl a podíl gravidních svobodných nevěst dosáhl dokonce hodnoty 25,0 %.²⁴⁸ Což znamená, že v první polovině 19. století vstupovala do

²⁴⁴ E. MAUR, *Základy*, s. 130-133.

²⁴⁵ V některých studiích anglické provenience se však můžeme setkat i s tím, že za předmanželsky počaté jsou považovány i děti, které byly pokřtěny v devátém měsíci po svatbě. Více: Peter LASLETT, *Introduction: Comparing Illegitimacy Over Time and Between Cultures*, in: Peter LASLETT – Karl OOSTERVEEN – Richard M. SMITH (edd.), *Bastardy and its komparative History*, London 1980, s. 1-64.

²⁴⁶ E. MAUR, *Základy*, s. 132-133.

²⁴⁷ Tabulka č. 5.14. *Zastoupení jednotlivých typů prvoporodních intervalů*.

²⁴⁸ Příčemž na panství Štáhlavy se do devátého měsíce po svatbě uskutečnilo v devadesátých letech 18. století plných 40 % porodů; srov. A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 218.

manželství zhruba každá 5.-6. nevěsta gravidní a v následujícím období se podíl těchto nevěst nadále zvyšoval; v „očekávání“ byla ve druhé polovině století dokonce každá čtvrtá žena uzavírající svůj první sňatek, což nese svědčí o příliš silném dodržování církevních předpisů.²⁴⁹

Tabulka č. 5.11 Mimomanželská počítí s ohledem na sňatkový věk ženy

Věk ženy při sňatku	Manželsky počaté děti	Nemanželsky počaté děti	Celkem dětí	Procent předmanželských počítí
15-19	39	2	41	4,9 %
20-24	156	44	200	22,0 %
25-29	98	32	130	24,6 %
30-34	18	10	28	35,7 %
35-39	4	1	5	20,0 %
celkem	315	88	403	21,8 %

Příčinu tohoto nárůstu mimomanželských počítí je nutné vidět v dobových souvislostech. Na venkově i po celé Evropě se ještě před manželským slibem plodnost běžně testovala²⁵⁰ a samotný úmysl vstoupit do svazku manželského byl zřejmě snoubenci považován za dostačující, aby spolu začali sexuálně žít. Také „odkládání“ sňatku²⁵¹ ve skupině nemajetných snoubenců neznamenovalo jejich naprostou sexuální zdrženlivost, s využitím nejrůznějších antikoncepčních prostředků se však potenciální porod mohl posunout. Při selhání těchto praktik měl mladý pár na vybranou: buď musel žádat o povolení sňatku vrchnostenské úřady,²⁵² což se mohlo protáhnout i na několik let, nebo mohl žít ve společné domácnosti a nemanželsky narozené děti

²⁴⁹ Tradici, podle níž by se těhotná nevěsta neměla vdávat s panenským věnečkem na hlavě bych v tomto případě nepřikládala příliš velký význam. Často právě samotné těhotenství nevěsty se stávalo zárukou, že svému manželovi bude moci přivést na svět potomky a dědice majetku. Srov. K. PEJML, *Český lid*, s. 179.

²⁵⁰ L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 119.

²⁵¹ Pavla Horská dává trend odkládání sňatků do souvislosti se špatnou ekonomickou situací země nebo regionu; vzhledem k tomu, že regresí byly nejprve postiženy nejchudší skupiny, je nutné tento problém chápat i v dimenzi sociální. Srov. Pavla HORSKÁ, *K otázce vlivu*, s. 343-349.

²⁵² J. KLABOUCH, *Sňatkový konsens*, s. 20-44; L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 158-165.

vychovávat i bez církevního požehnání; sňatek byl těmito páry uzavírán až dodatečně, po narození jednoho i více dětí.²⁵³

Ještě výrazněji je pak míra předmanželské sexuality patrná v rozdělení žen podle věku, tak jak vstupovaly do manželství. Nejméně těhotných bylo ve skupině velmi mladých nevěst, které uzavíraly sňatek mezi 15-19 rokem života, v této skupině se vdávalo gravidních pouze 4,9 % nevěst. Naopak nejvíce nemanželsky počatých dětí se rodilo ženám ve skupině 30-34 let, které ve 35,7 % počaly své první dítě již před svatbou. Nemohlo se snad jednat o určitou strategii těchto žen? Se zvyšujícím se věkem pravděpodobně narůstala obava z možného staropanenského údělu. Samotné těhotenství se tak mohlo stát určitou formou nátlaku na muže, aby si ženu urychleně vzal a svůj vztah k ní oficiálně legalizoval. Ale i v případě, že sňatek nakonec uskutečněn nebyl, mohlo nemanželské dítě sloužit jako určitý druh nátlaku na muže,²⁵⁴ který se podle paragrafu 170 Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811 měl s matkou dítěte dohodnout na otázce výchovy, výživy a zaopatření nelegitimního dítěte.²⁵⁵

Tabulka č. 5.12 Stav předmanželských počtí v některých českých a moravských lokalitách

Lokalita	Období	Mimomanželská počtí
Hostivař	1700-1799	13,0%
Budyně	1701-1750	17,5%
Domažlice	1700-1750	15,0%
Jablonec n/N.	18. století	25,0%
Brno, sv. Petr	1710-1769	14,0%
Komín	1700-1759	12,5%
Rožmberk	1800-1849	19,2%
Rožmberk	1850-1899	25,1%

Ve skupině žen mezi 20 a 29 lety byl počet gravidních nevěst téměř stejný, dosáhnul hodnot 22,0 a 24,6 %. Obdobná situace pak panovala i

²⁵³ K této problematice více kapitola V.8.4. *Legitimizace nemanželsky narozených dětí.*

²⁵⁴ Více: Jana MRÁZKOVÁ, *"Přislibujou sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati." Vliv rodiny a "přátel" na volbu životního partnera - panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*, DP České Budějovice, 2005, s. 65-67.

²⁵⁵ *Kniha wsseobecných zákonů městských pro wssecky německé dědičné země mocnárství rakouského*, Praha 1812, s. 53; jak se toto nařízení projevovало v praxi více: J. MRÁZKOVÁ, *"Přislibujou sobě"*, s. 67.

ve skupině žen uzavírajících sňatek mezi 35 a 39 rokem života. V tomto případě byla těhotná každá pátá nevěsta (20,0 %); tento výsledek však mohl být do určité míry zkreslen poměrně malým počtem případů žen starších 35 let, které během svého manželství porodily pět a více dětí.

Nárůst mimomanželských počtů a porodů však mohl být i důsledkem nejrůznějších průtahů s udělením povolení k uzavření manželství. Pokud snoubenci museli čekat na povolení delší dobu není divu, že tak značný počet nevěst vstupovalo do manželství již v pokročilém stádiu těhotenství. Snoubenci zřejmě považovali pouhé oznámení za dostačující k tomu, aby spolu již před samotným kněžským požehnáním mohli začít sexuálně žít,²⁵⁶ pokud se povolení opozdilo vedlo to v řadě případů nejen k nárůstu předmanželských počtů, ale též ke zvýšení podílu nemanželských dětí v populaci.²⁵⁷

V. 4. 2. INTEVAL MEZI SŇATEK A PRVNÍ PORODEM

Nedá se říct, že by obyvatelé rožmberské farnosti nějak výrazně respektovali církví přísně zapovídanou otázku předsňatkové sexuality, což je patrné i z dosažených hodnot o počtech předmanželských počtů. Tato skutečnost se výraznou měrou promítla i do délky průměrného intervalu mezi sňatkem a prvním porodem.²⁵⁸ Při práci s nimi můžeme vyčlenit tři úrovně: první, v níž počítáme se všemi dosaženými hodnotami; druhou, která využívá pouze intervalů delších než 8 měsíců, (tj. porodů dětí, které již byly počaty ve svazku manželském), třetí úroveň pak tvoří porody dětí, které byly počaty před samotným sňatkem, tedy tzv. předmanželská počtů (tj. děti, které se narodily do 7 měsíců po sňatku).

Průměrná délka intervalu mezi sňatkem a prvním porodem dosáhla v první polovině 19. století úrovně 13,1 měsíců, tzn. že první dítě se manželskému páru rodilo něco přes rok po svatbě. Pokud však využijeme pouze údaje o dětech v prvním pořadí, počatých v manželském loži, vzrůstá délka tohoto intervalu na

²⁵⁶ L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 199-123.

²⁵⁷ Více k této problematice: kapitola V.8. *Svobodné matky a nemanželské děti*.

²⁵⁸ Byly využity pouze páry, které měly pět a více dětí.

15,2 měsíců, tedy zhruba rok a čtvrt. Naopak děti zplozené z předmanželského styku se rodily jen necelé 4 měsíce po svatbě, tyto nevěsty se tedy vdávaly zhruba v pátém měsíci těhotenství.

Tabulka č. 5.13 Délka intervalu mezi sňatkem a porodem v závislosti době počatí

Typ intervalu	Průměrná délka intervalu		
	1800-1849	1850-1899	1800-1899
Nemanželsky počaté děti	3,8	3,6	3,7
Děti počaté po svatbě	15,2	14,3	14,8
Průměrný interval ve sledovaném období	13,1	11,6	12,4

Většina dětí se přitom po celé 19. století rodila mezi 8. a 12. měsícem po sňatku (41,4 %), do dvou let po svatbě se narodilo 92,3 % všech dětí v prvním pořadí.²⁵⁹ Ve druhé polovině století pak podíl předmanželských počatí stoupl; z 19,2 % pro období 1800-1849 se vyšplhal na 25,1 %. Délka intervalu mezi sňatkem a porodem prvního dítěte se v důsledku této skutečnosti nepatrně zkracuje na 3,6 měsíců. Snižoval se však i interval u dětí počatých z manželského svazku, (z 15,2 na 14,3 měsíců). Průměrný interval pro toto období činil 11,6 měsíců.

Tabulka č. 5.14 Zastoupení jednotlivých typů prvoporodních intervalů

Typ intervalu	Zastoupení intervalů					
	1800 - 1849		1850 - 1899		1800 - 1899	
	počet	%	počet	%	počet	%
0-7 měsíců	37	19,2	56	25,1	93	22,4
8 měsíců	10	5,2	11	4,9	21	5,0
Víc jak 8 měsíců	146	75,6	156	70,0	302	72,6
Celkem	193	100,0	227	100,0	416	100,0

Ve srovnání s výsledky, kterých bylo dosaženo pro starší období, kdy míra mimomanželských počatí se pohybuje v průměru kolem 15 % se zdá nárůst počtu předmanželských počatí poněkud vysoký.²⁶⁰ Domnívám se, že vysvětlení pro

²⁵⁹ Kompletní údaje o délce prvoporodního intervalu více: příloha č. 9.28. *Graf k zastoupení jednotlivých meziporodních intervalu v procentech*; příloha č. 9.29 *Intenzita zastoupení jednotlivých intervalů mezi sňatkem a prvním porodem*.

²⁶⁰ Ve starších období podobných výsledků dosáhlo jen v Jablonci nad Nisou, kde se podíl předmanželských počatí pohyboval kolem 25 %, přičemž v předchozích 40 letech se pohyboval mezi 27-29 %. Naopak na štáhlavském panství se podíl těhotných nevěst

nárůst podílu mimomanželských počtí není možné beze zbytku přisuzovat sekularizaci společnosti v 19. století, protože ještě v první polovině století dvacátého měla církev na venkově poměrně silnou pozici. Nárůst počtu předmanželských počtí, stejně jako nemanželských dětí ve vesnickém prostředí, je třeba chápat jako důsledek zvyšování sňatkového věku a oddalování sňatku,²⁶¹ které však neznamenalou naprostou sexuální abstinenci mladých lidí. Tyto styky se často neobešly bez následků, v mnoha případech se však jednalo o soužití dvou lidí, kteří spolu delší čas žili a děti vychovávali.²⁶² Jejich finanční situace jim však neumožňovala sňatek uzavřít.²⁶³

V.4.3. MEZIPORODNÍ INTERVALY V ZÁVISLOSTI NA POŘADÍ DÍTĚTE

Meziporodní intervaly se zjišťují pouze v úplných rodinách s minimálním počtem pěti dětí; výpočty na takto vybraném vzorku mají zabránit možnému zkreslení globálních výsledků.²⁶⁴ Naopak při zkoumání konkrétních případů je možné využít širšího vzorku nejružnějších případů, které poukazují na určité abnormality v průběhu plodného období ženy. Tyto abnormality v délce meziporodních intervalů totiž mohly být příčinou patologických jevů u žen i mužů v minulosti. Příčinou velkých věkových rozdílů mezi sourozenci se tak

pohyboval v 90. letech 18. století dokonce kolem 40 %. Čím byl způsobem relativně nižší podíl předmanželských počtí? Je možné tyto nižší hodnoty přisuzovat blízkosti vyšebrodského kláštera, který do určité míry nutně musel kontrolovat rodinný život svých poddaných? Srov. A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 218; W. WOWKOVÁ – L. FIALOVÁ, *Plodnost*, s. 230.

²⁶¹ Srov. tabulka č. 5.11. *Mimomanželská počtí s ohledem na sňatkový věk ženy*.

²⁶² Tzv. „konkubinát“ byl typickou formou soužití nemajetných vrstev obyvatelstva, sňatek byl odkládán několik let a uzavřen až po narození jednoho či více dětí.

²⁶³ Polovina takto narozených dětí však byla ve farnosti Rožmberk nakonec legitimována sňatkem svých rodičů; více: kapitola V.8.4. *Dodatečná legitimizace nemanželských dětí*.

²⁶⁴ Pro délku meziporodních intervalů platí, že čím méně dětí se z manželství narodilo, tím větší byly mezi sourozenci věkové rozdíly, tj. meziporodní intervaly.

mohla stávat sterilita či infertilita²⁶⁵ manželského páru. Právě dlouhé časové intervaly mezi porody měly vliv na velikost rodiny a proto se tyto faktory do běžných výpočtů délky meziporodních intervalů fakticky nepromítají.²⁶⁶

Při sledování těchto intervalů jsem zjišťovala zvláště interval pro úplné rodiny a kompletní rodiny u nichž bylo dosaženo minimálního počtu šesti dětí. Jak je patrné z tabulky 5.15, průměrné hodnoty se u rodin nijak výrazně nelišily, v porovnání těchto výsledků se děti v kompletních rodinách rodily v kratších intervalech než děti v rodinách úplných; ty se zkracovaly v průměru o jeden měsíc.

Tabulka č. 5.15 Meziporodní intervaly v různých lokalitách

Lokalita	Období	S - 1	S - 1 ¹	1 - 2	2 - 3	3 - 4	4 - 5	Poslední
Budyně	1631-1830	14,3	15,7	24,1	26,8	26,1	27,1	33,4
Hostivař	1700-1799	13,9	15,5	22,2	25,2	29,6	27,1	35,9
Domažlice	1750-1799	13,6	15,3	19,8	23,9	25,0	28,2	32,1
Brno	1710-1769	-	-	22,0	24,6	26,2	28,8	34,5
Komín	1700-1759	-	-	24,9	26,8	29,6	30,9	39,7
Rožmberk ²	1800-1899	12,2	14,7	21,3	24,5	25,1	26,5	36,3
Rožmberk ³	1800-1899	11,2	-	20,1	23,4	24,2	25,3	34,7

¹ Jen děti, které byly počaty v manželství

² Délka meziporodních intervalů v manželstvích trvajících déle než 5 let s minimálním počtem 6 dětí (úplné rodiny)

³ Pouze ženy žijící v manželství až do menopauzy s minimálně 6 dětmi (kompletní rodiny)

Ve srovnání s ostatními lokalitami byly tyto intervaly poměrně krátké, tak jako to bylo typické spíše pro městské prostředí. Svou délkou se intervaly dosažené v rodinách z rožmberské farnosti nejvíce blíží situaci v Domažlicích,

²⁶⁵ Infertilita ženy je stav, kdy žena sice otěhotní, ale plod nedonosí, tzn. že potratí nebo předčasně porodí. Příčinou tohoto stavu může být celá řada faktorů. Více: A. PONTUCH, *Gynekologie*, s. 167-168.

²⁶⁶ Jako příklad uvádím manželství Johanna Pilsa a Magdaleny Dobusch, oba pocházeli ze selských rodin a 15. listopadu 1819 uzavřeli oboustranně první sňatek; Magdaleně bylo v době sňatku necelých 25 let, Johann byl o 11 let starší. První dítě se narodilo již 4 měsíce po svatbě, nevěsta se tedy vdávala gravidní (5. měsíc těhotenství). Zatímco první dva sourozence dělil věkový rozdíl třinácti let, třetí dítě se dvačtyřicetileté Magdaleně narodilo „jen“ 3,5 roku po narození druhého potomka. Je jen málo pravděpodobné, že by rodiče vzhledem k vysoké úmrtnosti kojenců i dětí dalšího potomka nechtěli nebo snad porod dalšího dítěte odkládali (další dva porody absolvovala Magdaleně ve 38, resp. 42 letech). K porodu dětí ve druhém a třetím pořadí došlo ve věku, kdy matka obvykle rodila už jen své poslední dítě. Příčinou tohoto věkového rozdílu mezi prvním a druhým dítětem tedy bezesporu byla buď dočasná sterilita nebo infertilita matky.

nízká úroveň meziporodních intervalů však může poukazovat na vyšší úmrtnost v rodinách s velkým počtem porodů. Pokud totiž dítě zemřelo, následovalo ve velmi krátké době nové těhotenství.²⁶⁷ Obecně se délka intervalu při úmrtí dítěte do jednoho roku zkracovala až o 5 měsíců.²⁶⁸

V. 5. VĚK ŽENY PŘI POSLEDNÍM PORODU

Pro samotný charakter plodnosti má velký význam samotná délka fertilního období ženy; z tohoto důvodu se u historických populací zjišťuje věk rodiček při narození posledního dítěte. Proto tyto výpočty je proto nutné využít pouze rodin, pro které známe jak datum narození matky, tak i datum ukončení pozorování, tj. úmrtí jednoho z partnerů. Z těchto rodin se však využívají pouze takové manželské páry, u kterých byl sňatkový věk manželky nižší než 30 let.

Tabulka č. 5.16 Věk ženy při posledním porodu (pouze ženy žijící v manželství až do menopauzy)

Věk ženy při posledním porodu	1800 - 1849		1850 - 1899	
	počet	%	počet	%
15-19	1	0,65	-	-
20-24	2	1,31	1	0,45
25-29	11	7,19	13	5,88
30-34	7	4,58	31	14,03
35-39	36	23,53	73	33,03
40-44	78	50,98	94	42,53
45-49	18	11,76	9	4,07
Celkem	153	100,00	221	100,00
Průměrný věku při posledním porodu	40,8		38,2	

U historických populací rodily ženy děti prakticky až do menopauzy, teprve v průběhu 19. století se tento stav začal postupně měnit. Pro moderní společnost se pak model reprodukčního cyklu začal měnit; ženy většinou

²⁶⁷ Jako příklad uvádím rodinu Tomáše Petermillera a Kateřiny Kütember; z třinácti narozených dětí se pouze tři dožily dospělosti. Více: příloha č. 9.40. *Rodina Thomase Petermillera (ilustrační rodina)*.

²⁶⁸ B. LAŠTOVKOVÁ, *Demografické vývoj*, s. 50.

porodily požadovaný počet dětí již na začátku manželského soužití a pak už rodina další děti neměla.²⁶⁹ Jak je patrné z následujících výsledků, v rožmberské farnosti převládal spíše starý demografický model, pro který byly typické porody ženy ve vyšším věku.

Průměrný věk při poslední porodu dosahoval v první polovině století hodnoty 38 let a v letech 1850-1899 pak 36 let. Omezíme-li se pouze na rodiny kompletní, pak v letech 1800-1849 ženy rodily své poslední dítě v průměru ve věku 41 let, ve druhé polovině století věk rodiček klesnul na 38 let. I u žen, které v manželství prožily celé plodné období je patrné, že po 44 roce života jejich schopnost přivádět děti na svět klesala; poslední dítě se matkám nejčastěji rodilo přibližně mezi 37 a 40 rokem života. V druhé polovině století je však patrné, že se podíl starých matek, rodičích své poslední dítě, snížil; což je možné chápat jako jeden z typických znaků „nového demografického režimu“, spojený s omezováním počtu dětí u moderních populací, tak jak ho známe dnes. Tento jev však zřejmě ještě stále nebyl na venkově plně rozšířen, protože i v letech 1850-1899 stále necelá polovina žen rodila své dítě mezi 40 a 44 rokem života.

Avšak i ženy žijící v manželství po celé plodné období často mohly porodit dítě ve velmi mladém věku a pak už další potomky nemít. Nejnižší zjištěný věk při posledním porodu byl pouhých 18 let, jednalo se o porod prvního dítěte (dívka porodila pouhé dva měsíce po svatbě, zemřela ve věku 54 let).²⁷⁰ Lze předpokládat, že vzhledem k nízkému věku rodičky mohlo dojít při porodu ke komplikacím, které způsobily trvalou sterilitu matky.²⁷¹ Případy, kdy žena rodila poslední dítě ve velmi mladém věku byly však spíše ojedinělé.²⁷² Před dosažením

²⁶⁹ P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 326-369.

²⁷⁰ U obou partnerů je známo jak datum narození, tak i úmrtí. Druhou možností je, že v matriční evidenci došlo k chybě, k přepisu mohlo dojít i při zpracovávání rodových katastrů.

²⁷¹ Marie Veselá se v pouhých osmnácti letech (*4.2. 1818) provdala za o tři roky staršího Bernarda Poschka. Nevěsta byla v době sňatku již v pokročilém stádiu těhotenství (17.5.1836), pouhé dva měsíce po svatbě 14. července 1836 se jí narodil syn Bernard, který se s největší pravděpodobností dožil dospělosti. Určité komplikace při porodu mohly tedy způsobit trvalou sterilitu ženy, protože manželství trvalo dalších 36 let aniž by se z něj narodilo další dítě.

²⁷² Srov. tabulka 5.16. *Věk ženy při posledním porodu (pouze ženy žijící v manželství až do menopauzy)*

třicátého roku života porodilo své poslední dítě v obou etapách shodně 14 žen, v celkovém součtu pak průměrně 7,5 % matek.²⁷³

Nejvyššího věku při posledním porodu dosáhly hned tři rodičky v první polovině 19. století, všechny tři porodily své poslední dítě ve věku 48 let. Kateřina Petermüllerové se vdávala jako devatenáctiletá a během dvaceti devíti let přivedla na svět 14 dětí. Rodina Terezy Payrové čítala šest dětí, které se narodily v rozmezí 24 let. Marie Duscherová, která vstoupila do manželství ve 26 letech pak porodila celkem 8 dětí

Naopak nejmladší matkou manželsky narozeného dítěte se ve farnosti Rožmberk stala selská dcera Marie Freundeschussová (*20.2. 1831), která se jako patnáctiletá (31.1. 1847) provdala za o sedm let staršího sedláka Johanna Paula Kappla, do 14 měsíců po svatbě se jim narodil syn Thomas (*9.4. 1848), po něm se páru narodilo ještě dalších pět dětí: čtyři chlapci a jedno děvče. Nejstarší syn Thomas přitom jako jediný z dětí do jednoho roku věku zemřel.

V. 6. VÍCEČETNÉ PORODY

Frekvence vícečetných porodů je v historickodemografických studiích běžně sledovaným fenoménem. Záznamy o dvojčatech byly v rodových katastrech uváděny pod německým výrazem „Zwilling“, trojčata ani čtyřčata se ve sledovaném období nevyskytovala.

V. 6. 1. FREKVENCE VÍCEČETNÝCH PORODŮ

V rožmberské farnosti se za sledované období narodilo celkem 5 391 dětí, z toho 63 párů dvojčat.²⁷⁴ Přičemž v sedmi rodinách se narodila dvojčata dvakrát; což znamená, že během 19. století na panství absolvovalo dvojčetný porod celkem

²⁷³ V první polovině to bylo 9,15 % žen, v letech 1850-1899 pak podíl těchto žen klesnul na 6,33 %.

²⁷⁴ Využívala jsem pouze rodiny, kde bylo známo datum začátku a konce manželství; nezávisle na tom, zda bylo zjištěno datum narození matky.

56 žen. Dvojčata se v rožmberské populaci rodila průměrně jednou za půldruhého roku. Z celkového počtu 63 párů se 3 z nich narodily jako nemanželské, jednalo se vždy o dvě dívky. Porod dvojčat, i když se může zdát jako větší zátěž pro ženský organismus, ani v jednom případě nevedl k úmrtí matky při porodu či následném šestinedělí, což by mohlo být přičítáno porodním komplikacím. Na druhé straně se však také dvojčata nerodila příliš často.

Tabulka č. 5.17 Vícečetné porody v rožmberské farnosti v letech 1800-1899

Období	Dvojčata	Celkem	% z celkového počtu narozených dětí
1800-1809	1	155	1,29
1810-1819	2	411	0,97
1820-1829	6	558	2,15
1830-1839	8	517	3,09
1840-1849	8	595	2,69
1850-1859	6	670	1,79
1860-1869	6	690	1,74
1870-1879	10	708	2,82
1880-1889	9	566	3,18
1890-1899	7	489	2,86
Celkem	63	5359	2,35

Podle Hellina-Zelenyho vzorce pak v populaci na jeden porod dvojčat nejčastěji připadá zhruba 85 jednoduchých porodů,²⁷⁵ což odpovídalo i situaci na rožmberském panství, kde na jeden porod dvojčat připadalo přibližně 84,1 jednoduchých porodů. Naopak o století dříve bylo v českých lokalitách dosaženo podstatně nižších hodnot. V Budyni nad Ohří bylo v období 1701-1850 zaznamenáno 76 porodů dvojčat a jeden porod trojčat z celkového počtu 5171 narozených dětí. Na jeden porod dvojčat tak připadalo 67 jednoduchých porodů. V Ústí nad Labem se v letech 1579-1779 narodilo 149 párů dvojčat a jedenkrát trojčata. V průměru připadala vždy jedna dvojčata na 74,5 porodů. V Hostivaři²⁷⁶ pak na porod dvojčat připadalo dokonce pouhých 55 jednoduchých porodů, trojčata a vícčetná se však podobně jako v Rožmberku ve zkoumaném období nevyskytla.

²⁷⁵ Jeden porod gemini připadal na 85 jednoduchých porodů, jeden porod trigemini na 85 porodů dvojčat a porod quadrigemini na 85 porodů trojčat. Více: Zdeněk PAVLÍK – Jana RYCHTAŘÍKOVÁ – Alena ŠUBRTOVÁ, *Základy demografie*, Praha 1986.

²⁷⁶ B. Lašťovková, *Demografický vývoj*, s. 41.

U historických populací se však vícečetná těhotenství vyskytovala u žen mnohem častěji než dnes; pomineme-li otázku umělého oplodnění, která podíl vícčrat v současné populaci opět zvyšuje. Zatímco narození jednovaječných dvojčat je ovlivňováno dědičnými dispozicemi, do počtů dvojevaječných promlouvá spíše celkový počet dětí narozený jedné matce. Obecně platí, že čím více žena za svůj život porodí dětí, tím větší je naděje, že se jí narodí vícčrata. V důsledku poklesu porodnosti v 19. století tedy nutně musel klesat i podíl dvojčat v populaci. Důležitou roli však hrála i genetická dispozice, proto se v rámci jednoho regionu mohlo objevit více dvojčat než jinde. Problémem však zůstává, že u historických rodin není možné zjistit, zda se jednalo o dvojčata jednovaječná nebo vícevaječná.²⁷⁷

V. 6. 2. POHLAVÍ DVOJČAT

Z celkového počtu 63 párů dvojčat narozených ženám na rožmberském panství se ve 22 případech (34,9 %) jednalo o dva chlapce, o čtyři páry (28,6 %) méně se narodilo dívek, v 19 (30,2 %) případech se jednalo o dívku a chlapce. U pěti narozených dětí nebylo pohlaví blíže specifikováno; v jednom případě se jednalo o porod dvou mrtvých dětí, v dalších třech pak bylo z dvojčat pokřtěno pouze děvče. Vzhledem k vyšší nadúmrtosti plodů mužského pohlaví lze předpokládat, že tyto mrtvě narozené děti byly spíše chlapci. V pohlaví dětí narozených z vícečetného těhotenství tedy převažovali chlapci, kteří se rodili v polovině případů, dívky se však rodily jen nepatrně méně (46 %); zbytek připadal na děti, u kterých jejich pohlaví nebylo zaznamenáno.

V 18. století naopak převažovaly spíše porody dvojčat ve složení chlapec a dívka; ve farnosti Petra a Pavla v Brně dokonce porody dvojčat opačného pohlaví dosáhly téměř poloviny všech uskutečněných vícečetných těhotenství

²⁷⁷ Více k problematice vícečetného těhotenství: A. PONTUCH, *Gynekologie*, s. 308-309.

(45,7 %).²⁷⁸ Podobně tomu bylo i v Olomouci, kde porody chlapce a dívky tvořily 41,4 %.²⁷⁹ Vysoký podíl vícčetat v celkovém počtu narozených dětí je zřejmě ovlivněn charakterem obou populací. Dvojčata odlišného pohlaví se rodí jako dvojvaječná, zatímco u dvojčat stejného pohlaví je mnohem větší pravděpodobnost, že se jednalo o dvojčata jednovaječná. S vysokým počtem porodů během ženského života možnost, že se uvolní dvě vajíčka současně, vzrůstá; proto byla zřejmě u historických populací frekvence dvojčat zplozených přirozenou cestou mnohem vyšší než v dnešní době. U moderních populací se naopak zastoupení jednotlivých skupin dvojčat vyrovnává²⁸⁰ a mnohem větší roli zde totiž hrají genetické předpoklady obou manželů.

Tabulka č. 5.18 Rozložení porodů dvojčat v rožmberské farnosti v letech 1800-1899

Období	Dvojčata	M + M	M + F	F + F	F + N	N+N	Celkem
1800-1809	1	-	-	1	-	-	155
1810-1819	2	-	1	1	-	-	411
1820-1829	6	-	3	3	-	-	558
1830-1839	8	2	2	3	1	-	517
1840-1849	8	1	1	4	2	-	595
1850-1859	6	3	2	1	-	-	670
1860-1869	6	3	2	-	-	1	690
1870-1879	10	4	4	2	-	-	708
1880-1889	9	5	4	-	-	-	566
1890-1899	7	4	-	3	-	-	489
Celkem	63	22	19	18	3	1	5359

²⁷⁸ Souhrnné údaje o podílu dvojčat v populaci jednotlivých regionů v 18. století podává tabulka č. 9.4.2 Frekvence dvojčat ve vybraných lokalitách od P. BRABCOVÉ, *Demografické charakteristiky*, s. 160-164.

²⁷⁹ Václav HAJN, *Vícečetné porody v Olomouci v letech 1661-1900*, D 30, 1988, s. 271-275.

²⁸⁰ S. Vávrová uvádí ve studii věnované vícečetným porodům v Československu, že v letech 1920-1937 dosáhl podíl chlapců v populaci 32,5 %, dvou děvčat 30,6 % a páru chlapec a dívka 36,9 %. Stanislava VÁVROVÁ, *Vícečetné porody v ČSSR a mezinárodní srovnání*, D 22, 1980, s. 137-147.

V.7. POMĚR POHLAVÍ

V historické demografii je velmi důležitým ukazatelem poměr pohlaví narozených dětí, tj. index maskulinity, který je zjišťován při zpracování matričních údajů a může sloužit ke kontrole úplnosti evidence křtů. Uvedený poměr se má podle biologických zákonů pohybovat mezi hodnotami 101 a 107 narozených mužů na 100 narozených žen nečastěji pak 105.²⁸¹ Ve většina zpracovávaných lokalit pak skutečně index maskulinity kolísá mezi těmito dvěma mezními hodnotami.

Tabulka č. 5.19 Index maskulinity ve vybraných lokalitách

Lokalita	Období	Chlapci	Dívky	Celkem	IM ¹
Brno sv. Petr	1750-1799	1760	1724	3484	102,1
Brno	1785-1799	3802	3708	7510	102,5
Budyně	1701-1850	2651	2520	5171	105,2
Domažlice	1690-1830	9770	9183	18953	106,4
Hostivař	1688-1763	1900	1796	3696	105,8
Komín	1700-1799	1075	945	2020	113,8
Králíky	1760-1809	1877	1813	3690	103,5
Oslavany	1660-1799	2103	1991	4094	105,6
Plzeň	1750-1799	5286	5108	10394	103,5
Ústí nad Labem	1580-1799	5696	5346	11042	106,5
Rožmberk nV.	1800-1899	3153	3062	6215	103,0

¹IM = index maskulinity

Vyšší hodnoty mohou často svědčit o špatné evidenci. Vliv na obě získané hodnoty mohla mít také větší potratovost plodu mužského pohlaví a jeho vyšší mrtvorozenost.²⁸² Pro porovnání uvádí indexy maskulinity zjištěné pro některé jiné regiony (tabulka 5.19). Pro panství Rožmberk jsem index maskulinity zkoumala souhrnně pro celé sledované období 1800-1899, bylo zjištěno, že na

²⁸¹ Eduard MAUR, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii)*, SAP 20, 1970, s. 425-457.

²⁸² I přesto, že se již od konce 18. století začaly evidovat všechny porody, dokonce i porody nepokřtěných a mrtvě narozených dětí, i nadále není u některých mrtvě narozených dětí uváděno jejich pohlaví, setkáváme se většinou s označením mrtvě narozené dítě, pokud bylo pohlaví zaznamenáno, pak je uvedeno mrtvě narozený synáček nebo dcerka, eventuelně se objevuje latinské označení *anonymus*, *anonyma*.

3153 porodů chlapců připadalo 3062 porodů dívek, do narozených však nebyly započítány děti narozené jako nemanželské. Za tohoto stavu pak index maskulinity dosáhnul hodnoty 103 narozených chlapců na 100 dívek, což vypovídá o spolehlivosti matričních záznamů. Přičemž u 80 narozených dětí nebylo pohlaví zapsáno.²⁸³

V. 8. SVOBODNÉ MATKY A NEMANŽELSKÉ DĚTI

Do reflexe předmanželské sexuality se u historických populací promítaly dva, do značné míry velmi odlišné, aspekty: první z nich byl tvořen právními, náboženskými a mravními postoji společnosti, druhá úroveň pohledu pak byla formována lidovou tradicí a starými zvyky. V této problematice je tedy nutné odlišit rovinu teoretickou od praktické, tj. morálku společnosti proklamovanou autoritami na straně jedné, s každodenním prožíváním a zkušenostmi běžných lidí na druhé straně. Důležitým mezníkem v proměně nahlížení na předmanželské počety se pak předně stalo usnesení tridentského koncilu.²⁸⁴ Ještě v 16. někde dokonce v 17. století postačoval ke stvrzení manželského svazku pouhý slib obou partnerů, jímž se zavázali ke vstupu do manželství; k církevnímu požehnání převážně docházelo až po svatební noci, která měla prokázat schopnost manželského páru zplodit potomstvo. Teprve v 18. století se manželství jako jedna z církevních svátostí dostalo plně pod patronát církve a předmanželský pohlavní styk začal být považován za něco nepatřičného, co se přičí mravní normě.²⁸⁵

Mimomanželské soužití, kterému kněz nepožehnal, mělo být společností odsouzeno a také děti, které se z tohoto svazku narodily, stejně jako jejich matka,

²⁸³ Do výpočtu byly zahrnuty všechny rodiny, tj. rodiny kompletní u nichž bylo známo datum zániku rodiny a byly v této práci využívány, ale také rodiny, u nichž datum zániku rodiny z nejrůznějších důvodů zapsáno nebylo.

²⁸⁴ Podle stanov koncilu se sňatek měl stát jednou z církevních svátostí a manželství se mělo plně dostat pod kontrolu církevních autorit. Hlavním cílem manželského páru pak mělo být přivádět na svět nové potomstvo. Jakýkoliv pohlavní styk, který byl uskutečněn mimo knězem požehnaný sňatek stejně tak jako snaha zamezit počety byly církví přísně zapovídány a považovány za hřích.

²⁸⁵ J. GRULICH, „*Slavností okamžiky*“, s. 72-77.

se ocitaly v nepříliš lichotivém postavení.²⁸⁶ Svobodné matky byly za svůj prohřešek vytlačeny až na samý okraj soudobé společnosti. Nebylo tedy divu, že se žena často pokusila svůj prohřešek zatajit a dítěte se bezprostředně po porodu zbavit.²⁸⁷ Svobodné matky obecně neměly příliš snadnou pozici. Dívka, která připustila sexuální kontakt s mužem bez záruky pozdějšího sňatku, byla považována za „padlou“ a nebezpečnou osobu. Jednaly však tyto ženy skutečně natolik povrchně? Velká část žen, které takto otěhotněly, se zřejmě vůbec promiskuitně nechovala. Většina z nich patrně k bližšímu styku s mužem svolila právě pod vidinou budoucího sňatku. V případě, že muž v kritickém okamžiku zmizel, musela pak dívka nést následky svého prohřešku sama.²⁸⁸

Prvních z výrazných zásahů do svého společenského postavení se svobodné matky dočkaly až v době osvícenské.²⁸⁹ Reformy Marie Terezie a následně zejména Josefa II.²⁹⁰ přinesly zásadní obrat do právní pozice svobodné matky a jejího nemanželsky zplozeného dítěte. Bylo odstraněno staré „prizma“ spojované s nemanželským početím a porodem; v případném sňatku s „padlou“

²⁸⁶ Neprovdané matce bylo třeba ukázat jak těžce se žije ženě, která připustila pohlavní styk, který nebyl založen na perspektivě budoucího manželství. Vedle posměšků, morálního a veřejného odsouzení tak byla dívka často vystavena i nadávkám a bití ve vlastní rodině. K postavení nemanželských dětí a jejich matek v lidovém prostředí vesnice více: A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 26-34.

²⁸⁷ Otázka infanticidy je jedním z hlavních úhlů pohledu zkoumání osudů svobodných matek u historických populací. Srov. například D. TINKOVÁ, *Hřích*, s. 310-356; J. DIBELKA, *Reflexe*, s. 40-42.

²⁸⁸ Jedním z řešení, jak se takto zplozeného dítěte zbavit, se však stejně jako dnes jevil právě potrat. Potraty jako takové však byly v souladu s biblickým přikázáním „Nezabíješ!“ pod hrozbou tvrdých trestů zakázány. Za nezákonné však byly považovány i jakékoliv další prostředky, které měly mileneckému páru pomoci početí zabránit. Jediným povoleným a žádoucím prostředkem zabraňujícím početí byla naprostá sexuální zdrženlivost. A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce*, s. 38.

²⁸⁹ Velký význam zde bezesporu sehrála i populacionistická politika Habsburské monarchie ve druhé polovině 18. století (spojené s prudkým úbytkem obyvatelstva po válkách o rakouské dědictví), která vyzdvihovala význam každého jedince. Tento trend se však neudržel příliš dlouho, již na konci 18. století se v souvislosti s revolučním hnutím ve Francii sílí hlasy pro razantní eliminaci radikálních složek (tj. nejchudších vrstev populace). V demografii je tento obrat spojován se jménem anglického kněze Malthuse, odtud pak pochází označení tohoto období typického regulací počtu narozených jako malthusianství; více J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 122-123.

²⁹⁰ Byly otevřeny zemské porodnice a nalezince, které byly určeny osamělým matkám. V Brně byla instituce tohoto typu otevřena již roku 1772, v Olomouci o osm let později roku 1780. Praha si na zemskou porodnici musela počkat až do roku 1789 (do té doby plnil funkci nalezince Vlašský špitál založený v roce 1602. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s.172.

ženou se mužům nemělo bránit.²⁹¹ Důležitým krokem se stalo také, byť jen dočasné, zrovnoprávnění nemanželských dětí s manželskými;²⁹² a to zejména v oblasti dědického práva, občanský zákoník z roku 1786 pak přinesl nové úpravy i do principu poručnictví.²⁹³

Problematika porodnosti vychází ze studia struktury historické rodiny.²⁹⁴ Na přelomu 18. a 19. století však v evropské populaci dochází k řadě změn, které se promítaly i do struktury populace.²⁹⁵ Jedním z důsledků těchto změn pak byl právě výrazný nárůst počtu nemanželsky narozených dětí v následujícím století. Z rodových katastrů však není možné zjistit osudy těchto dětí a jejich matek, pozici matky v rodině a zacházení s ní či dítětem. Problémem zůstává, že u řady dětí nemusely být uvedeny informace o jejich pozdějším uznání otcem. Pouze v některých případech byla tato informace uvedena, v jiných se mi ji podařilo zjistit až po dohledání všech nezbytných informací o rodině a sestavení celého rodového listu.

V.8.1. ČETNOST NEMANŽELSKÝCH DĚTÍ

Rostoucí podíl předmanželských počtů a nemanželských dětí v populaci 19. století je v dnešní době přičítán především rozsáhlým ekonomickým a společenským změnám, ke kterým ve společnosti docházelo. Tento modernizační

²⁹¹ D. TINKOVÁ, *Ilegitimita*, s. 133-172.

²⁹² Jako minimální délka těhotenství byla v zákoníku určena doba sedmi měsíců uplynulá mezi sňatkem a porodem; byla to doba, která byla soudobými lékaři považována za nezbytnou k plnému rozvinutí plodu v matčině těle. D. TINKOVÁ, *Ilegitimita*, s. 147.

²⁹³ Většina těchto nařízení však byla zrušena již občanským zákoníkem z roku 1811, kterým se nemanželské děti v právní rovině opět dostaly do podřadného postavení. Přesto však tyto reformy zajistily svobodným matkám na přechodnou dobu takové společenské postavení, jakému se netěšily ani na počátku 20. století. Více: J. KLABOUCH, *Manželství*, s. 121.

²⁹⁴ Při studiu evropské historické populace rozlišujeme dva odlišné rodinné modely, hraniční pásmo těchto dvou rodinných struktur s odlišnými demografickými charakteristikami bylo vymezenou osou mezi městy; v podstatě tedy můžeme mluvit o Evropě východní a západní. Rozdílnost těchto dvou populací se projevovala zejména ve výšce sňatkového věku snoubenců, což se nepřímo promítalo i do velikosti rodiny, množství předmanželských počtů a také míry porodů nemanželských dětí. Více: J. HAJNAL, *European Marriage Patterns*, s. 101-143.

²⁹⁵ Obecně lze tyto změny charakterizovat jako přechod od starého k novému demografickému režimu. Blíže k charakteristickým rysům těchto vývojových etap: srov. zejména J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 13-17; K. KALIBOVÁ, *Úvod*, s. 41-42.

proces společnosti byl zahájen na konci 18. století a ukončen až na prahu první světové války.²⁹⁶ Výsledkem rozsáhlých změn byla transformace rodiny tradiční v rodinu moderní; proces byl nejprve odstartován ve městech,²⁹⁷ jejichž obyvatelé se mnohem dříve než obyvatelé vesnic oprostili od po staletí udržovaných tradic. Důležitou roli zřejmě sehrála i větší anonymita městského prostředí a menší dohled církve na život farníků, spojený s postupnou sekularizací společnosti. Výsledkem těchto trendů pak byl nárůst počtu nemanželských dětí v městských aglomeracích; podobný trend, i když v menším měřítku, se postupně začal projevovat i ve venkovských oblastech. V 19. století dosahoval podíl nemanželsky narozených dětí v některých oblastech až 14 %.²⁹⁸ Při studiu podílu nemanželských dětí v populaci je však nutné rozlišovat mezi dětmi, narozenými svobodným matkám v pravém slova smyslu, a potomky nesezdaných párů žijících v tzv. „konkubinátu“.²⁹⁹

Podle dosud publikovaných prací se počet nemanželsky narozených dětí držel na přelomu 18. a 19. století na poměrně nízké úrovni. Přičemž je nutné odlišit zemědělské oblasti od průmyslových regionů, kde byla míra mimomanželských porodů až několikanásobně vyšší. Ludmila Kárníková uvádí, že až do počátku 19. století se mimo manželství rodilo asi 5 % dětí, ale ve 40. letech již podíl nemanželských dětí dosáhl 14%; teprve konjunktura na počátku 70. let znamenala snížení počtu nemanželských dětí přibližně na jednu desetinu.³⁰⁰

Vždy se však do otázky míry mimomanželských porodů promítala především specifika zkoumaného regionu. V hospodářsky a ekonomicky prosperujících oblastech byl podíl sňatků vyšší a méně párů tedy bylo nuceno žít

²⁹⁶ Období dlouhého 19. století je v historických pracích označováno jako „longue durée“. Jako první s tímto označením přichází Ferdinand BRAUDEL, *Dynamika kapitalismu*, Praha 1999.

²⁹⁷ Tyto změny byly odstartovány v průmyslových městech západní Evropy.

²⁹⁸ L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 69, 127, 198; L. FIALOVÁ, *Změny*, s. 164-170; P. HORSKÁ, *K otázce vlivu*, s. 346-347.

²⁹⁹ Tento typ rodinného soužití byl typický zejména pro průmyslové oblasti severních Čech, „konkubinát“ je možné považovat za určitou alternativu manželského soužití párů s nižším sociálním statutem. Západoevropská společnost pak tuto formu rodinného soužití tolerovala. Více: L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 160-164, 174.

³⁰⁰ L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 68-69, 126-127.

v nesezdané domácnosti; neméně důležitou roli však hrála i náboženská morálka. Zatímco v zemědělských oblastech středních Čech³⁰¹ a západočeském šťáhlavském panství³⁰² se na počátku 19. století podíl těchto porodů pohyboval kolem 3-5 %, v průmyslovém Liberci³⁰³ přesáhnul hodnotu 10 %. Ve čtyřicátých letech byl i v zemědělských regionech zaznamenán prudký nárůst počtu nemanželských dětí, v Berouně dosáhnul 10 %, v průmyslovém Liberci však dokonce dvojnásobné hodnoty (20,4 %).³⁰⁴ Podobně i v ostatních lokalitách počet mimomanželských porodů od počátku 19. století vzrůstal. V Budyni nad Ohří se podíl nemanželských dětí pohyboval v letech 1830 - 1849 mezi 10-12 %, naopak v severočeském Jablonci kolísal v první polovině století pouze 7-9 %.

Tabulka č. 5.20 Podíl nemanželsky narozených dětí v celkovém počtu narozených

Období	Manželské děti	Nemanželské děti	Celkem dětí	Podíl nemanželských dětí v procentech
1800-1809	134	21	155	13,5
1810-1819	374	38	413	9,2
1820-1829	535	22	559	3,9
1830-1839	463	53	525	10,1
1840-1849	556	51	601	8,5
1850-1859	639	28	669	4,2
1860-1869	638	54	694	7,8
1870-1879	666	41	716	5,7
1880-1889	522	44	572	7,7
1890-1899	461	28	487	5,7
Celkem	5025	380	5391	7,0

Také ve farnosti Rožmberk nad Vltavou byl počet nemanželsky narozených dětí na počátku 19. století mnohem vyšší než v ostatních lokalitách. Tento nepoměr zřejmě vzniknul zkreslením údajů při zpracování zkoumaných

³⁰¹ L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 210.

³⁰² A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 211-213.

³⁰³ S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 132-133.

³⁰⁴ Sonda pro Šťáhlavy končí rokem 1834, přesto však již v letech 1811-1820 vzrostl podíl nemanželsky narozených dětí na 10 % a přes mírný pokles v následujícím desetiletí se až do roku 1834 udržoval na stejné úrovni.

rodin.³⁰⁵ Pokud však srovnáme počet nemanželsky narozených dětí v letech 1800-1819 s některými z dalších dílčích období, nezdá se již počet nemanželsky narozených dětí v těchto etapách nijak výrazně odlišný.³⁰⁶ Průměrně se po celé století rodilo z nemanželských sexuálních poměrů asi 7 % dětí, téměř polovina z nich však byla následně sňatkem rodičů legitimována.³⁰⁷ Podíl nemanželských porodů tedy nebyl nijak vysoký, důležitou roli zřejmě sehrála i blízkost vyšebrodského kláštera, jehož mniši mohli mít ne zcela bezvýznamný vliv na mravní život svých poddaných. Nejvyššího podílu nemanželských porodů přitom bylo dosaženo ve třicátých letech, kdy se vyšplhal na hodnotu 10,1 % od té doby však již až do konce století kolísal zhruba mezi 5-8 %, s nejvýraznějším poklesem v padesátých letech 19. století (4,2 %).³⁰⁸

Tato nestabilita v počtu nemanželských porodů na jihočeském panství nebyla nikterak náhodná. Podobná rozkolísanost je patrná i ze studií pro některé jiné lokality.³⁰⁹ Pavla Horská přikládá hlavní důležitost především situaci tzv. sňatkového trhu, významnou roli podle ní hrály změny ekonomického a sociálního charakteru.³¹⁰ Naproti tomu Alice Velková upozornila, že nárůst podílu nemanželských dětí v populaci neměl zcela patrnou souvislost s růstem sňatkového věku, tj. že v době kdy sňatkový věk narůstal, podíl nemanželských dětí často klesal.³¹¹ Pokud srovnáme sňatkový věk v průmyslovém Liberci s agrárním Rožmberkem není opravdu možné potvrdit spojitost mezi vysokým

³⁰⁵ O tomto problému jsem se již zmiňovala v kapitole V. *Plodnost a porodnost*. Vzhledem k tomu, že jsem využila k výzkumu pouze párů, které uzavřely sňatek v letech 1800-1900 jsou údaje o narozených dětech v prvních dvou desetiletích neúplné, protože v rodových katastrech jsou uváděny rodiny a ne jednotlivci.

³⁰⁶ Počet nemanželsky narozených dětí v letech 1800-1809 byl nejnižší ze všech období a je srovnatelný počtem dětí přivedených na svět v letech 1820-1829, kdy dosáhl podílu 4,1%. Podíl mimomanželských porodů však byl zřejmě na počátku století o něco větší, protože i hladina porodnosti nebyla příliš vysoká. Podíl porodů však nijak výrazně nepřekročil hodnotu pěti procentního podílu nemanželských dětí. Více: L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 67.

³⁰⁷ Více: Tabulka č. 5.27. *Podíl dětí dodatečně legitimovaných svými otci*.

³⁰⁸ V průměru pak po roce 1840-1899 dosáhl podíl nemanželsky narozených dětí hodnoty 6,7 %, což je srovnatelné se situací v berounském kraji.

³⁰⁹ Ve většině lokalit se v jednotlivých desetiletích setkáváme až s dvouprocentními rozdíly v podílu nemanželských dětí. Srov. A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 211; L. DOKOUPIL – L. FIALOVÁ – E. MAUR – L. NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna*, s. 47.

³¹⁰ P. HORSKÁ, *K otázce vlivu*, s. 343-349.

³¹¹ A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 211.

sňatkovým věkem a počtem nemanželských dětí. Sňatkový věk žen i mužů byl v rožmberské farnosti v průměru o dva roky vyšší, naopak podíl nemanželsky narozených dětí asi o polovinu menší; v Liberci se v letech 1800-1889 pohyboval podíl mimomanželských porodů kolem 15,6 %, v Rožmberku pak pouze kolem 7,0 %. Nárůst předmanželský početí i mimomanželských porodů je tedy skutečně možné vnímat jako určitý projev modernizace společnosti v 19. století, který byl jako první odstartován ve městech.

V.8.2. SEZÓNNOST POČETÍ A PORODŮ

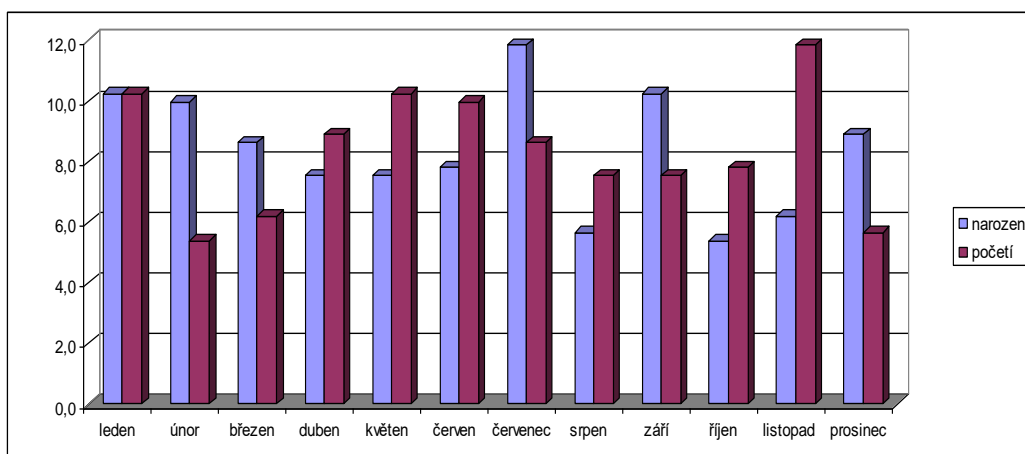
Z rozložení porodů a početí nemanželských dětí v ročním cyklu vyplývá jak důležitou roli hrálo hospodářské a církevní pojetí roku.³¹² K minimálnímu množství početí docházelo zejména v době dvou velkých katolických svátků, tj. Velikonoc (únor až duben) a Vánoc (prosinec). Období, které sloužilo spíše k osobnímu zamyšlení a rozjímání, kdy hromadné oslavy a veselí bylo zakázáno, se ukázalo nejméně příhodným k navazování sexuálních vztahů mezi lidmi. Naopak v jarních měsících množství těchto početí výrazně narůstalo; zahájení polních prací a příchod námezdně pracujících dělníků zřejmě přispíval k navazování nových vztahů, které často nezůstaly bez následku. Vzhledem k tomu, že se nádeníci za prací často stěhovali, mohl se dívčin prohřešek projevit až v době, kdy už byl domnělý otec dítěte dávno pryč a ta pak často zůstala sama, bez záruky možného sňatku.

Letní měsíce (červenec až září) opět vedly k poklesu sexuální aktivity; polní práce zřejmě zemědělské obyvatelstvo po celý den plně vytěžovaly a ke stýkání lidí nebyl dostatek času.³¹³ Absolutního maxima nemanželských početí bylo přitom dosaženo v měsíci listopadu, který obecně znamenal ukončení hospodářského roku. Společně s lednovým „masopustem“ přispěly ke zvýšení počtu porodů nemanželských dětí.

³¹² K cyklickému pojetí času více: *III. Sňatečnost*.

³¹³ I u manželsky narozených dětí je patrný pokles početí v letních měsících.

Graf č. 5.4 Rozložení narození a počtů nemanželsky narozených dětí v ročním cyklu (období 1800-1899)

Jednalo se tedy spíše o krátkodobé vztahy poddaných navázané s velkou rychlostí, jejichž důsledky se v závěru ukázaly spíše jako nevídané? Nebo se snad jednalo o nutný důsledek dlouhodobého soužití nesezdaných párů a selhání antikoncepčních prostředků nebo snad šlo o formu nátlaku, kdy se těhotenství stávalo formou nátlaku na otálejícího muže, aby se ženou sňatek uzavřel? Důležitou roli zřejmě hrála pohotovost páru a hlavně rodin snoubenců, s jakou byla svatba zorganizována. Pokud snoubenci uzavřeli sňatek včas, narodilo se dítě již do církví požehnaného svazku; časté odklady spojené zejména s nutností vrchnostenského souhlasu s uzavřením sňatku však mohly datum svatby oddálit natolik, že se dítě narodilo ještě před ní jako nemanželské.³¹⁴ Těhotenství neprovdané ženy bychom mohli bychom mohli považovat i za určitou formu nátlaku na církevní autority a vrchnost, které měly v zájmu dobrého mravního vývoje dítěte, snoubencům požehnat.³¹⁵ O tom by mohl svědčit i fakt, že velké množství sňatků bylo uzavřeno krátce po narození nemanželského dítěte.³¹⁶

³¹⁴ Nemanželský syn Marie Habensteinové Albert se narodil 21. ledna 1840, sedm dní po porodu se jeho matka provdala za Alberta otce Antonina Mattese (28.1. 1840); manželům se pak během 29 let manželství narodilo dalších osm dětí.

³¹⁵ Téměř třetina rodičů dětí, které byly dodatečně legitimovány uzavírala sňatek do 1 roku po porodu. Více: Tabulka č. 5.31. *Doba mezi porodem nemanželského dítěte a jeho legitimizací sňatkem rodičů*

³¹⁶ Kateřina Kallinger pokřtila svou nemanželskou dceru Terezu 1. září 1808, o necelé tři měsíce později (23.11. 1808) se provdala za otce své dcery podruha Matyášem Haberlem

Přesto se objevují v rodových katastrofách i páry, které žily v nesezdané domácnosti i několik let a přivedly během této doby na svět i několik dětí, než opravdu uzavřely sňatek.³¹⁷

V.8.3 SVOBODNÉ MATKY A NEMANŽELSKÉ DĚTI

Otázka osudů nemanželských dětí a jejich matek je poměrně obtížně mapovatelná. Jednou z možností, jak do této problematiky proniknout jsou prameny trestně-právní agendy, kde se však dozvídáme pouze o případech, které se nějakým způsobem vymykaly normě.³¹⁸ Druhou způsob nabízí prameny evidenční, které vedle tradičního, kvantitativního, zhodnocení tohoto fenoménu umožňují nahlédnout i do konkrétních osudů jednotlivých žen a jejich dětí.³¹⁹ Na rozdíl od trestně-právních pramenů, odhalujících pouze osudy „padlých“ žen, které se provinily vůči společenským vzorcům chování, nám evidenční prameny dávají nahlédnout, jak četný byl tento typ chování v minulosti, jak se v průběhu staletí vyvíjel.

To jakým způsobem žena a společnost, ve které žila, reflektovaly její prohřešek se patrně odrazilo i ve vnímání a způsobu zacházení s nemanželským dítětem. Osudy těchto dětí proto mohly nabírat různý směr! Novou naději se

z Rothhofu. Magdalena Irsigler, dcera sedláka z Ober Schönhub křtila dceru Terezu 19.4.1801 a za otce svého dítěte sedláka Johanna Neubauer se provdala po sedmi měsících.

³¹⁷ Alžběta Marko a Michal Kern uzavřeli sňatek v době, kdy již měli tři děti (9.února 1825): dcera Marie byl pokřtěna 7.2. 1819, Johana 8.2. 1821, syn Michal pak 9.2. 1825, tzv. v den svatby. Vzhledem k tomu, že prvorozený syn se stával dědicem majetku a v případě delšího otálení by mohl být majetku zbaven ve prospěch mladšího sourozence, byl pár nucen urychleně sňatek uzavřít. Josef Duty a Františka Midasch se brali v době, kdy již měli tři děti ve věku 6, 3 a 1 rok (Agnes, Josef, Adalbert). Johan Obele a Johanna Pils vstoupili do manželství (28.8. 1818) když jejich děti Františka, Tereza a Wenzl měly 8, 5 a 2 roky, v době sňatku byla Johana již ve 5 měsíci těhotenství (hlavním důvodem odkládání sňatku však bylo čekání na udělení dispensu). Wenzl Scheder a Kateřina Sambeck měli v době sňatku (25.9. 1837) také 3 děti; Michal, Marie a Alžběta byly 5, 2 a 1 roky staří.

³¹⁸ Tato problematika je v zahraničí poměrně detailně zmapovaná, v České republice se však zatím nachází pouze ve svých počátcích.

³¹⁹ Těchto pramenů využila ve své práci i Alice Velková, která se na příkladu několika žen pokusila nastínit jejich osud svobodné matky. Ukázala, že i svobodná matkou mohla často uzavřít sňatek a to nejen s otcem svého dítěte, ale i s jiným mužem. Více: A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 217.

pro tyto ženy již od konce 18. století stávaly zemské porodnice a nalezince; v nichž mohla dívka zcela beztrně dítě nejen porodit, ale následně i odložit.³²⁰ Na venkově se pak námezdně pracující děvečky často v době těsně před porodem odebraly do otcovské domácnosti³²¹ nebo naopak z domu rodičů odcházely, aby svůj prohřešek před okolím utajily.³²² Jaký však byl osud těchto dětí?³²³ Na venkově měla obvykle hlavní váhu podpora dívčiny rodiny, která se jí před společností zastala a i přes její prohřešek se jí ujala.³²⁴

Tabulka č. 5.21 Počet nemanželských dětí narozených jedné matce

Počet dětí narozených jedné matce	Počet matek	Podíl žen v procentech
1	242	78,6
2	53	17,2
3	10	3,2
4	2	0,6
5	1	0,3
Celkem	308	100,0

V opačném případě se žena musela v životě prosadit sama a vypořádat se úlohou „samoživitelky“. Pozici svobodné matky ve společnosti mohlo do značné míry usnadnit i nalezení biologického otce dítěte, který se ke svému potomkovi přihlásil a s ženou se dodatečně oženil nebo se jí zavázal finančně odškodnit.³²⁵ Ve skupině nemanželských dětí je proto nutné odlišovat děti nemanželské od

³²⁰ Více: P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 105-110; L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 171-174, A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 28-29.

³²¹ A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 213.

³²² Záznamy o tom, kde matka své nemanželské dítě se v rodových katastrofách objevovaly pouze ojediněle. Jako příklad uvádím případ Terezy Mayerové, dcery hostinského z Rožmberka, která jako devatenáctiletá otěhotněla. Dcera Marie se narodila 31. ledna 1858 v Českém Rychnově, tj. v bydlšti rodičů Tereziny matky, dítě zemřelo 13. listopadu následujícího roku. Kde dítě do té doby žilo není známo. Jeho matka se však provdala až ve 39 letech za o deset let mladšího hostinského Wenzla Grilla. Co bylo příčinou tak dlouhého odkladu sňatku? Nebylo snad dokonce pravou příčinou tohoto pozdního sňatku vidina získání živnosti ze strany ženicha?

³²³ Pozoruhodné srovnání pozice nemanželských dětí v některých dalších evropských státech nabízí práce L. ABRAMSOVÉ, *Zrození*, s. 119-123.

³²⁴ Srov. J. MRÁZKOVÁ, „*Přislíbujou sobě*“, s. 65-69.

³²⁵ *Tamtéž*, s. 67.

dětí, které byly legitimovány až dodatečně po uzavření sňatku,³²⁶ neboť i ony se narodily z mimomanželského svazku. Velký vliv na růst počtu nemanželských dětí na vesnici pak bezpochyby měl politický konsens a s ním spojené problémy s uzavíráním sňatku ve skupině nemajetných snoubenců.³²⁷

Tabulka č. 5.22 Podíl žen uzavírajících sňatek podle počtu nemanželských dětí

Počet dětí narozených jedné matce	Ženy, které uzavřely sňatek		Ženy, které neuzavřely sňatek		Celkem
	počet	%	počet	%	
1	174	71,6	69	28,4	243
2	39	72,2	15	27,8	54
3	6	66,7	3	33,3	9
4	-	-	2	100,0	2
5	-	-	1	100,0	1

Počet nemanželsky narozených dětí mohl často matce usnadnit i ztížit možnost uzavření budoucího sňatku. Zhruba dvě třetiny svobodných matek ženicha našly, i když ne vždy se jím stával otec jejich dítěte, to se poštěstilo jen asi polovina těchto žen (50,2 %). I pro ostatní zde však stále byla vysoká šance, že do manželství nakonec vstoupí; z 154 žen, které se neprovdaly za biologického otce svého dítěte, resp. dětí, si jich 29,5 % nakonec manžela přece jen našlo.³²⁸

Vždy však zřejmě záleželo i na počtu mimomanželských porodů. Zatímco matky s jedním nemanželským dítětem se pro sňatkový trh mohly stávat poměrně ceněným zbožím, protože již prokázaly svou schopnost přivádět na svět zdravé potomky; s rozšiřujícím se počtem nemanželsky narozených dětí jejich zajímavost pro případného manžela klesala. Ženy s jedním až třemi

³²⁶ Dodatečně legitimováno bylo přibližně 47 % všech nemanželsky narozených dětí; blíže k této problematice: kapitola V.8.4. *Dodatečná legitimizace nemanželských dětí*; tabulka č. 5.27. *Podíl dětí dodatečně legitimovaných svými otci*.

³²⁷ Nejčtenější byl jev dodatečné legitimizace dětí otce právě u nejnižších společenských vrstev, tj. u podruhů a řemeslníků. Srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 156.

³²⁸ Na panství Štáhlavy se za otce svého dítěte provdalo asi 26,7 % žen (prvního nebo druhého), ve 33,3 % případů se ženy provdaly za jiného muže. Více: A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 217-218.

nemanželskými dětmi uzavíraly sňatek zhruba v 67-70 % případů. Ženy s vyšším počtem dětí, se však přesto většinou vdávaly za otce svých dětí. Svobodné matky se čtyřmi a pěti dětmi³²⁹ pak do manželství nevstupovaly nikdy.³³⁰

Tabulka č. 5.23 Podíl žen uzavírajících sňatek podle sociálního postavení

Sociální postavení otce svobodné matky	Počet případů	Uzavření sňatku	Procento žen uzavírajících sňatek
Domkář	20	17	85,0
Měšťan bez bližší specifikace	29	19	65,5
Podruh	88	64	72,7
Sedlák	77	50	64,9
řemeslník	73	51	69,9
Neurčeno	13	8	61,5
Ostatní povolání	9	9	100,0
Celkem	309	218	70,6

Ne každá žena tedy měla po mimomanželském porodu naději na uzavření sňatku. Pokud se otec k dítěti po narození nepřihlásil a s jeho matkou se neoželil, záleželo především na ekonomické a hospodářské situaci dívčiny rodiny. Pokud svobodná matka pocházela z dobrých finančních poměrů, nemusela často její rodina šetřit a výši věna dívce zabezpečit vhodnou partii. V opačném případě žena zůstávala v otcovské domácnosti spolu s dítětem nebo hledala službu, která by ji uživila.

Otázkou zůstává, jakému ekonomickému zázemí se těšily například dcery sedláků; ty totiž ve skupině svobodných matek patřily mezi ženy, které uzavíraly sňatek nejméně často, pouze v 64,5 % případů. Přitom by jejich ekonomické a sociální zázemí mělo být nejstabilnější. Nemohlo se tedy jednat o dívky, které se narodily ve vyšším pořadí nebo do zadluženého hospodářství? V tomto případě se zřejmě žena dostávala do bezvýhodné situace a byla nucena žít na statku

³²⁹ Pro dokreslení situace uvádím případ Walburgy Petermichlové, dcery krejčího Wenzla z Rožmberka. Walburga se narodila jako v pořadí jedenácté a poslední dítě 19.2.1861. Za svůj život porodila celkem 5 nemanželských dětí. První dceru Kateřinu přivedla na svět jako čtyřiatřicetiletá 11.3.1885, v roce 1890 porodila dvojčata Marii (+16.3.1891) a Cecilii (+19.2.1892), která však zemřela. Až za čtyři roky se jí narodil jediný syn Johan (*7.8.1894) a 4.1.1898 poslední dítě, dcera Anna.

³³⁰ Nutno však podotknout, že se v tomto případě jednalo spíše o výjimečné případy. Ve farnosti se za sledované období objevily pouze dvě ženy, které porodily 4 nemanželské děti a jedna, které přivedla na svět pět dětí nelegitimního původu.

staršího bratra bez naděje na budoucí sňatek.³³¹ Poměrně vysoký počet uzavřených sňatků svobodných matek byl mezi dcerami podruhů (72,7 %) a domkářů (85,0 %), tedy lidmi nejnižší sociálně postavenými. Míra těchto sňatků však byla spíše ovlivněna odkladem svateb na ekonomicky příhodnější dobu. Nelze však vyloučit i možnost, že řada svobodných matek se svými dětmi farnost opustila a odešla do služby na jiné panství, čímž se informace o jejich dalším životě z rodových katastrů zcela vytratily.

Tabulka č. 5.24 Vztah věku ženy při porodu nemanželského dítěte a jejího případného sňatku

Věk ženy při porodu	Případů celkem	Legitimované děti	Ženy, které se vdaly	Ženy, které se nevdaly	%
15-19	26	11	7	8	7,01
20-24	159	73	38	48	42,86
25-29	122	88	26	8	32,88
30-34	40	20	7	13	10,78
35-39	20	7	3	10	5,39
40+	4	-	-	4	1,08
Celkem	371	199	81	91	100,0

Z hlediska rodinného statusu se svobodnými matkami v převážné většině případů stávaly svobodné dívky. Na jednu vdovu, která porodila nemanželské dítě připadalo 26-27 porodů svobodných dívek (95,8 %). Výjimečným případem v této skupině žen je Marie Schauerová, provdaná Pilsová: jako svobodná, 9. srpna 1807, porodila dceru Rosalii a o jeden a půl měsíce později se provdala za Matyáše Pilse, který byl zřejmě i otcem jejího nemanželského dítěte.³³² Necelé dva roky po sňatku se manželům narodila dcera Agnes (6.9. 1809), ještě téhož roku však Matyáš zemřel (6.9. 1809). Po jeho smrti se Marii narodily další dvě nemanželské děti syn Anton (20.4.1820-23.1.1824) a dcera Tereza (26.8. 1823).

³³¹ Stejnou situaci museli řešit i mužští potomci, u nich však byla pozice ještě horší než u žen. V 19. století se novou nadějí pro „mladší sourozence“ stával odchod za prací do větších měst nebo průmyslových oblastí; od druhé poloviny 19. století pak sílila i emigrace z českých zemí do zahraničí, především do Ameriky. L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 133-136, 210-213.

³³² V rodovém katastru se však nenachází zmínka o legitimizaci dítěte sňatkem rodičů, vzhledem k tomu, že se však žena vdávala tak krátce po porodu, je možné usuzovat, že se jednalo o jeho dítě.

Tabulka č. 5.25 Věk matek nemanželských dětí při narození nemanželského dítěte a při případném sňatku

Sociální postavení otce svobodné matky	SŇATEK		POROD	
	Věk ženy	Počet případů	Věk ženy	Počet případů
Domkář	29,8	17	24,3	23
Měšťan bez bližší specifikace	27,7	19	24,5	32
Podruh	30,1	59	26,1	109
Sedlák	27,7	46	24,5	89
Řemeslník	27,8	48	26,1	97
Postavení neurčeno	28,0	6	25,9	12
Ostatní povolání	29,9	9	25,1	10
Celkem	28,7	206	25,5	372

Proč se matkami nemanželských dětí stávaly častěji dívky než vdovy? Hlavním důvodem byl zřejmě fakt, že vdov v reprodukčním věku bylo v populaci mnohem méně než dívek; hlavní roli však hrála i jejich pozice ve společnosti a to, jakou formu chování od nich jejich okolí očekávalo. Mladé ženy často pracovaly jako námezdní pracovnice, seznamování s muži a navazování partnerských vztahů bylo v tomto věku naprosto přirozené. Na druhé straně vdovy se ve společnosti těšily určité vážnosti a děti, o které se staraly, značně oklešťovaly jejich možnosti; od vdovy se po smrti muže očekávala určitá míra umírněnosti a uváženosti v chování. Zatímco u mladých dívek mohlo možná samotné těhotenství fungovat jako forma nátlaku na muže, aby si svou vyvolenou urychleně vzal; starší ženy sázely zřejmě spíše na osvědčenější jistoty, jako bylo jejich ekonomické a hospodářské zabezpečení.

I podíl svobodných matek, uzavírajících sňatek, byl mezi vdovami mnohem nižší než mezi dívkami. Svobodné dívky uzavíraly sňatek ve 71,0 % případů; mezi vdovami měla vyhlídku na budoucí sňatek zhruba každá druhá (58,3 %).³³³ Vdovy přitom většinou měly pouze jedno nemanželské dítě, jen ve dvou případech přivedly na svět 2 děti (každá pátá žena; mezi svobodnými dívkami pak více než jedno dítě měla každá 3-4 žena). Jednou z hlavních příčin byla především skutečnost, že tyto ženy se svobodnými matkami stávaly

³³³ Příčemž 41,7 % vdov si za muže bralo otce svého dítěte, 16,7 % případů se zřejmě jednalo o muže, který s dítětem nebyl biologicky spřízněn.

ve věku,³³⁴ kdy žena obvykle mívala své poslední dítě, z tohoto důvodu zřejmě více nemanželských dětí ani porodit nemohly (průměrný věk při mimomanželském porodu byl 36 let).³³⁵

Tabulka č. 5.26 Úmrtnost ve skupině nemanželských dětí

Typ úmrtí	Legitimované děti		Děti matek, které se provdaly		Děti matek, které se neprovdaly		Celkem případ	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Mrtvě narození	-	-	4	4,94	7	5,69	11	2,82
0-2 dny	-	-	2	2,47	2	1,63	4	1,03
0-6 dní	-	-	1	1,24	-	-	1	0,26
0-27 dní	-	-	12	14,81	5	4,07	17	4,36
28 dní – 1rok	1	0,54	12	14,81	15	12,20	28	7,18
Celkem do 1 roku	1	0,54	31	38,27	29	23,58	61	15,64
Do 5 let	6	3,23	7	8,64	16	13,01	29	7,44
Víc jak 5 let	2	1,08	1	1,24	-	-	3	0,77
Zemřelo celkem	9	7,84	39	48,15	45	36,59	93	23,85
Nezemřelo	177	95,16	42	51,85	78	63,41	297	76,15
Celkem případů	186	100,0	81	100,0	123	100,0	390	100,0

Průměrný věk žen, které přiváděly na svět nemanželské děti nebyl nijak nezvykle vysoký, pohyboval se, ve všech sociálních skupinách, mezi 24 až 26 lety. Nejnížší úrovně přitom dosahoval mezi domkáři, sedláky a měšťany; nejvyšší průměrný porodní věk pak byl u dcer podruhů a řemeslníků.³³⁶ Nejčastěji přitom ženy rodily své nemanželské dítě mezi 20-29 rokem života, kdy přišlo na svět 75,7 % všech dětí. Můžeme však objevit i některé výjimečné případy!

³³⁴ Z tabulky č. 5.24. *Vztah věku ženy při porodu nemanželského dítěte a jejího případného sňatku.* Je patrné, jaký měla výše ženina věku při porodu nemanželského dítěte případný vliv na uzavření sňatku.

³³⁵ U žen, které posléze uzavíraly sňatek pak byl věk ještě nižší a dosáhnul průměrné hodnoty 32,4 let; naopak ženy, které po porodu nemanželského dítěte zůstaly neprovdané se pohyboval dokonce kolem 40,8 let. Nejmladší mezi vdovami, které se staly matkami nemanželského dítěte byla dvacetiletá podruhně Marie Fischer, která v rozmezí tří let přivedla na svět dva syny Wenzla (1879) a Martina (1882), 24.4. 1883 se pak provdala za otce svých dětí Josefa Hartmanna.

³³⁶ Právě v této skupině však ženy nejčastěji rodily více než jedno dítě, díky tomu byl věk těchto žen při porodu značně navýšen.

Johanna Havlová z Jenína se sama narodila ještě před sňatkem svých rodičů podruhů Wenzla a Alžbety Havlových,³³⁷ 26. dubna 1860, ve věku pouhých 16 let, se jí narodila dcera Františka, otcem dítěte byl Matyáš Dobusch, za kterého se 16. února 1863 provdala. Další informace však o mladém páru v rodovém katastru chybějí, mladí manželé se zřejmě krátce po sňatku z farnosti odstěhovali.

Marie Kletzenbauerová (*27. 8. 1815) pak porodila první dítě v sedmnácti letech, jeho otcem byl třidvacetiletý podruh Josef Irro (oba pocházeli ze stejné vesnice Stieblern). Prvorozený syn Simon se narodil 28. září 1832, druhý syn Johann 27. listopadu 1835; sňatek však Marie a Josef uzavřeli až 21. května 1837, tj. téměř pět let po narození prvního dítěte. Manželům se pak narodilo dalších 10 dětí (5 chlapců a 5 dívek), dospělosti se jich dožilo devět. Pouze jedné z dcer se však narodilo nemanželské dítě: Agnes (*4. 3. 1838) porodila ve čtyřicetiletých letech dceru Marii.

Naopak nejstaršími svobodnými matkami se ve rožmberské farnosti v 19. století staly triapadesátiletá vdova Veronika Netwall (*1826), která 17. července 1879 přivedla na svět dceru Marii. Druhý nejvyšší věk při mimomanželském porodu byl 46 let: Marie Zarda (*1858) porodila své čtvrté nemanželské dítě, dceru Marii, 31. října 1904 (dcera však do 2 měsíců po porodu zemřela). Ani jedna z žen se již neprovdala.

V případě sňatkového věku však mnohem více záleželo na tom, zda se jednalo o děti legitimní či nelegitimní. U žen, které se vdávaly za otce svého dítěte byl jejich věk při sňatku zhruba o dva roky nižší (27,8 a 30,7 let). Tyto ženy tedy vstupovaly do manželství ve věku, který byl téměř totožný s průměrným věkem nevěst na panství Rožmberk po celé 19. století (27,7 let).

³³⁷ Oba její rodiče pocházeli z nemanželských poměrů svých matek. Jednalo se tedy o jev, který se v rodině v každé generaci opakoval. Je tedy možné se domnívat, že to byl opravdu charakteristický rys rodin v určitém společenském a sociálním postavení? Následující případ by tomu také nasvědčoval: Marie Walterová se narodila 28.7.1862 první dítě, dcera Marie, se jí narodilo v roce 14.2.1888 – květnu téhož roku však zemřelo. Následovala dcera Johana 4.5.1893, která také zemřela do jednoho roku (+16.2.1894), Julianna 30.4.1897 – 1898, poslední dcera Kateřina 32.1.1890 jako jediná přežila a v roce 1920 uzavřela sňatek. Mladší sestra Marie Walterové Anna porodila dvě nemanželské děti – Josefa 10.2.1890 a Ludvíka 23.7.1891.

Podobně i na panství Štáhlavách se u žen, které se neprovdaly za biologického otce svého dítěte, čekací doba na sňatek prodlužovala. Zde však byl ve sňatkovém věku mezi těmito dvěma skupinami žen zaznamenán ještě výraznější rozdíl. Na přelomu 18. a 19. století byl ve Štáhlavě věk v této skupině nevěst dokonce o 6 let vyšší než u jejich vrstevnic (svobodné matky se vdávaly ve věku 30,7 let, průměrný sňatkový věk pak byl 24,8 let).³³⁸

Významným činitelem, který ovlivňoval dobu, která uplynula mezi sňatkem a porodem nemanželského dítěte, byla zřejmě i délka života těchto dětí, tj. s jakou rychlostí zemřelo.³³⁹ Matky dětí, které se s největší pravděpodobností dožily dospělosti, se vdávaly asi 7-8 let po narození dítěte; tj. v době, kdy již potomek byl dostatečně starý, aby mohl odejít do služby nebo se o něj mohla postarat jiná osoba. Pokud však nechtěné těhotenství skončilo smrtí dítěte, zkrátil se interval mezi mimomanželským porodem a sňatek ženy na 4-5 let, tedy téměř dvojnásobně. Mohla se snad matka samotná přičinit, aby dítě brzy zemřelo a na její prohřešek se rychleji zapomnělo?

U nemanželských dětí se často setkáváme s mnohem větší úmrtností než u dětí narozených do partnerského svazku. Příčiny úmrtí je však nutné vidět mnohem komplexněji. Pokud žena neměla patričnou oporu ze strany rodiny, stávala se z ní „samoživitelka“ a dítě nutně muselo nedostatek péče pocítit. Výsledkem byla tedy i nadúmrtnost dětí narozených svobodným matkách. Přesto však mezi matkami, které i přes mimomanželský porod uzavřely později sňatek s jiným mužem,³⁴⁰ byla úmrtnost nemanželských dětí mnohem vyšší než mezi matkami, které se neprovdaly.³⁴¹ Mohlo tedy být skutečně určitým záměrem

³³⁸ A. VELKOVÁ, *Nemanželský děti*, s. 217.

³³⁹ Amalie Svobodová (*9.7.1856) se narodila jako nejmladší šesté dítě bednáře Josefa Svobody a Marie rozené Pilsové. Z mimomanželského poměru měla dvě děti syna Johana Baptistu a dceru Marii. U syna nebylo do rodového katastru zaznamenáno datum narození, vzhledem k tomu, že záznam o něm je uváděn jako první, byl zřejmě starší. Známé je pouze datum jeho smrti, zemřel 11.8. 1889. Dcera Marie se narodila 29.6.1883, zemřela do jednoho měsíce 17.7.1883. Amalie Svobodová se vdala 7.10. 1890 v době, kdy již obě nemanželské děti byly mrtvé. Z manželství s Michalem Ritterem měla tři děti, pouze syn Josef se dožil dospělosti a oženil se.

³⁴⁰ Děti žen umíraly vždy před svatbou své matky a to ve 48,15 % případů

³⁴¹ V případě, že se matka nemanželského dítěte neprovdala tvořila skupina dětí, které zemřely podíl 36,6 %.

matky se dítěte ve vidině budoucího sňatku zbavit nebo se jednalo pouze o nešťastnou náhodu, která tento sňatek umožnila.

Třetí skupinu tvořily ženy, které žily se svými partnery po delší dobu v nesezdaném svazku, který fungoval podobně jako normální rodina. „Konkubinát“ byl typický zejména pro nižší sociální vrstvy společnosti, kde snoubenci často neměli dostatečné ekonomické možnosti uzavřít sňatek. Rodiče však svým dětem poskytovali stejnou péči jako partneři, kteří sňatek uzavřeli. V této skupině je naopak počet úmrtí velmi nízký (dosáhl pouze hodnoty 7,8 %), přičemž byly zaznamenány pouze úmrtí těchto dětí ve vyšším věku. Děti, které zemřely krátce po narození a tedy před svatbou svých rodičů, nemohly být zákonitě svým otcem uznány; proto se v některých případech skupiny dětí legitimovaných a dětí matek, které se dodatečně provdaly zřejmě prolínají. I přesto však byla kojenecká a dětská úmrtnost nemanželských dětí vyšší než dětí narozených do manželského svazku a můžeme tedy mluvit o určité nadúmrtnosti nemanželských dětí v 19. století.

V.8.4. DODATEČNÁ LEGITIMIZACE NEMANŽELSKÝCH DĚTÍ

Odkládání sňatku a soužití mileneckých párů v „konkubinátu“ je jedním z charakteristických rysů moderní společnosti; výsledkem tohoto předmanželského soužití byl značný nárůst počtu nemanželských dětí v průběhu 19. století,³⁴² žijících však prakticky v úplné rodině, která pouze neměla potřebné církevní požehnání. Důvodem k odkládání sňatku se v první řadě stávala špatná finanční situace páru, pro kterou se sňatek a s ním spojené výlohy jevily jako nemyslitelné; svatba proto často byla posunuta i o pár let a manželství bylo uzavřeno teprve po narození jednoho i několika dětí.³⁴³

³⁴² V souvislosti s nárůstem počtu nemanželských dětí v moderní společnosti se mluví jako o sexuální revoluci. Poprvé s tímto termínem přišel Edward SHORTER, *Illegitimacy, Sexual Revolution and Social Change in Modern Europe*, *Journal of Interdisciplinary History* 12, 1981, s. 237-272.

³⁴³ Objevily se i rodiny, které sňatkem legitimovaly 3 děti.

Tabulka č. 5.27 Podíl dětí dodatečně legitimovaných svými otci

Sociální postavení otce svobodné matky	Počet dětí narozených jedné matce						Počet legit. dětí		Počet dětí na jednu matku
	1	2	3	4	5	Celkem	počet	%	
Domkář	17	3	-	-	-	23	11	47,83	1,15
Měšťan bez bližší specifikace	28	-	1	-	-	31	16	51,61	1,07
Podruh	62	23	3	-	-	115	55	47,83	1,31
Sedlák	63	12	2	-	-	93	36	38,71	1,21
Řemeslník	55	11	4	2	1	102	51	50,00	1,40
Neurčeno	10	3	-	-	-	16	10	62,50	1,23
Ostatní povolání	8	1	-	-	-	10	5	50,00	1,11
Celkem	243	53	10	2	1	392	184	46,94	1,27

Nejvíce nemanželských dětí přiváděly na svět dcery podruhů a řemeslníků, kteří patřili na venkově mezi nejchudší vrstvy obyvatel. Podobně i mezi dcerami sedláků byl podíl těchto dětí vysoký. Ne vždy se zřejmě muselo jednat o bohaté dcery sedláků, které měly vysokou šanci uzavřít sňatek. V řadě případů mohlo jít o ženy, které zadlužením otcovské živnosti mohly klesnout na úroveň námezdních pracovnic.³⁴⁴ Nejméně nemanželských dětí se přitom rodilo ve skupině matek, jejichž otcové byli domkáři a měšťané. V případě měšťanských domácností je tento trend pochopitelný, protože měšťané si vždy zakládali na své dobré pověsti. Těmto ženám se pak v průměru rodilo jen 1,07 dítěte ve srovnání s 1,4 nemanželských dětí, které se průměrně rodily dcerám řemeslníků. Měšťanské dcery pak své děti také v nejčastěji legitimovaly, zhruba v polovině případů (51,6 %).

Naopak nízký podíl dětí ve skupině domkářů se zdá poněkud zarážející, zkreslení tohoto údaje zřejmě vzniklo již při samotném zapisování těchto rodin do rodových katastrů, kde byly tyto muži zaznamenáni ne jako domkáři, ale přímo pod řemeslem, které vykonávali. Ve sledovaném období pak podíl legitimovaných dětí tvořil zhruba polovinu z celkového počtu mimomanželských

³⁴⁴ Problematice nemanželských dětí a sociální stratifikaci jejich matek se ve své práci věnovala i A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 205-227.

porodů (46,9 %).³⁴⁵ Nejméně často své děti legitimovaly dcery selské, pouze v 38,7 % případů.

Tabulka č. 5.28 Socioprofesní zařazení mužů s nelegitimními dětmi (všechny rodiny)

Socioprofesní zařazení muže	1800-1824	1825-1879	1850-1874	1875-1899	1800-1899	
					počet	%
Měšťan	3	3	2	1	9	4,79
Řemeslník	9	20	13	3	45	23,94
Sedlák, chalupník	12	4	5	4	25	13,30
Ostatní	1	-	5	1	7	3,72
Podruh	16	17	31	23	87	46,28
Domkář	2	2	2	2	8	4,26
Neuvedeno	1	4	2	-	7	3,72
Celkem	44	50	60	34	188	100,00

Ještě výrazněji jsou patrné sociální rozdíly ve skupině rodin legitimovaných dětí, pokud je rozdělíme podle socioprofesní stratifikace otce. Muž se, jako hlava rodiny, mohl oženit teprve, když se prokázal určitým finančním zajištěním a schopností nově vznikající rodinu uživit. Sňatkový konsens proto v řadě případů nemajetných snoubenců často ztížil, v některých případech pak i zcela odepřel, sňatek. Nejvíce postiženými pak z tohoto hlediska byly skupiny námezdně pracujícího obyvatelstva, které neměly trvalé pracovní místo a tedy i perspektivu trvalého zabezpečení rodiny.

Proto právě podruhoví a nádeníci (46,3 %) tvořili rozhodující podíl rodin žijících v dočasném „konkubinátu“, podobně tomu bylo i u venkovských řemeslníků (23,9 %). Zatímco u řemeslnických rodin však po zrušení sňatkového konsensu v sedmdesátých letech 19. století dochází k poklesu svateb s následnou legitimizací nemanželských dětí, ve skupině podružské se podíl těchto sňatků drží na stejné úrovni.³⁴⁶ Po roce 1874 se pak celkový podíl odložených sňatků,

³⁴⁵ Na čtyři svobodné matky připadalo pět nemanželsky narozených dětí a na každé páté uzavřené manželství ve farnosti Rožmberk pak připadalo jedno nemanželsky narozené dítě; přičemž každým desátým sňatkem bylo legitimováno jedno a více dětí.

³⁴⁶ V poslední čtvrtině 19. století dosáhly sňatky párů s nemanželskými dětmi ve skupině podruhů podílu přesahujícího dvě třetiny z počtu všech takto uzavřených sňatků. Z 34 sňatků s dodatečně legitimovanými dětmi se ve 23 případech jednalo o podružské domácnosti; přesně v polovině případů pak rodina z farnosti odcházela, hlavním důvodem se zřejmě stávala nedostatečná pracovní nabídka. Srov. tabulka č. 5.28. *Socioprofesní*

spojených s legitimizací dětí, snížil téměř o polovinu. Nejstrmější byl přitom tento pokles právě u řemeslníků; ve všech ostatních skupinách byl podíl těchto sňatků natolik nízký, že se do celkového poklesu v poslední čtvrtině století ani příliš neprojevil. Desetiprocentní hranici v počtu legitimizací pak překročily už jen rodiny selské, zde se zřejmě projeví i dlouhé čekací doby na přebrání otcovského gruntu, u druhorozených synů pak mohly odklad sňatku způsobit i finanční těžkosti. U ostatních sledovaných skupin pak podíl sňatků v celkovém součtu nepřesáhnul hodnotu 5 %.

Tabulka č. 5.29 Počet legitimovaných dětí v rodinách na panství Rožmberk

Počet dětí legitimovaných jednou rodinou	1800-1824	1825-1849	1850-1874	1875-1899	Celkem	
					počet	%
1	34	32	35	14	115	82,41
2	4	8	7	3	22	15,71
3	1	3	-	-	4	2,86
Celkem	39	43	42	17	140	100,00

Podruhově tedy i na konci století, kdy již mohli sňatky volně uzavírat se vstupem do manželství nadále otáleli. Co bylo příčinou tohoto „odkladu“? Hrály opravdu tak důležitou roli ekonomické faktory? Svatební veselí bylo chápáno jako výjimečná událost a proto byl kladen důraz především na okázalost svatby, z níž pak pramenila i samotná finanční náročnost. Je tedy skutečně možné tvrdit, že snoubenci záměrně vstup do manželství odkládali kvůli ekonomickým aspektům? Pokud však žili v nesezdané domácnosti, zakládalo se jejich soužití, podle křesťanské morálky, na hříchu! Svatba a po ní následující hostina v sobě přece vždy odrážely určitou sociální hierarchii vesnické společnosti; u nižších vrstev obyvatelstva se s okázalostí zřejmě ani příliš nepočítalo. Samotný fakt odkládání sňatků by však bylo možné chápat jako určitou „tradicí“ v tomto typu domácností; rodinná struktura, kdy rodiče měli před svatbou jedno či více dětí byla v této sociální vrstvě zcela běžnou a postupně se z ní mohlo stát určité pravidlo. Pokud si všimáme rodinných struktur podrobněji, je z nich patrné, že se

zařazení mužů s nelegitimními dětmi (všechny rodiny); tabulka č. 5.29. Počet legitimovaných dětí v rodinách na panství Rožmberk.

tento jev objevuje v několika po sobě následujících generacích. Lidé tedy zřejmě tento druh soužití začali považovat za něco zcela běžného a nesnažili se to nijak měnit.

Tabulka č. 5.30 Konečný počet dětí v rodinách s legitimovanými dětmi

Počet dětí v rodinách s legitimovanými dětmi	1800-1824	1825-1849	1850-1874	1875-1899	1800-1899	
					počet	%
1	5	3	4	1	13	9,29
2	2	3	2	4	11	7,86
3	5	3	8	1	17	12,14
4	2	7	7	3	19	13,57
5	8	7	6	3	24	17,14
6	5	4	2	3	14	10,00
7	3	4	5	-	12	8,57
8	3	4	3	-	10	7,14
9	3	6	3	1	13	9,29
10	-	1	-	-	1	0,71
11	2	-	2	1	5	3,57
12	-	1	-	-	1	0,71
Celkem rodin	38	43	42	17	140	100,00
Průměrný počet dětí v jedné rodině	5,16	5,60	5,00	4,53	5,17	

Jisté je, že toto soužití nebylo krátkodobého charakteru, rodiče nelegitimních dětí spolu žili i několik let a za tuto dobu žena často porodila jedno i více nelegitimních dětí. Samotný fakt, že se partneři rozhodli, ať už dobrovolně či z donucení, sňatek odložit, se však v konečné velikosti rodiny nijak neodrazil. Zřejmě právě v důsledku toho, že tyto ženy nejčastěji rodily své první dítě kolem 25 roku života, přiváděly na svět více potomků než ty, které své první dítě porodily až v manželství. Sňatkový věk v obou skupinách nevěst se po celé období pohyboval mezi 27-28 lety,³⁴⁷ pokud tedy žena porodila své první dítě jako nemanželské, přivedla na svět v průměru o jedno dítě více než-li žena, která na svůj první porod čekala až do svatby. Rodiny s dětmi, které musely dodatečně

³⁴⁷ Tabulka č. 4.4. *Věk nevěsty v době prvního sňatku ve farnosti Rožmberk nad Vltavou*; příloha č. 9.5. *Sňatkový věk dívek ve farnosti Rožmberk (1800-1899)*; příloha č. 9.31. *Věk ženy v době sňatků (manželství mužů legitimujících své děti)*.

legitimovat, byly tedy početnější; zatímco páry bez nemanželsky narozených dětí měly v průměru asi 4,9 dětí, rodiny s legitimovanými dětmi čítaly asi 5,2 dětí.³⁴⁸

Tabulka č. 5.31 Doba mezi porodem nemanželského dítěte a jeho legitimizací sňatkem rodičů

Doba uplynulá mezi narozením dítěte a jeho legitimizací (tj. sňatkem rodičů)	Počet případů	%
0 – 2 měsíce	11	18,0
3 – 5 měsíců	18	29,5
6 – 8 měsíců	16	26,2
9 – 11 měsíců	16	26,2
Do 1 roku	61	33,9
1 rok	37	20,6
2 roky	21	11,7
3 roky	18	10,0
4 roky	13	7,2
5 roku	11	6,1
6 roku	0	0,0
7 roků	4	2,2
8 roků	4	2,2
9 roků	2	1,1
10 let	3	1,7
Víc jak 10 let	6	3,3
Celkem	180	100,0

Proč se však tyto páry nakonec přece jen rozhodly sňatek uzavřít? Mohla být příčinou vstupu do manželství jistá obava ze smrti? V případě úmrtí otce by jeho majetek dědily pouze legitimní děti. I nepatrný rodinný majetek tedy mohl být děděn pouze v rámci rodinných struktur. Hrála právě tato skutečnost zásadní význam? Nebo se snad jednalo o nátlak ze strany církevních hodnostářů k legitimizaci narozených dětí. V obou případech by zřejmě k dokreslení konkrétní situace byly nutné další doplňující prameny.

Pokud se však soustředíme na délku intervalu, který od sebe odděloval narození a následnou legitimizaci sňatkem rodičů, můžeme si všimnout, že partneři se sňatkem opravdu příliš nespíchali; pouze jedna třetina dětí byla

³⁴⁸ Srov. tabulka č. 5.2. *Počet dětí v rodinách s ukončenou reprodukcí*; tabulka č. 5.5. *Velikost rodiny podle socioprofesionálního postavení otce (kompletní rodiny)*; tabulka č. 5.30. *Konečný počet dětí v rodinách s legitimovanými dětmi*.

legitimována do jednoho roku po svém narození a starších než pět let byla legitimována plná desetina nemanželských dětí.

Ve věku mezi dovršeným prvním a pátým rokem života bylo legitimováno plných 55,6 % takto narozených dětí. Ženy tedy i po porodu s otcem svého dítěte určitý čas žily, než bylo možné jejich soužití zlegalizovat sňatkem; přičemž délka tohoto soužití se mohla protáhnout i na několik let.³⁴⁹ Ani v případě, že jednotlivé mimomanželské porody ženy³⁵⁰ nebo narození dítěte a sňatek rodičů³⁵¹ dělil příliš velký časový úsek, nemusely tyto děti nutně pocházet z poměrů s různými muži jak uvádí Alice Velková.³⁵²

Proč však některé páry odkládaly narození dalšího dítěte až na dobu po uzavření manželství? Hrála v tom snad určitou roli církevní věrouka? Nebo se snad obávaly, že by vůči tomuto soužití mohl zakročit státní aparát? Konkrétní

³⁴⁹ Tyto čtyři páry: Alžběta Marko a Michal Kern (9. února 1825), Josef Duty a Františka Midasch (29. května 1837), Johan Obele a Johanna Pils (28. srpna 1818), Wenzl Scheder a Kateřina Sambeck (25. září 1837), se braly v době, kdy již měly z mimomanželského soužití shodně po třech dětech.

³⁵⁰ Walburga Duscher porodila první nemanželské dítě, když jí bylo 28 let (4.7. 1835); po dceři Kateřině přišla na svět ještě nemanželská dcera Marie (12.1. 1842). Teprve po narození dvou nemanželských dětí se Walburga provdala (13.2. 1843) za jejich otce, Johana Koblingera; z manželství se pak narodily ještě další dvě děti – syn Adalbert (5.11. 1843) a dcera Walburga (11.2. 1849). Tereza Sailer se provdala (16.10. 1860) za otce svého dítěte v době, kdy synu Františkovi bylo téměř 9 let (17.11. 1851), po svatbě pak porodila v poměrně krátkých intervalech další tři děti – Johan (29.8.1862), Matyáš (21.7.1864) a Anna (18.6.1866). Matyášovi (3.5.1821), synu Johana Fezertaila a Terezie Farchaster, bylo v době sňatku rodičů již 6 let (27.2.1827). Teprve osm měsíců po svatbě se Terezii narodilo druhé dítě syn Johan (1.11.1827), po něm pak porodila ještě dvě děti – dcery Karolínu (9.8.1832) a Barboru (27.9.1837).

³⁵¹ Výjimkou nebyly ani případy, kdy dítě bylo legitimováno až po více než deseti letech, kdy rodiče uzavřeli sňatek. Emilián Tragauer a Marie Enzendorfer uzavřeli sňatek (30.1. 1860) teprve, když jejich nemanželské dceři Alžbětě bylo 10 let (12.8. 1849), matce bylo v době sňatku 39 let, otcí dítěte 42 let. Mohla být v tomto případě hlavní příčinou obava z blížící se smrti? Proč však rodiče Alžběty se sňatkem tak dlouho otáleli. Oba pocházeli z Rožmberka, Tragauer zde byl truhlářem, v rodovém katastru jsem nenašla zmínku o předchozím sňatku muže, který by mohl být příčinou tak dlouhého čekání. Po uzavření sňatku již manželé další děti neměli. Podobná situace nastala i v rodině Adalberta Klimana a Rosalie Arm, kteří uzavřeli sňatek 4. února 1811, v té době však již jejich nemanželskému synovi Johanovi táhlo na sedmnáctý rok, matce bylo v době sňatku 42 let a zřejmě i z toho důvodu další dítě neměla. Proč však došlo k odkladu tohoto sňatku? Oba snoubenci pocházeli ze selských rodin, mohla se pravou příčinou uzavření sňatku stát otázka dědictví? Jako třetí příklad uvádím rodinu řemeslníka Antona Windla z Rožmberka, který si matku svého dítěte Annu Schiesser vzal (4.7. 1871), až když jejich nemanželskému synovi Martinovi bylo 7 let (7.11. 1863). Lorenz Lackinger legitimoval (sňatek s Annou Pilsovou 10.2. 1868) svou nemanželskou dceru Kateřinu až po 5 letech (12.4. 1862); z manželského soužití se pak narodily ještě dvě další děti – dcera Rosalia (28.8. 1869) a syn František (26.1. 1876).

³⁵² Více: A. VELKOVÁ, *Nemanželské děti*, s. 217.

subjektivní příčiny tohoto rozhodnutí nám zřejmě zůstanou skryty. Přesto však v případě těchto lidí můžeme rozlišit dvě odlišné strategie chování: do první skupiny můžeme zařadit všechny páry, které spolu před sňatkem volně žily v tzv. „konkubinátu“ a z jejichž předmanželského soužití se narodilo často několik dětí; druhou skupinu pak tvoří páry, které i přes skutečnost, že žena muži porodila nemanželské dítě spolu dalšího potomka až po řádném sňatku.³⁵³

³⁵³ Skutečnost, že tyto páry spolu během poměrně dlouhého období oddělujícího mimomanželský porod a sňatek neměly další děti, lze vysvětlit dvěma způsoby; buď spolu během této doby přestaly sexuálně žít nebo se jim s úspěchem dařilo využívat církví ostře zapovídané antikoncepční prostředky, jako byla přerušovaná soulož a plodné a neplodné dny, není však možné ani vyloučit snahy o potrat plodu.

VI. VÝVOJ SŇATEČNOSTI A PORODNOSTI V LETECH 1800-1900

Dynamiku rodinné struktury utvářely, vedle úmrtnosti, především sňatky a porody. Vývoj sňatečnosti byl do značné míry dán celkovou hospodářskou a ekonomickou situací země. Výrazně se do něj, možná mnohem více než do počtu narozených, promítala hospodářská prosperita a krizová období regionu i celé země.³⁵⁴ Pro vývoj sňatečnosti se tak hnacím motorem stávala zejména mírová období, která svou prosperitou zaručovala růst počtu uzavřených manželství a následně i početí.

Naopak válečné operace vždy zásadním způsobem zasahovaly do života městských i vesnických domácností. Zvyšování počtu branců a odchod mužů v produktivním věku do armády vedl ke stagnaci v uzavírání nových sňatků a poklesu počtu narozených dětí. Negativní vliv na výši porodnosti a sňatečnosti však měly také epidemie smrtelných nemocí jako mor,³⁵⁵ tyfus nebo cholera.³⁵⁶ Po skončení nákazy však počet sňatků prudce vzrůstal, šlo převážně o sňatky, které byly v důsledku epidemie odloženy, ale také o nové sňatky uzavírané

³⁵⁴ Pavla Horská hovoří o „sňatkovém trhu“, který v době ekonomické prosperity vzrůstal. Více: P. HORSKÁ, *K otázce vlivu*, s. 343-349.

³⁵⁵ Střední Evropu a tedy i české země zasáhly poslední morové epidemie kolem roku 1680 a 1713, ve východní Evropě se pak naposledy objevil počátkem 70. let 18. století. Srov. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 281-282.

³⁵⁶ Špatné hygienické poměry a zkažená voda vedly k rozšiřování tyfu a dyzenterie; od počátku 18. století vyvolávaly obavu i černé neštovice, které mohly způsobit trvalou slepotu; ve 30. letech 19. století se pak do Evropy rozšířila z Asie epidemie cholery, která se do českých zemí znovu vrátila ještě v 40. a 70. letech 19. století. Charakteristickou nemocí 19. a také první poloviny 20. století byla zejména tuberkulóza, která postihovala prakticky všechny vrstvy obyvatelstva. Srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 175-179; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 92-93, 120-122.

čerstvě ovdovělými osobami. Tyto sňatky s sebou zákonitě přinášely i zvýšení počtu porodů.

Rozkolísanost v uzavírání sňatků na počátku 19. století v rožmberské farnosti byla zřejmě způsobena napoleonskými válkami, které výraznou měrou zasahovaly do politického dění Evropy již od roku 1789. Vývojem sňatečnosti pak byl ovlivňován i podíl uskutečněných porodů v populaci, protože i přes určitý nárůst počtu nemanželských dětí se v rožmberské farnosti rodila naprostá většina dětí sezdaným párům.³⁵⁷ Přičemž právě v prvních letech manželství bývala manželská plodnost nejvyšší a postupně se snižovala. Pokud srovnáme vývoj přirozeného přírůstku, tak jak to uvádí Ludmila Kárníková³⁵⁸ dojdeme k závěru, že vývoj sňatečnosti v prvních desetiletích 19. století s ročním předstihem opravdu téměř kopíruje křivku porodnosti.³⁵⁹

První výrazný pokles byl zaznamenán již v roce 1806, kdy bylo uzavřeno pouhých šest sňatků, což bylo absolutní minimum uzavřených sňatků za celé 19. století. Stabilizace hospodářské a ekonomické situace země, stejně jako návrat mužů z armády, se pak promítly i do prudkého nárůstu nově uzavřených manželství v letech 1818-1820, kdy se počet svateb přiblížil maximu první poloviny 19. století.³⁶⁰ S mírnými výkyvy se setkáváme po celé století, i přesto se sňatečnost držela po celou dobu téměř na stejné úrovni; ročně bylo uzavřeno v průměru 13 sňatků, s vrcholem v šedesátých letech, kdy ve farnosti vstupovalo

³⁵⁷ Podíl nemanželských porodů se po celé století pohyboval kolem 7 %. Srov. tabulka č. 5.31. *Podíl nemanželsky narozených dětí v celkovém počtu narozených.*

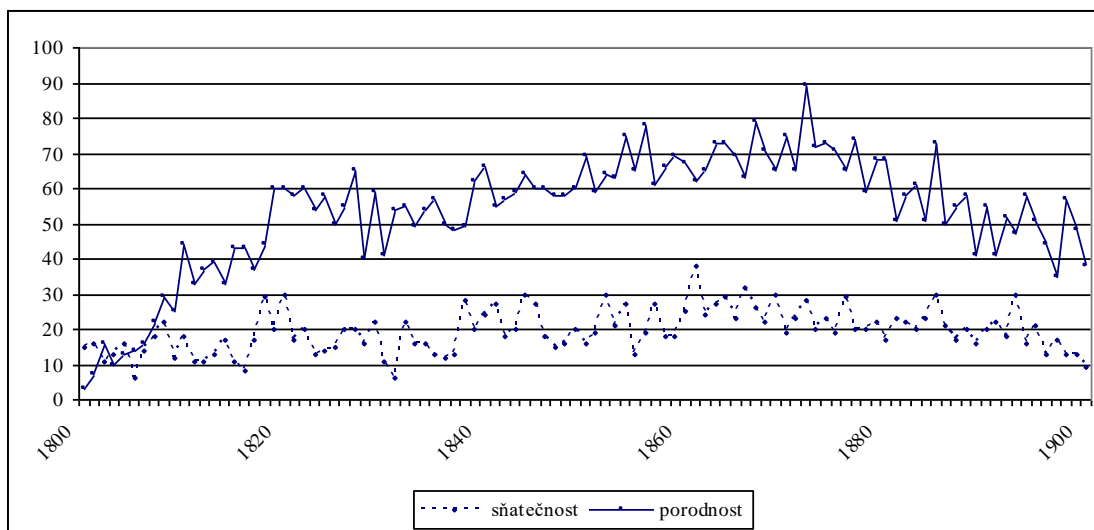
³⁵⁸ Podle Ludmily Kárníkové dochází již od konce 90. let v důsledku válečných operací k určité stagnaci v ročním přírůstku obyvatel, teprve v letech 1801-1805 dochází k poměrně krátkodobému zlepšení situace, která je však opět následována úbytkem obyvatelstva v letech 1806-1807, opakovaně v letech 1808-1810 a 1814. O roku 1814 pak nastal poměrně stálý růst obyvatelstva, který trval až do první světové války. Více L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 67.

³⁵⁹ Pro první dvě desetiletí 19. století byly dosažené hodnoty absolutních počtů narozených ve farnosti značně zkresleny vzhledem k charakteru pramene, ve kterém jsou lidé zachycováni v rodinných vztazích, jsem zahrнула pouze děti narozené ze sňatků uzavřených po roce 1800. Pokud žena rodila v průměru do 40 let a vdávala na počátku století ve 27 letech mohla ještě dalších 15 let přivádět na svět děti. Po roce 1815-1820 tedy můžeme absolutní počty narozených dětí považovat za objektivní.

³⁶⁰ Příloha č. 9.36. *Vývoj počtu uzavřených sňatků svobodných, vdovců a manželství s dodatečně legitimovanými dětmi ve farnosti Rožmberk*; příloha č. 9.35. *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v letech 1800-1900.*

do manželství v průměru 20 párů ročně. Po té však již míra uzavřených sňatků až do počátku 20. století nikdy nepřekročila výrazně ani roční podíl 10 sňatků.

Graf č. 6.1 Srovnání vývoje počtu uzavřených manželství a narozených dětí na panství Rožmberk v letech 1800 - 1900 (pouze rodiny, které se trvale usadily ve farnosti)

Významným činitelem, který ovlivňoval možnost snoubenců uzavřít téměř po celé 19. století sňatek, byla v první řadě jejich finanční situace, zejména ekonomické zázemí muže jako živitele rodiny, což mělo vliv i na zvyšování sňatkového věku mužů; tento věkový nárůst pak byl mnohem výraznější než v případě ženy. Maxima přitom výše sňatkového věku dosáhla ve třetí čtvrtině 19. století, kdy se ženy vdávaly v průměru ve 28,2 letech a muži dokonce ve 32,0 letech. Páry z ekonomicky chudšího prostředí tedy často musely sňatek odkládat do doby než byly finančně zajištěny; s nárůstem sňatkového věku však přímo úměrně klesala i délka plodného období, které žena v manželství prožila i počet dětí, který se v těchto rodinách přišel na svět. Sňatkový konsens, který výrazným způsobem zasahoval zejména do života chudých a finančně nezajištěných snoubenců, ovlivňoval vývoj sňatečnosti až do roku 1868, kdy byl zrušen.³⁶¹

³⁶¹ J. KLABOUCH, *Sňatkový konsens*, s. 77.

Dalším z aspektů demografických změn, byl i nárůst mimomanželských porodů v 19. století. Někteří současníci připisovali tento trend faktu, že řada lidí v produktivním věku byla nucena v důsledku nedostatečné finanční situace žít v „bezmanželsví“.³⁶² Ve společnosti však zřejmě přetrvával zvyk, že už samotný úmysl uzavřít sňatek je dostatečný, aby spolu snoubenci mohli sexuálně žít.³⁶³ Do úrovně mimomanželské plodnosti se pak výrazně promítaly především regionální zvláštnosti a specifika, v jejím vývoji se pak objevují značné výkyvy i v rámci regionu Rožmberk nad Vltavou.³⁶⁴ Přesto však je možné říct, že podíl porodů nemanželských dětí zde byl v jednotlivých desetiletích až o polovinu nižší než v regionu průmyslového města Liberce.³⁶⁵

Tabulka č. 6.1 Poměr sňatků a počtu narozených dětí v jednotlivých desetiletích

Období	Uzavřených sňatků	Narozených dětí	Počet dětí na jeden sňatek
1800-1809	101	155	1,5
1810-1819	108	413	3,8
1820-1829	134	559	4,2
1830-1839	113	525	4,6
1840-1849	158	601	3,8
1850-1859	147	669	4,6
1860-1869	202	694	3,4
1870-1879	135	716	5,3
1880-1889	130	572	4,4
1890-1899	101	487	4,8
Celkem	1336	5391	4,0

Ve velikosti rodin, resp. poměru počtu sňatků a porodů, nejsou patrné nijak velké rozdíly. Nejméně dětí se narodilo v šedesátých letech, kdy na jedno uzavřené manželství připadalo 3,4 narozeného dítěte, což bylo zřejmě způsobeno i faktem, že podíl sňatků dosáhl v tomto období maximální hodnoty, ovšem většina početí těchto žen byla realizována až v následujícím desetiletí, kdy

³⁶² *Tamtéž*, s. 69.

³⁶³ Srov. vnímání předmanželské sexuality před a po zasedání tridentského koncilu; více: J. GRULICH, „*Slavnosti okamžiky*“, s. 49-82.

³⁶⁴ Srov. tabulka 5.31. *Podíl nemanželsky narozených v celkovém počtu narozených dětí.*

³⁶⁵ S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 132-133.

naopak podíl porodů dosáhnul maximální hodnoty; v sedmdesátých letech 19. století na jedno nově vznikající manželství připadalo 5,3 porodů, v průměru pak na jeden sňatek připadaly 4 děti. Ve srovnání první a druhé poloviny století však nejsou patrné žádné velké rozdíly. Ani na konci století se nezdá, že by počet narozených dětí klesal; naopak dosahuje hodnot převyšujících dlouhodobý průměr a spíše se blíží maximálním hodnotám. Je tedy zřejmé, že redukce počtu narozených potomků se zřejmě u zemědělské populace ještě neprosadila a na snižování počtu rodinných členů se spíše podílel vzrůstající sňatkový věk obou snoubenců. Významným činitelem ovlivňujícím stagnaci populačního vývoje jižních Čech však byla i zvyšující se migrace zemědělského obyvatelstva do měst.

VII. ÚMRTNOST

VII. 1. ÚMRTNOST ŠESTINEDĚLEK

Šestinedělím se v lékařství rozumí období začínající porodem a trvající následujících čtyřicet dva dní. Těhotenství a následné šestinedělí bylo v minulosti chápáno jako výjimečný stav v životě ženy; byla to doba, kdy matka určitým způsobem vybočila z každodennosti společnosti a žila svým svébytným rytmem, který byl ovlivňován růstem plodu v jejím těle. Tento přechodný stav v životě matky i jejího dítěte byl opředen v lidové tradici řadou pověr a rituálů, které v určitých aspektech vyčleňovaly ženu z běžného života společnosti.³⁶⁶ Teprve po skončení tohoto šestitýdenního období se matka opět začlenila do života obce. Těhotenství a šestinedělí tedy činily ženu v lidových představách výjimečnou; na druhé straně to bylo období, kdy bylo ženské tělo nejzranitelnější.³⁶⁷ Komplikace při porodu zůstávaly po dlouhou dobu hlavní příčinou nadúmrtnosti žen v produktivním věku;³⁶⁸ smrt matky byla obvykle způsobena komplikacemi při těžkém porodu nebo infekcí vedoucí k horečce omladnic, která byla důsledkem špatné porodní či poporodní péče o ženu.³⁶⁹

³⁶⁶ K problematice šestinedělí a její pojetí v lidové kultuře více: A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 106-114.

³⁶⁷ Pro vnímání těhotenství a porodu v minulosti srov. zejména: Václav BŮŽEK, „*Tý naděje budou každý čtyři neděle*“. *Těhotenství očima šlechty na prahu novověku*, *ĎaS* 3, 2001, s. 8-13; A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 45-140.

³⁶⁸ Srov. L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 113-114; L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR., *Dějiny obyvatelstva*, s. 158.

³⁶⁹ L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 111-115.

Ke zlepšení úmrtnostních poměrů matek předminulého století zřejmě přispěla větší informovanost veřejnosti a lepší hygienické podmínky.³⁷⁰ Hlavní příčinou těchto úmrtí byla spíše vyčerpanost ženského organismu namáhavou prací v hospodářství a rodině, kterou manžel během jejího života nedokázal plně docenit. Nezbytností ženské ruky v domácnosti lze také odůvodnit fakt, že ovdovělí muži uzavírali nové sňatky mnohem rychleji než jejich ženské protějšky.³⁷¹ Také Dülmen uvádí, že si muži cenili mnohem více své vlastní práce než práce manželky.³⁷²

Zjišťování údajů je však značně znesnadněno dostupností informací, které je možné získat až na základě rekonstrukce celé rodiny,³⁷³ díky níž se nám odkryje celá struktura zaniklé rodiny a získáme tak odpovědi na otázky týkající se početnosti rodiny, věku zemřelé matky, osudu novorozence či sociálního postavení manžela jako hlavy rodiny.³⁷⁴

Pro zpracování této sondy jsem využila pouze páry, které po celou dobu manželského soužití setrvaly na území rožmberské farnosti a jsou o nich tedy známy všechny potřebné údaje: o uzavření manželství a skončení jeho

³⁷⁰ Více: P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 107-109.

³⁷¹ Dvě třetiny mužů uzavírali nové manželství do jednoho roku po skonu partnerky, přičemž nejvíce sňatků bylo uzavřeno v období 3-5 měsíců po smrti (26,7 % ze všech sňatků uzavřených vdovci). Muži tedy sice respektovali období nutné k držení smutku, ale to jim nebránilo v hledání příhodné partnerky, se kterou následně uzavřeli sňatek. U vdov je naopak patrný nárůst počtu nových sňatků teprve půl roku od pohřbu (do jednoho roku se vdávalo 37,1 % žen). Nejčastěji se přitom u žen délka vdovství pohybovala v rozmezí jednoho roku až pěti let, do pěti let od smrti partnera se vdávalo 85,1 % vdov a 93,9 % vdovců. Více: příloha č. 9.9 *Délka vdovství mužů a žen v první čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk*; příloha č. 9.10 *Délka vdovství mužů a žen ve druhé čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk*; příloha č. 9.11 *Délka vdovství mužů a žen ve třetí čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk*; příloha č. 9.9 *Délka vdovství mužů a žen ve čtvrté čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk*.

³⁷² Podobně jako u českých přísloví však i v Německu panovala jistá rozpolcenost co se postavení ženy týče. Vedle velmi radikálního srovnání o významu krávy a ženy pro hospodáře („krávy skon, škoda jako hrom, žena zajde, jiná se najde“) se tak objevuje i pozitivnější hodnocení („Nestojí dům na zemi, ale na ženě“). R. van DÜLMEN, *Kultura*, s. 50. Naopak v případě druhé ženy již dokázali její význam více docenit, jak se o tom zmiňují některá přísloví z Francie: „První žena služka, druhá milenka“ (Bordeaux), „První má slzy, druhá květy.“ (Provence). Negativně je však vnímána zejména její role pečovatelky o děti z prvního manželství. Srov. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 313.

³⁷³ K metodě rekonstrukce rodiny blíže v kapitole: *III. Metoda rekonstrukce rodiny*

³⁷⁴ Blíže k postupu a úskalím při zjišťování úmrtnosti šestinedělek Eliška ČÁŇOVÁ, *Úmrtnost šestinedělek*, s. 29-30.

reprodukční funkce,³⁷⁵ způsobeného smrtí manželky při porodu nebo krátce po něm. Ve sledovaném období z 5391 porodů pouze při osmatřiceti matka zemřela,³⁷⁶ k nim jsem pak přiřadila další dvě ženy, které svůj sňatek sice uzavřely na konci 19. století, ale zemřely až na začátku století dvacátého.³⁷⁷

Každý porod i samotné těhotenství ženy byly událostmi, které i přes jisté zlepšení hygienické situace a „lékařské“ péče byly chápány jako ohrožení a potenciální „nebezpečí“ pro matku i budoucí dítě. I když není možné u žen z matričních záznamů zjistit přesnou diagnózu smrti a nemůžeme tak znát bližší údaje o všech jejích příčinách, lze z poměrně vysokého počtu zemřelých prvorodiček usuzovat jak velká zátěž pro organismus musel porod být.³⁷⁸

Tabulka č. 7.1 Počet zemřelých matek v závislosti na pořadí dítěte

Pořadí narozeného dítěte	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Počet zemřelých matek při porodu	15	5	6	4	1	2	3	1	2	-	1

Rozením dalších dětí si tělo ženy na tuto zátěž postupně zvyklo a počet úmrtí se začal postupně snižovat. Naopak u většího počtu dětí úmrtnost šestinedělek opět stoupala; tento nárůst způsobila v první řadě vyčerpanost ženského organismu z neustálého rození potomků³⁷⁹ a života stráveného v téměř

³⁷⁵ Nejedná se tedy o všechna úmrtí šestinedělek, ale jen těch, která se odehrála v rozsahu zkoumaného vzorku. Jsem si jistá, že vzhledem k poměrně malému počtu rodin, které zkoumaný vzorek tvořily, mohlo dojít k určitému zkreslení výpočtů. Možným nedostatkům jsem se proto pokusila předejít porovnáním získaných výsledků s některými dalšími studii, které se touto tematikou zabývaly. Do tohoto vzorku jsem zařadila všechny ženy, které zemřely do 42 dnů po porodu. Jedna z matek zemřela 46 dní po porodu, tedy po skončení šestinedělí, k její smrti však zřejmě přispěl porod a tak jsem ji do této skupiny také zařadila.

³⁷⁶ To by znamenalo že přibližně na každý 144 či 145 porod by připadalo úmrtí jedné rodičky.

³⁷⁷ První z žen zemřela při prvním porodu v roce 1901; druhá, na podzim roku 1904, při porodu již 9 dítěte, dcery Terezy.

³⁷⁸ U prvorodiček trvá porod déle než u víceroďiček. U prvorodiček probíhá první doba porodní obvykle 6-12 hodin a druhá doba porodní 30-50 minut, u víceroďiček se pak zkracuje první doba porodní na 3-6 hodin zatímco druhá doba porodní trvá pouze 15-30 minut, často i méně. Porody trvající 16 a více hodin nebyly v minulosti ojedinělé. Protahování první a druhé doby porodní je vnímáno jako rizikový faktor pro život dítěte. Ke srovnání porodu prvorodiček a víceroďiček více: A. PONTŮCH, *Gynekologie*, s. 225-229.

³⁷⁹ Kateřina Irsigler (*1794), dcera sedláka z Horního Přisahova se vdávala za o 13 let staršího Adalberta Dobusche v roce 1813. V poměrně krátkých meziporodních intervalech přivedla v rozmezí 4 let na svět čtyři děti. První dcera Rosina zemřela dva měsíce po narození, další dvě děti, Marianna a Johann Baptista, se zřejmě dožily dospělosti a poslední dcera Kateřina

permanentním těhotenství.³⁸⁰ Důležitou roli však zřejmě hrál i věk ženy; skupina zemřelých rodiček, které přiváděly na svět děti ve čtyřiceti a více letech činil 34,4 % a u matek nad 35 let dokonce 46,9 %. Ve vyšším věku s sebou porod přinášel větší rizika a možné komplikace,³⁸¹ tělo už navíc nebylo tak pružné a odolné, aby se s velkou zátěží dokázalo rychle vyrovnat.³⁸² Tyto ženy často neumíraly bezprostředně po porodu, ale smrt v důsledku celkové vyčerpanosti se mohla projevit i později.

Ve srovnání se 17. a 18. století představovalo 19. století pro matku výrazně větší naději na přežití v šestinedělí.³⁸³ Ve farnosti Broumov³⁸⁴ zemřelo v rozmezí let 1632-1700 z 393 žen při porodu nebo v šestinedělí 57 matek; přibližně jedna sedmina matek tedy umírala v důsledku poporodních komplikací.

zemřela měsíc po porodu. Matka vyčerpaná častými porody a prakticky permanentním těhotenství, zemřela ve čtyřadvaceti letech, 11 dní po porodu posledního dítěte. Dvacet měsíců po její smrti se vdovec Adalbert Dobusch znovu oženil se selkou Magdalenou Kallinger z Hořipné, z manželství se narodilo 6 dětí.

³⁸⁰ Ve farnosti Broumov k novému nárůstu úmrtí šestinedělek dochází už u 5 a 7 dítěte, kdy počet zemřelých matek dosáhnul shodného počtu úmrtí 8 matek. Více: E. ČÁNOVÁ, *Úmrtnost šestinedělek*, s. 31.

³⁸¹ Věk ženy při sňatku se promítal i do délky porodu. U starých prvorodiček se snižuje poddajnost měkkých porodních cest, kontrakce jsou slabší a porod se tak prodlužuje. Více: A. PONŤUCH, *Gynekologie*, s. 229.

³⁸² Maria Dobusch (*1820), dcera sedláka z Hořipné se v roce 1841 provdala za řemeslníka Tomáše Kallingera z Rožmberka, do deseti měsíců po svatbě se narodilo první dítě, syn Josef, z manželství vzešlo celkem 11 dětí, které přicházely na svět zhruba každé dva až tři roky. Poslední dítě se matce narodilo ve 47 letech. Je možné předpokládat, že porod v tak pozdním věku znamenal pro ženu velkou zátěž, se kterou se stárnoucí tělo vypořádávalo mnohem obtížněji. Matka zemřela krátce po skončení šestinedělí, 46 dní po porodu, v září roku 1868. Její manžel zůstal až do své smrti, o dvacet let později, vdovcem. Poslední narozené dítě, syn Tomáš, se s velkou pravděpodobností dožil dospělosti. Podobně zemřela i Kateřina Quarti, která se teprve ve svých 40 letech provdala za Johanna Danka z Rožmberka, již o dva roky později zemřela po porodu jediného syna Johanna Evangelisty (+28. 9. 1897); manželka Martina Hendla Eva, rozená Tomaschek, přivedla na svět během 19 let manželského soužití 7 dětí, z nichž tři zemřely v dětském věku, poslední dcera Marie se matce narodila ve 42 letech, den po jejím narození Eva Hendlová zemřela.

³⁸³ Po celé období se počet zemřelých rodiček pohybuje v průměru mezi 3-5 matkami za jedno desetiletí, pouze v 50. letech se počet zvýšil na sedm, v porovnání s celkovým množstvím narozených dětí je však tato hodnota v normálu. Ve srovnání zemřelých rodiček na kvantum porodů jen výjimečně překročil počet úmrtí jedno procento. Maximální hodnota činí 1,21 % v letech 1810-1819, důsledkem tohoto nárůstu počtu úmrtí mohla být zřejmě i neutěšená hospodářská situace v době napoleonských válek a nedostatečná výživa vesnického obyvatelstva. Je však nutné brát v úvahu i skutečnost, že v důsledku sestavování rodových listů pro toto období ještě nemusí být známy všechny uskutečněné porody (dětí narozené z manželství vzniklých před rokem 1800) Srov. příloha č. 9.33 *Vývoj počtu manželských a nemanželských dětí ve farnosti Rožmberk*; příloha č. 9.36. *Vývoj počtu uzavřených sňatků svobodných, vdovců a manželství s dodatečně legitimovanými dětmi ve farnosti Rožmberk*.

³⁸⁴ E. ČÁNOVÁ, *Úmrtnost šestinedělek*, s. 29-35.

Maximálního počtu úmrtí bylo přitom dosaženo při prvním a druhém porodu.³⁸⁵ V Ústí nad Labem bylo pro období 1700-1799 zjištěno 36 zemřelých žen v šestinedělí, podobně jako v Broumově pak absolutně nejvyšší počet zemřelých rodiček tvořily první a druhé porody. Téměř totožný byl vývoj úmrtnosti šestinedělek i v Rožmberku. Nejčastěji smrt postihovala prvorodičky,³⁸⁶ které se s porodem jako s něčím, pro mladé tělo, dosud neznámým, musely teprve vyrovnávat. Při dalších porodech se nebezpečí smrti postupně snižovalo. Oproti Broumovu sedmnáctého století však přesto poklesnul počet zemřelých šestinedělek téměř pětkrát.³⁸⁷

Je otázkou, co způsobilo tak výrazné snížení. Možným vysvětlení jsou hygienické zásahy, které zlepšily celkový zdravotní stav obyvatelstva,³⁸⁸ přesto však právě jižní Čechy patřily k oblastem, které výrazně lékařský personál postrádaly a porody tedy zřejmě po celé století zůstávaly zejména v péči porodních babiček.³⁸⁹ Mnohem větší vliv na pokles úmrtí šestinedělek měla spíše redukce počtu dětí v rodinách, která snížila nežádoucí vysílení ženského organismu v důsledku častých těhotenství a porodů, ale i riziko úmrtí. Naopak

³⁸⁵ V Broumově zemřelo 16 prvorodiček a 12 žen při druhém porodu, od druhého dítěte pak počet úmrtí žen klesá a opět stoupá u 5 a 7 dítěte, což mohlo být spojeno s vyčerpáním ženského organismu neustálým těhotenstvím.

³⁸⁶ Aloisie (*1874), dcera sedláka Matyáše Matschka, se roku 1893 provdala za sedláka Josefa Pilsa, necelý rok po svatbě porodila jediného syna Wenzla. Zemřela 13 dní po porodu ve věku pouhých devatenácti let. Vdovec Josef se znovu oženil necelé dva roky po její smrti. Z druhého manželství s Johanou Wallner, které ukončila její smrt v roce 1933, měl 13 dětí. Domkařka Johana Domaschko se coby pětadvacetiletá vdávala za Silvestra Kletzenbauera, domkáře z Rožmberské části Riedl, víc jak dva roky po sňatku v srpnu 1883 se Johanně narodil syn Silvestr, Johana umírá o měsíc později, 12. září 1893, syn Silvestr přežil svou matku o rok a dva měsíce. Po smrti první ženy se vdovec znovu oženil s druhou manželkou Alžbětou Frlik měl určitě minimálně jedno dítě, vzhledem k chybějícím informacím o úmrtí manželů nemůžeme vyloučit, že z farnosti odešli.

³⁸⁷ Zatímco v Broumově ještě umírala v důsledku porodních komplikací každá 7 žena, v Rožmberku již porod hrozil smrtí jen asi jedné ženě z třiatřiceti (v důsledku špatné porodní a poporodní péče umíraly přibližně 3 % žen, v Broumově pak něco přes 14 %).

³⁸⁸ V roce 1770 byl vydán Generální zdravotní řád, který byl platný pro celou monarchii, podle dekretu z roku 1781 pak stát začal budovat zdravotnická zařízení jako všeobecné nemocnice, porodnice, nalezinice a sirotčince; srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 179-183; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 93-97, 105-110. K dalším výrazným změnám v oblasti zdravotního stavu obyvatelstva pak přispěly zákonodárské změny na přelomu let 1848/49, více: P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 125-128.

³⁸⁹ A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 61-71; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 101-104.

sociální postavení zřejmě nemělo na úmrtí šestinedělek příliš velký vliv, ve schopnosti vyrovnat se s průběhem porodu, se mnohem více odrážela fyziognomie ženského organismu než její společenský status.³⁹⁰

Tabulka č. 7.2 Úmrtnost dětí, jejichž matka zemřela při porodu nebo v šestinedělí

Věk v době smrti	Mrtvorozenost	0-2 dní	0-6 dní	0-27 dní	28 - 1 roku	Do 5 let
Počet dětí	9	3	1	5	10	2

Na osudu ženy byl závislý také další život nově narozeného dítěte.³⁹¹ Smrt matky znamenala nejen ztrátu mateřské péče, ale především nutnost nalézt jinou alternativu obživy pro novorozence; přechodem na náhradní stravu však dítě přicházelo o důležité látky obsažené v mateřském mléce, díky tomu pak byl oslaben jeho imunitní systém a zvýšilo se riziko střevních infekcí i virových onemocnění.³⁹² Právě z těchto důvodů většina dětí po smrti matky dlouho nežila.

Z čtyřiceti takto narozených dětí se třicet nedožilo ani pěti let; přičemž devět se jich narodilo již mrtvých nebo zemřelo hned po porodu a nedostalo se jim svátosti křtu. Jednalo se však opravdu o skutečný porod? Podle mého názoru šlo spíše o samovolný potrat ve vysokém stupni těhotenství způsobený často namáhanou prací doma i na poli. Již tak dost namáhavému potratu pak často podlehl i vyčerpané tělo matky.³⁹³ Pouhá čtvrtina všech živě narozených dětí se pak dožila více jak pěti let.³⁹⁴

³⁹⁰ Ve skupinách měšťané, sedláci, podruzi zemřelo v šestinedělí shodně 7 matek, nápadný je nepoměr ve skupině řemeslníci (14 matek) a domkáři (pouze 2 ženy). Většina domkářů však provozovala současně řemeslnou činnost, aby uživila rodinu a mohli tedy být do rodového katastru zaznamenáni pouze jako řemeslníci. Srov. Příloha č. 9.38. *Socioprofesní zařazení manželů žen zemřelých v šestinedělí*.

³⁹¹ Jediný syn, Agnes a Johana Königových, Dominik přežil svou matku o pouhých dvanáct dní (3.-18.5. 1894); dcera Bernarda a Marie Staudek Marie zemřela necelé tři měsíce po smrti matky (16.4.-28.8. 1901); Marie, dcera Martina Hendla, přežila matku jen o 21 dní (11.1. -2.2. 1866); syn Josefa Rottenbera Johan žil po pohřbu matky jen necelé dva měsíce (14.7. -19.9.1834); syn Ignátze a Marie Feyrerových Raymund zemřel jako třináctidenní, sedm dní po skonu matky (31.8.-13.9. 1818).

³⁹² Massimo Livi BACCI, *Populace*, s. 138-142.

³⁹³ Mrtvě narozené, resp. nepokřtěné děti, tvořily asi jednu pětinu takto narozených.

³⁹⁴ Z 31 živě narozených dětí se jednoho roku života dožilo 38,7 %; zbývajících 61,3 % umírá většinou bezprostředně po smrti matky.

VII. 2. KOJENECKÁ A DĚTSKÁ ÚMRTNOST

Přes velký pokrok ve veřejné hygieně a ve zdravotnictví, zůstávala i nadále ve většině západoevropských zemí kojenecká úmrtnost na stejné výši jako v předcházejících staletích³⁹⁵ a po celé 19. století se tento stav nepodařilo zásadním způsobem eliminovat. Zvláště české země se řadily k regionům, kde byla kojenecká úmrtnost relativně vysoká,³⁹⁶ až do poloviny devadesátých let umírala v celozemském průměru více než jedna čtvrtina živě narozených dětí před dovršením prvního roku života. Na přelomu 19. a 20. století se tento stav ustálil na hodnotě jedné pětiny. I po roce 1900 se však dětská úmrtnost pohybovala kolem hodnoty 225-205 dětí zemřelých do pěti let na 1 000 narozených. Přitom až po roce 1911 klesnul počet dětských úmrtí pod jednu pětinu. Podobná situace však panovala i v sousedním Rakousku, spolu s ČSR zde v evropském měřítku umíralo nejvíce dětí.³⁹⁷

Zatímco v léčbě jiných chorob zaznamenala věda velké pokroky, v otázce omezení kojenecké úmrtnosti spíše stagnovala. A to i přesto, že lékaři znali pravou příčinu tohoto stavu, který přičítali špatné výživě kojenců v důsledku přechodu na umělou stravu.³⁹⁸ Na vysokou míru kojenecké i dětské úmrtnosti³⁹⁹ měl vliv i sociální původ rodičů a geografická poloha oblasti, kde rodina žila.

³⁹⁵ Nejčastěji se podíl kojenců zemřelých do jednoho roku pohyboval kolem 20-30 %, přičemž v porovnání první a druhé poloviny 18. století je patrný určitý nárůst, Ludmila Kárníková pak uvádí, že na přelomu 18. a 19. století umírala do jednoho roku přibližně třetina dětí; srov. L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 70; L. DOKOUPIL – L. FIALOVÁ – E. MAUR – L. NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna*, s. 50-57; L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 181.

³⁹⁶ Hlavní příčinou vysoké dětské úmrtnosti byla především nedostatečná výživa, těsné utahování do neprodyšných peřinek, které ztěžovalo dýchání a volný pohyb dítěte, stejně jako nepřiměřená ochrana před vzduchem. Srov. též M. LENDEROVÁ, *K hříchu*, s. 21-22.

³⁹⁷ G. MASUY-STROOBANT, *Infant Health*, s. 1-34.

³⁹⁸ Srov. M. L. BACCI, *Populace*, s. 138-142.

³⁹⁹ Všechny dosud publikované studie se shodují v tom, že po celé 19. století se úmrtnost dětí do 1 roku pohybovala kolem 25% přičemž výraznou měrou se "do ní promítal sociální status rodiny, koncentrace obyvatel, zaměstnání a způsob obživy rodičů. Srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 189-191; P. SVOBODNÝ – L. HLAVÁČOVÁ, *Dějiny lékařství*, s. 90, 120; G. MASUY-STROOBANT, *Infant Health*, s. 1-34.

Na venkově byla kojenecká úmrtnost nižší v oblastech s méně úrodnou půdou, kde matka nebyla tolik zaměstnávána prací na zemědělské usedlosti.⁴⁰⁰ Nejméně umíraly děti v rodinách relativně chudých, které neměly dostatek prostředků, aby pro dítě obstaraly náhražku v podobě kravského mléka a matky tedy musely děti dlouhodobě kojit; nevědomky tak předešly možným střevním problémům, které nejčastěji způsobovaly smrt kojenců.⁴⁰¹

Tabulka č. 7.3 Kojenecká a dětská úmrtnost v rožmberské farnosti v letech 1800-1899

Období	Mrtvě narození	0-2 dní	0-6 dní	0-27 dní	28 dní - 1 rok	Do 5 let	Celkem zemřelých	Celkem narozených	Zemřelých do 5 let v %
1800-1809	2	5	6	14	12	13	39	155	25,2
1810-1819	14	25	26	41	35	38	114	413	27,6
1820-1829	7	17	29	62	63	34	159	559	28,4
1830-1839	1	13	26	48	47	52	147	525	28,0
1840-1849	24	37	48	81	42	43	166	601	27,6
1850-1859	31	34	38	66	37	63	166	669	24,8
1860-1869	14	29	36	74	58	51	183	694	26,4
1870-1879	2	16	22	50	68	53	171	716	23,9
1880-1889	6	19	24	50	52	40	142	572	24,8
1890-1899	15	25	29	46	46	40	132	487	27,1
Celkem	116	220	284	532	460	427	1419	5391	26,3

Při detailní analýze kojenecké úmrtnosti rozlišujeme několik stupňů podle věku, kterého se kojeneček dožil, a to poporodní úmrtnost (0-2 dny), časnou úmrtnost (0-6 dní), novorozeneckou úmrtnost (0-27 dní) a ponovorozeneckou úmrtnost (28 dní až 1 rok). Pod označení kojenecká úmrtnost pak zahrnuje všechny děti zemřelé do jednoho roku věku. Smrt do pěti let věku dítěte je označována jako úmrtnost dětská.⁴⁰² Na základě rozhodnutí Josefa II. o přesně

⁴⁰⁰ L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 189-199.

⁴⁰¹ Bezpečně však víme, že již v 19. století určité náhražky stravy pro kojence existovaly, lékaři jako vhodnou náhradu mateřského mléka pro kojence doporučovali vodou ředěnou jíšku z čerstvého másla. Tato kašička pak podle Marie Úlehlové-Tilschové byla mezi venkovskými vrstvami obyvatelstva běžně užívána již od prvních dní života. Více: P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 363.

⁴⁰² E. MAUR, *Základy*, s. 137-138

standardizovaných matričních záznamech, měly být do matrik zapisovány také děti, které se narodily mrtvé nebo zemřely ještě před samotným křtem.⁴⁰³

Do vývoje hladiny kojenecké a dětské úmrtnosti se vždy promítal celkový počet narozených dětí. Proto v obdobích poklesu narozených klesá i podíl zemřelých dětí. Průměrná hodnota pro 19. století pak činila zhruba 18-19 dětských úmrtí do jednoho roku na sto narozených; více než pěti let se dožily necelé tři čtvrtiny. Od počátku 19. století přitom míra kojenecké úmrtnosti postupně stoupala a ve dvacátých let dosáhla absolutního maxima.⁴⁰⁴ Po celé období se však míře dětské i kojenecké úmrtnosti projevovала značná rozkolísanost. Po prudkém poklesu úmrtí v 50. letech, která znamenala velký boom v počtu nově narozených dětí kojenecká úmrtnost opět vzrostla a s drobnými výkyvy kolísala až do počátku 20. století. Ani na konci 19. století tedy nebyl patrný náznak ke zlepšování těchto poměrů; výše dětské úmrtnosti dosáhla dokonce vyšší hodnoty než byl dlouhodobý průměr pro celé století.⁴⁰⁵

U nemanželských dětí⁴⁰⁶ byla míra úmrtnosti ještě výraznější, kojenecká úmrtnost (tj. úmrtí do jednoho roku) překročila hranici jedné čtvrtiny (27,4 %) do pěti let (dětská úmrtnost) přitom umíralo více než každé třetí dítě narozené

⁴⁰³ Tyto informace měly být do matrik oficiálně zapisovány od roku 1784. Přesto je nutné brát zápisy o mrtvě narozených dětech v matrikách s rezervou. Vždy spíše záleželo na samotném faráři, který matriční údaje zapisoval, zda se rozhodnul tyto údaje zaznamenat či nikoliv; proto se zřejmě v hodnotách o počtu mrtvě narozených dětí setkáváme s takovými výkyvy.

⁴⁰⁴ Podobně jako u šestinedělek dosáhla kojenecká a dětská úmrtnost maxima právě ve dvacátých letech 19. století, tento nárůst úmrtí přičítám špatné ekonomické situaci ve státě, který se odrážel v životě jeho obyvatel a jejich špatném fyzickém stavu. Srov. příloha č. 9.37. *Vývoj počtu zemřelých šestinedělek ve srovnání s celkovým počtem porodů v jednotlivých desetiletích.*

⁴⁰⁵ V poslední desetiletí 19. století dosáhla kojenecká úmrtnost podílu 18,9 % a dětská úmrtnost dokonce 27,1 %, přičemž průměrný počet úmrtí činil 18,4 % úmrtí do 1 roku a 26,3 % do pěti let.

⁴⁰⁶ Tyto výpočty byly prováděny pouze s dětmi, u kterých nebyla v rodových katastrách prokázána jejich legitimizace. V řadě případů se však žena mohla provdat do jiné farnosti, kde pak biologický otec dítě dodatečně přijal za své. V tomto ohledu se tedy ve skupině nemanželských dětí mohou vyskytovat i sporné případy. Druhým případem může být i skutečnost, že dítě mohlo zemřít dříve než rodiče sňatek uzavřeli a otec dítě legitimoval; dočasné soužití páru v „konkubinátu“ bylo zcela běžným projevem modernizace společnosti v 19. století.

z mimomanželského svazku (39,1 %).⁴⁰⁷ Úmrtnost těchto dětí tedy byla téměř o polovinu vyšší než u dětí narozených v manželství; přičemž tento stav nemusí být nutně konečný. Pokud matka neměla dostatečné zázemí ve svých rodičích či jiných příbuzných, musela si hledat práci, aby uživila sebe i dítě, jinde. Řada těchto žen i jejich dětí se proto v důsledku odchodu z farnosti z matriční evidence vytrácí a sledování jejich dalších osudů je tak zcela nemožné. Právě nedostatek péče, který byl dítěti věnován z důvodu plné pracovní vytíženosti matky, mohl často zapříčinit brzkou smrt novorozence.⁴⁰⁸

Úmrtím nechtěného dítěte se však matka mohla zbavit nepříjemného břemene, které ji do jisté míry vyčleňovalo ze společnosti. Brzká smrt novorozence mohla znamenat vyřešení řady problémů a dopomoci mladé svobodné matce k rychlejšímu sňatku.⁴⁰⁹ Do jaké míry měla na smrti dítěte podíl samotná matka či zda se jednalo o nešťastnou náhodu vypovídá řada soudních spisů odhalujících praktiky matek, které se pokusily zbavit nemanželského dítěte a velmi tvrdé tresty, které za své provinění dostaly. Přesto však je nutné brát v úvahu, že na konci 18. století došlo k zásadní proměně postavení svobodné matky i jejího dítěte a pozice těchto žen se zásadním způsobem změnila. Podle Všeobecného občanského zákoníku z roku 1811, pak byl otec nemanželského dítěte povinen se s matkou o výchovu dítěte podělit a potomka zaopatřit.⁴¹⁰

Vysoká kojenecká a dětská úmrtnost postihovala všechny rodiny bez ohledu na jejich sociální postavení. Jako příklad uvádím rodinu rožmberského tkalce Tomáše Petermillerera (*1801), který se 25. září 1821 oženil s o půl roku mladší dcerou kaplického měšťana Alberta Kütembera Kateřinou

⁴⁰⁷ Absolutního maxima pak úmrtnost nemanželských dětí dosáhla 40. letech 19. století, kdy smrti do jednoho roku života podlehla necelá polovina všech narozených dětí, přesně 43,5 %. Hranici čtyřiceti procent pak úmrtnost nemanželských dětí překročila už jen jednou a to v rozmezí let 1810-1819, kdy do jednoho roku zemřelo 41,7 % dětí.

⁴⁰⁸ V úvahu může přicházet i snaha samotné matky se dítěte nenápadně zbavit, protože řada těchto matek po úmrtí nemanželského dítěte často uzavírala sňatek. Tomu by nasvědčoval i fakt, že řada dívek, které nechtěně otěhotněly se snažila vyhledat pomoc anděličkářky. O četných případech tohoto chování svědčí i řada trestních procesů vedených s těmito ženami v předcházejících staletích. Otázkou vývoje tohoto fenoménu se zabývala například: D. TINKOVÁ, *Hřích*, s. 310-356; J. DIBELKA, *Reflexe*, s. 43-74.

⁴⁰⁹ K závislosti úmrtí dítěte a případného sňatku ženy více: tabulka č. 5.26. *Úmrtnost ve skupině nemanželských dětí*

⁴¹⁰ J. MRÁZKOVÁ, „*Přislibujou sobě*“, s. 75-77.

(*1802), ve dvaceti letech se Kateřině narodilo první dítě, syn Johan, který za dva dny zemřel (19.-21.12. 1822), v rychlém sledu pak následovaly další porody, s výjimkou dcer Františky, Emilie a pravděpodobně i Terezy, u které není možné zjistit datum úmrtí, se žádné dítě nedožilo dospělosti.⁴¹¹ Sňatek zřejmě uzavřela pouze nejmladší dcera Emilie, která se jako jednadvacetiletá dne 23. ledna 1872 provdala za rožmberského punčocháře Karla Purka (*1847). Z manželství, které trvalo až do Purkovy smrti roku 1910 se narodilo 6 dětí, dva synové a čtyři dcery.⁴¹² Čtyři z těchto dětí se dožily dospělosti.

Rodiny s takto vysokou hladinou dětské úmrtnosti však byly spíše výjimkou; ve srovnání s osmnáctým stoletím se v 19. století úroveň kojenecké i dětské úmrtnosti postupně snižovala, bylo to bezesporu spojeno s osvětou, která stále větší pozornost věnovala dítěti a jeho individuálním potřebám, která kromě rodin měšťanských a dělnických, nutně musela postupně zasáhnout i do života venkovské společnosti. Ještě v 18. století počet dětí zemřelých do jednoho roku nezdědky přesáhnul hranici 30 zemřelých na 100 narozených,⁴¹³ v průběhu 19. století však již dochází k mírnému poklesu v závislosti na regionálních charakteristikách.⁴¹⁴

⁴¹¹ Děti v pořadí, jak přicházely na svět: Johan (19.-21.12. 1822), Františka (27.2.1824-listopad 1871), Marie (20.-26.1.1827), Adalbert (1.-6.1.1828), Kateřina (31.3.1829-9.9.1830), Tekla (20.9.-21.12.1831), Maria (29.12. 1832-24.4.1841), Alžběta (14.-17.12.1835), dvojčata Ignác (5.9.1837-8.6.1838) a Barbora (5.9.-13.12.1837), Barbora (26.12.1839-2.6.1841), Antonie (15.3.1843-17.3.1843), Terezie (11.8.1846-??) a nejmladší Emilie (7.10.1850-6.10.1917).

⁴¹² Anna (26.2.1874-??), Karel (2.5.1876-??), František (1.9.1878-21.4.1879), Emilie (30.3.1880-??), Marie (21.7.1884-19.11.1886), Marie (5.11.1888-??). Další záznamy o rodině se však v evidenci ztrácí, po roce 1945 navíc rodový katastr přestal být veden.

⁴¹³ Ve farnosti sv. Petra a Pavla v Brně umíralo do jednoho roku 29,0 % dětí, v Budyni zemřelo do jednoho roku 26,9 % dětí, v Domažlicích 35,5 % kojenců, hostivařské farnosti se po roce 1730 pohybovala kolem 30-35 %. Blíže: B. LAŠTOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 97-99; P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 112-121; L. DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně*, s. 221-232; P. MUŽÍK, *Obyvatelstvo města Domažlic*, s. 149-164.

⁴¹⁴ V Ústí nad Labem dosáhla v letech 1800-1889 míra kojenecké úmrtnosti hranice 20,5 %, zatímco se dětská úmrtnost vyšplhala na 34,5 %. V městských oblastech tedy zřejmě byla dětská a kojenecká úmrtnost mnohem větší než na venkově, kde ženy měly relativně více času se dítěti věnovat; srov. S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 135-136.

VII. 3. MRTVOROZENOST

Patentem Josefa II. z roku 1784 začaly být matriční záznamy jednotně organizovány a údaje o křtech a pohřbech měly být zapisovány do předem tištěných formulářů. Vedle živě narozených dětí pak do matrik měly být zaznamenávány i děti předčasně zemřelé či mrtvě narozené. I přes toto josefínské nařízení není možné s jistotou potvrdit, že údaje o mrtvě narozených a tedy nepokřtěných dětech byly do matrik skutečně zaznamenávány. Proto je nutné brát tento vzorek spíše s rezervou. Mrtvorozenost jako taková však v sobě reflektovala určité sociální a kulturní tendence společnosti, byla také ukazatelem biologického stavu ženy i zdravotní péče o matku a dítě.⁴¹⁵

Zajímavé je však označení, kterého se k pojmenování těchto nepokřtěných⁴¹⁶ dětí používalo. V případě, že nebylo známo pohlaví je uváděno pouze „kind“, u dívek je však používáno „töchterlein“ (dceruška) nebo „mädchen“, u chlapců pak „knabe“ nebo „sohnlein“ (synáček).⁴¹⁷ Využití zdrobnělin by mohlo být vnímáno jako vyjádření určité rodičovské lásky pociťované k dítěti. Nebo se snad jednalo o určité úzus, který se k označení těchto bezejmenných dětí ve farnosti používal? Rodové katastry totiž byly prepisovány mnichy vyšebrodského kláštera, kteří k těmto dětem neměli bližší rodinnou vazbu. Přesto však toto označení muselo vycházet z určitých společenských tendencí;⁴¹⁸ využití zdrobnělin pak evokuje pocit určitého láskyplného vztahu k nově se rodícímu plodu, který předčasně odešel.⁴¹⁹

⁴¹⁵ A. ŠUBRTOVÁ, *Kojenecká úmrtnost*, s. 141.

⁴¹⁶ V matričních záznamech je totiž místo jména dítěte uváděno „notgetauft“ nebo „todgeboren“.

⁴¹⁷ Pouze výjimečně se vyskytlo označení Anonymus pro chlapce, resp. Anonyma pro děvče.

⁴¹⁸ Devatenácté století znamenalo řadu změn nejen v oblasti ekonomické, ale i společenské. Výraznou změnou prošlo i vnímání dítěte a jeho potřeb. Více: M. LENDEROVÁ, *K hřichu*, s. 11-69.

⁴¹⁹ Srov. P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 122. V brněnské farnosti sv. Petra a Pavla bylo pro mrtvorozené děti v letech 1710-1779 užíváno pouze označení todtgeborene nebo früher/frühzeit Geburt. Nejsou zde uváděny žádné zdrobnělé varianty. V případě Rožmberku se tedy jednalo buď o rodící se rodičovskou lásku a její vyjádření v matričních záznamech nebo pouze o určitý standardizovaný zápis typický pro tento region. Co bylo

Ve sledovaném období se z 5391 dětí narodilo 116 mrtvých nebo zemřelo dříve než mohlo být pokřtěno, ve čtyřech případech se pak jednalo o děti, které pocházely z dvojčat.⁴²⁰ V rožmberské farnosti tedy na 1000 narozených dětí připadalo asi 21,6 mrtvorozených, obdobná situace pak panovala o století dříve (1785-1799) i ve farnosti sv. Petra a Pavla v Brně, kde na 1000 narozených dětí připadalo 36,7 předčasně zemřelých nebo nepokřtěných kojenců. Vyšší počet těchto typů porodů byl zřejmě ovlivňován i horšími životními podmínkami, které nabízely městské aglomerace.⁴²¹ Obdobné hodnoty totiž byly zaznamenány i pro Prahu v letech 1785-1815, kde mrtvorozenost tvořila podíl 3,7 %.⁴²²

Tabulka č. 7.4 Mrtvorozenost a kojenecká úmrtnost v letech 1800-1899

Období	Mrtvě narozené děti	Podíl mrtvě narozených z kojenecké úmrtnost (procenta)	Kojenecká úmrtnost
1800-1809	2	7,69	26
1810-1819	14	18,42	76
1820-1829	7	5,60	125
1830-1839	1	1,05	95
1840-1849	24	19,51	123
1850-1859	31	30,10	103
1860-1869	14	10,61	132
1870-1879	2	1,69	118
1880-1889	6	5,88	102
1890-1899	15	16,30	92
Celkem	116	11,69	992

Na první pohled je patrné, že v počtu mrtvě narozených dětí v průběhu celého 19. století panovaly značné výkyvy. Vždy zřejmě záleželo na samotném faráři, zda se tyto porody rozhodl do matriky uvést. Je možné se domnívat, že se

příčinou odlišnosti těchto záznamů, které byl pořizeny ve dvou odlišných stoletích, však můžeme pouze spekulovat.

⁴²⁰ Podíl mrtvě narozených mezi dvojčaty byl asi o jedno procento vyšší (zatímco u jednoduchých porodů tvořily porody mrtvých dětí asi 2,1 %, mezi vícečetnými porody to bylo 3,2 %). Vyšší počet úmrtí ve skupině vícečetných porodů je pochopitelný, v případě porodů dvojčat se děti většinou narodí předčasně a z toho pramení i menší schopnost těchto dětí přežít, zvláště pokud pro ně nejsou připraveny určité nadstandardní podmínky jako je tomu dnes.

⁴²¹ Vzhledem k novosti tohoto nařízení, je možné předpokládat, že skutečný počet těchto porodů byl na konci 18. století mnohem vyšší.

⁴²² A. ŠUBRTOVÁ, *Kojenecká úmrtnost*, s. 149.

v řadě případů nemuselo jednat ani tak o skutečný porod, ale třeba jen o potrat,⁴²³ který byl vyvolán namáhavou prací v pokročilém stádiu těhotenství.⁴²⁴ Důležitou roli ve snížení počtu mrtvorozených nebo nepokřtěných dětí sehrály i nouzové křty, prováděné porodními bábami.⁴²⁵

VII. 4. POTRATOVOST A UMĚLÉ PŘERUŠENÍ TĚHOTENSTVÍ

Církev již od svých počátků stavěla jakékoli antikoncepční prostředky⁴²⁶ a jejich praktikování do stejné roviny jako úmyslné zabití. K nejpřísnějším a všeobecně uplatňovaným opatřením patřily sankce za potrat či jen pokus o něj, nemluvě snad o úmyslném zabití novorozence. Ještě na počátku 19. století trvala přísná opatření proti potratovosti; první pokusy o jakousi záměrnou regulaci populace a s ní spojené porodnosti se v českých zemích datují až do 60. a 70. let

⁴²³ Z manželství (17.9.1839) Josefa Samsmanna (*1808) a Anny Kienzlové (*1811) vzešlo sedm dětí, pouze tři z nich však byly pokřtěny (Marie, Augustin, Alois). Ostatní čtyři děti se narodily již mrtvé, tak vysoký počet mrtvě narozených dětí v jediné rodině se zdá překvapující, nejednalo se však v tomto případě o samovolné potraty ve vysokém stupni těhotenství, které matce neumožnily donosit zdravé dítě? První dcera Marie se narodila 28.1.1841, o dva roky později Anna porodila mrtvé dítě (9.1. 1843), o rok později dala život synu Augustinovi, který však do 10 měsíců zemřel, následovaly v rychlém sledu dvě mrtvé děti (12.9. 1845, 11.6. 1846), po synu Aloisovi (21.5. 1847), se 9.11. 1849 narodilo opět mrtvé dítě. Další dítě pak už Anna Samsmannová neprodila. Podobná situace nastala i v rodině sedláka Matyáše Immerwolla, jeho žena Terezie porodila první dítě v devatenácti letech 17.4. 1833 (zemřelo do jednoho měsíce), další tři děti se narodily před dovršením dvacetišesti let (Johan 17.1. 1835, Maria 15.4. 1837, Martin 25.1. 1840 - 30.12. 1840) V následujících devíti letech však Terezie Immerwollová porodila pouze 3 mrtvé děti, doba mezi jednotlivými porody byla poměrně dlouhá, proto můžeme předpokládat, že žena mohla mít určité problémy s otěhotněním. Tyto gynekologické problémy však zřejmě byly pouze dočasného charakteru, protože roku 1848 se jí narodil syn Wenzl, který sice do 11 dní zemřel, ale už o rok později 26.10. 1849 se porodila další a současně poslední dítě, syna Andream. Matce bylo v době porodu 35 let. Více k problematice infertility: A. PONTUCH, *Gynekologie*, s. 166-168.

⁴²⁴ Z celkového počtu všech narozených dětí se jedná asi o 2,2 % dětí. Přičemž maxima dosáhnul počet těchto porodů ve 40. a 50. letech, kdy se mrtvé děti ženám rodily ve 4-4,5%.

⁴²⁵ K nouzovým křtům také J. GRULICH, „*Slavnostní okamžiky*“, s. 66-67; A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 61-67.

⁴²⁶ A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce*, s. 11.

19. století,⁴²⁷ musíme však brát v úvahu, že tyto trendy se nejprve začaly prosazovat ve velkých městech; velká a početná rodina byla na vesnici zcela běžnou i na počátku 20. století.⁴²⁸

Otázka potratovosti je u historických populací obtížně mapovatelná a historičtí demografové se jí spíše nezabývají. Ke zkoumání potratovosti se proto využívá převážně pramenů trestně právní agendy, které nám umožňují získat i další informace o osudech těchto žen.⁴²⁹ Matričních záznamů zřejmě pro jejich nepřesvědčivost⁴³⁰ nebylo v české historiografii pro studium potratovosti prakticky vůbec využíváno, jedinou studií věnovanou tomuto tématu je práce Pavly Horské⁴³¹ o vsi Břevnov. Možnostmi výzkumu omezování plodnosti a potratovosti u historických populací se však již od 70. let 20. století zabývala tzv. „The Cambridge Group for the History of Population and Social Structure” v čele s E. Anthony Wrigleyem.⁴³² Tato metoda vychází z předpokladu, že ženy žijící za „starého demografického režimu“⁴³³ přiváděly děti na svět v pravidelných intervalech vždy po dvou až dvou a půl letech, což bylo zhruba období, kdy dítě bylo kojeno.⁴³⁴

⁴²⁷ L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s.169-170, 174; L. FIALOVÁ, *Změny ve vývoji*, s. 151-160; L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 68-70, 126-129, 196-200.

⁴²⁸ Dobu 18. a 19. století je nutné chápat jako období neomezené plodnosti, kdy se ženám v plodném věku rodil maximální počet dětí, tato doba je však na druhé straně charakteristická také poměrně vysokou dětskou a kojeneckou úmrtností.

⁴²⁹ Srov. například D. TINKOVÁ, *Hřích*, s. 310-356; J. DIBELKA, *Reflexe*, s. 11-42.

⁴³⁰ Alena Šubrtová považuje výzkum potratovosti na základě matričních záznamů jako málo průkazný. Více A. ŠUBRTOVÁ, *Kontracepce*, s. 10-11.

⁴³¹ P. HORSKÁ, *Umělé přerušeni*, s. 225-242.

⁴³² E. Anthony Wrigley považoval u evropské historické populace, pro skupinu žen rodičích mezi 20. a 30. rokem, za ideální průměrný interval mezi porody v rozmezí 16,5 až 31,5 měsíců. Nižší hodnota tohoto intervalu pak většinou nasvědčovala úmrtí předchozího dítěte; pokud interval překročil horní hranici svědčilo to naopak spíše o potracení nedonošeného plodu nebo též sterilitě matky v souvislosti s gynekologickým onemocněním. Prodlužování intervalu u posledních dětí pak považoval Wrigley za důsledek poklesu sexuální aktivity stárnoucího manželského páru. Více: P. HORSKÁ, *Umělé přerušeni*, s. 226; P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 296-297.

⁴³³ K charakteristice starého demografického režimu: J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 13-17; K. KALIBOVÁ, *Úvod*, s. 41-42.

⁴³⁴ Dnešní medicína se ke sterilitě matek po celou dobu kojení staví spíše s výhradami. Historičtí demografové tento fakt vysvětlují rozdílem ve výživě a v lékařské péči o matku a dítě dnes a v minulosti. Vztah mezi výživou kojence a početím nového dítěte tak do značné míry závisel na životních podmínkách rodiny. P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 298.

Je ovšem nutné brát v úvahu, že ani matriční záznamy a metoda rekonstrukce rodiny nám neumožní nahlédnout do situace v rodině, historický demograf tak nemůže očekávat, že v matričních záznamech najde odpovědi na otázky čím byl odklad dalšího mateřství způsoben. Zda se jednalo o onemocnění ženy či muže, kdy právě nemoc či nedostatečná výživa mohly mít v řadě případů vliv na sterilitu jednoho z manželů. Stejně tak hrálo důležitou roli dočasné či trvalé odloučení manželů v důsledku cesty nebo i neshod manželského páru. Právě tyto nedostatky jsou pak uváděny odpůrci této metody na důkaz její nespolehlivosti a tedy i zbytečnosti. Na druhé straně se nám však jiný způsob zkoumání potratovosti než právě prostřednictvím studia délky meziporodních intervalů nenaskýtá. Je však nutné využít pouze omezeného vzorku žen, které žily v manželství až do konce reprodukčního období.⁴³⁵

Etapa před zahájením procesu transformace společnosti do moderní podoby nebo též období předindustriální, bylo chápáno jako doba neomezené plodnosti, kdy matka přiváděla na svět maximální počet dětí, který byla schopna během plodného období vůbec porodit. Veškeré typy zamezení početí či porodu od přerušované soulože až po potrat, byly zakázány.⁴³⁶ Přesto je ženy prováděly, bylo to většinou nouzové řešení; kdy rodiče často nebyli schopni početnou rodinu uživit. Potraty byly přitom mnohem častější ve městě, kde ženy pomoc anděličkárek vyhledávaly více než na vesnici. Tato skutečnost byla do jisté míry ovlivněna i faktem, že na vesnici děti už v raném věku mohly odejít do služby nebo pomáhat na poli, zatímco ve městě rodina s velkým počtem narozených dětí často odkazovala matku do pozice ženy v domácnosti, čímž rodina přicházela o část svého ekonomického potenciálu.

Sledovaný vzorek jsem rozdělila na 4 stejně dlouhé úseky po dvaceti pěti letech. Pro výzkum jsem využila pouze rodin, u kterých byly známy všechny

⁴³⁵ Vzhledem k tomu, že s rostoucím věkem a počtem dětí se intervaly prodlužují, využívá Wrigley pro svůj výzkum pouze skupinu žen, které uzavřely sňatek před dokončením 30 roku života a žily v něm až do menopausy, tj. do 50 let života.

⁴³⁶ Dítě bylo v křesťanské věrouce vnímáno jako dar od Boha a plození potomků pak bylo hlavním posláním manželského svazku. Z hlediska katolické víry pak samotné plození potomků pomáhalo ženě k věčné spáse a jen samotný úmysl počet porodů regulovat byl považován za hřích. Počet narozených dětí byl dán boží vůlí a bezdětnost byla chápána jako velké neštěstí.

potřebné údaje: datum uzavření sňatku, datum narození ženy a ukončení manželství (použila jsem pouze rodiny, kde bylo známo datum úmrtí u otce i matky), dále jsem vzorek omezila pouze na rodiny, které měly 5 a více dětí. Jedná se o manželství snoubenců, kteří sňatek uzavírali poprvé a neměli z předmanželského soužití děti, které by bylo nutné legitimovat. Rozmezí ideálního porodu jsem pak posunula a zaokrouhlila na 32 měsíců v horní hranici (se spodní hranicí jsem nepracovala).⁴³⁷

Po celé období se úroveň počtu překročení tohoto intervalu pohybovala na stejné úrovni, s drobnými výkyvy tak na 3-4 ideální porody připadal jeden porod, který hranici překračoval. Pro první čtvrtinu 19. století jsem pracovala se skupinou o 44 matek, které v manželství porodily celkem 354 dětí, z těchto porodů pak 94 z nich překročilo stanovenou délku, tedy přibližně 26,5 % porodů. V letech 1800-1824 byl přitom podíl těchto porodů nejnižší, lidé se tedy příliš nesnažili o omezování počtu dětí. V očích současníků zřejmě ještě přetrvávalo přesvědčení o dítěti jako daru Božím. V následující etapě pak počet těchto odložených porodů začíná nepatrně stoupat na 29,7 %. 62 matek odložilo porod hned ve 146 případech tedy přibližně každá žena, vdávající se v tomto období se dvakrát během svého plodného období snažila pozdržet narození dalšího dítěte. Přesto však v průměru každá z těchto žen přivedla na svět kolem 8 dětí.

Absolutního maxima překročení intervalu 32 měsíců nabízí období 1850-1874 kdy necelá třetina všech porodů byla z neznámých důvodů odložena. Přičemž u těchto odkladů nemůžeme s jistotou říci, zda bylo zvýšení tohoto podílu způsobeno používání antikoncepčních metod, které měly těhotenství zabránit nebo dodatečnému vyhledání pomoci někoho, kdo by ženu plodu zbavil.⁴³⁸ Je však nutné předpokládat, že obou variant bylo hojně využíváno.

⁴³⁷ Více: Příloha č. 9.41. *Potraty a umělá přerušení těhotenství ve farnosti Rožmberk (úplné rodiny s minimálně 5 dětmi, sňatky uzavřené v letech 1800-1899).*

⁴³⁸ K omezování počtu dětí ženy užívaly nejrůznější antikoncepčních prostředků (výplachy, pesary, kondomy), k běžnějším pak patřil koitus interruptus (přerušovaná soulož), dlouhé kojení nebo tzv. bezpečné dny; v případě potvrzení těhotenství pak zbýval jen potrat. Ke zbavení se nechtěného plodu se využívaly nejrůznější drastické postupy: ženy skákaly z výška, koupaly se v horké nebo ledové vodě, pily lektvary, zvedaly těžká břemena nebo si zaváděly různé ostré předměty. Více: L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 110-111; A. NAVRÁTILOVÁ, *Narození*, s. 25-26, 31-34.

Na 77 žen, které se v této době vdávaly a odpovídaly uvedeným parametrům připadalo 597 porodu, z nichž 180 překročilo uvedenou hranici. Také počet dětí se nepatrně snížil, nadále se však pohyboval mezi 7-8 dětmi přivedenými na svět každou z těchto žen. Poslední čtvrtina 19. století je pak typická opětovným poklesem počtu odložených porodů. Podíl těchto těhotenství klesá oproti předchozí etapě zhruba o 3 % (z 30,2 % na 27,7 %). Je možné předpokládat, že se již i na venkově začala v určitých vrstvách populace prosazovat snaha o redukci počtu dětí; první tendence po regulaci velikosti rodiny se v Čechách začaly projevovat již od 60. let 19. století. Matka tedy mohla nejprve porodit počet dětí, který rodina považovala za ekonomicky žádoucí a pak se rozhodla již další děti nemít.⁴³⁹

Po celé 19. století se počet dětí v těchto rodinách snižoval, ve srovnání s páry uzavírajícími sňatek v první čtvrtině 19. století s rodinami z konce století podíl porodů během století klesal; přesto však podíl těchto porodů nebyl nijak výrazný, na konci století totiž každá druhá žena přiváděla na svět v průměru o jedno dítě méně. K nepatrně odlišným výsledkům došla i Pavla Horská při studiu vývoje meziporodních intervalů pro vesnici Břevnov 1661-1848, na 100 porodů připadalo 22 odložených; po celé období přitom počet odložených mateřství postupně stoupal. V první období 1661-1698 tvořil podíl těchto porodů pouhých 18 %, zatímco na konci sledovaného období, v letech 1801-1848, již jejich počet stoupl na 26 %, což odpovídá i výsledkům sondy pro panství Rožmberk, kde v rozmezí let 1800-1849 tvořil podíl odložených porodů 28,2 %.⁴⁴⁰

Ať už se v těchto případech jednalo o skutečné přerušení těhotenství ve smyslu potratu nebo o pouhé oddálení těhotenství prostřednictvím nejrůznějších

⁴³⁹ Odpovídalo by tomu i snižování věku při porodu posledního dítěte, který u žen žijících v manželství až do menopausy dosahoval ještě v první polovině úrovně 41 let, ve druhé polovině však klesá na pouhých 38 let.

⁴⁴⁰ P. Horská, *Umělé přerušení*, s. 237-240. Pavla Horská navíc ve své studii nabídla zajímavé srovnání s vývojem v ČSR. Roku 1957 vstoupil v platnost zákon o potratovosti, podle něj měly být evidovány všechny interrupce a spontánní potraty. Podle zveřejněných údajů v letech 1975-1999 bylo statisticky zaznamenáno celkem 5 591 283 těhotenství z nichž se narodilo celkem 3 355 858 dětí (do 1992 se jednalo pouze o živě narozené děti, pak začaly být evidovány všechny porody) a 2 235 425 potratů. Z čehož vyplývá, že během těchto 25 let bylo 60 % těhotenství ukončeno porodem a narozením dítěte, a celých 40 % potratem.

antikoncepčních metod se z matrik nedozvíme. Jisté však je, že tyto metody byly známy již v 17. století a s postupujícími staletími jich bylo stále více využíváno k omezení počtu dětí, které se do rodiny měly narodit. Snaha po omezování velikosti rodiny se pak v plném rozsahu projevila na většině území Čech i Moravy teprve na počátku 20. století.

VIII. ZÁVĚR

V předložené práci s názvem Plodnost a porodnost na panství Rožmberk nad Vltavou v 19. století, jsem se pokusila podchytit změny ve vývoji populace českých zemí v 19. století na příkladě jedné jihočeské farnosti. Práce byla vypracována na základě excerptce matričních záznamů, v rodových katastrech uložených v SOA Třeboň, a sestavení rodových listů.⁴⁴¹ Výběr časového ohraničení byl zvolen zejména pro jeho jedinečnost z hlediska vývoje společnosti. Tuto etapu je možná chápat jako zásadní historický mezník v populačním vývoji. Změny, ke kterým v průběhu tohoto století došlo, významně ovlivnily ráz celé společnosti a strukturu rodiny. V historickodemografických pracích jsou tyto změny souhrnně nazývány demografickou revolucí,⁴⁴² v širším měřítku se pak o těchto přeměnách hovoří jako o modernizaci.⁴⁴³

Matriční záznamy není možné chápat pouze jako pramen statistického charakteru. Při hlubší analýze můžeme proniknout i k otázkám sociálních a kulturních dějin, odráží se v nich mentalita společnosti stejně jako strategie jednání a chování zkoumané skupiny populace, reflektují tedy i určité sociální a kulturní trendy, kterými se daná společnost řídila a kterými bylo jednání a chování jedince v každodenním životě ovlivňováno. Nelze však opomenout ani fakt, že události (křest, svatba a pohřeb), které matriční knihy zaznamenávají,

⁴⁴¹ SOA Třeboň, *Sbírka matrik Jihočeského kraje*, FÚ Rožmberk nad Vltavou, inv. č. 15; tamtéž, č. 16; tamtéž, č. 17.

⁴⁴² K charakteristice starého a nového demografického režimu srov. K. KALIBOVÁ, *Úvod*, s. 41-42, J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 13-17.

⁴⁴³ Otto URBAN, *Kapitalismus a česká společnost. K otázkám formování české společnosti v 19. století*, Praha 2003; TÝŽ, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 2004.

patří mezi důležité mezníky v lidském životě, které byly historickými populacemi silně ritualizovány.⁴⁴⁴ I přes to, že nám matriční záznamy neumožňují analyzovat interní prožívání každého jedince, můžeme je chápat jako jeden z možných prostředků, který nám může posloužit k vytvoření určitých konkrétních představ o struktuře rodin, tam kde ostatní prameny chybějí. Ani v tomto případě se však při hlubším rozboru zkoumaného exempláře nemůžeme obejít bez notné dávky dedukce a analýzy kvantifikovaných jevů.

Lokalitu samotnou jsem zvolila zejména pro jedinečnost dochovaného pramene;⁴⁴⁵ rodové katastry totiž na rozdíl od matrik nepředkládají člověka jako jednotlivce, ale vidí ho již v síti rodinných vztahů a vazeb. Tyto záznamy tedy umožňují snazší orientaci v získaném exempláři populace a umožňují též vytěžit obsáhlejší vzorek kompletních rodin, které dovolují přesnější posouzení demografických událostí. Výhodou je i časový rozsah pramene; rekonstrukce rodin byla zpětně provedena až do roku 1624 a následně byly informace o rožmberských rodinách průběžně zaznamenávány až do roku 1946.

Poměrně velký časový úsek a samotný charakter zpracování zápisů tedy umožňuje snadnou manipulaci s pramenem, zmapování delšího časového intervalu a lepší podchycení možných změn, ke kterým v populaci docházelo a současně tak sledovat, jak se vyvíjely strategie spojené se vstupem místního obyvatelstva do manželství, stejně tak jako pojetí sexuality a předmanželských početí nebo rodinných struktur. Sledováním těchto fenoménů v delších řadách, v rámci jediné fary, nám umožňují lépe pochopit chování našich předků a proměnu rodinných struktur v minulosti.⁴⁴⁶

Jižní Čechy byly poměrně zaostalým příhraničním regionem, kde prakticky po celé 19. století sílily migrační tendence, spojené s odchodem lidí za prací do průmyslových oblastí a vystěhovalectvím do ciziny. Rožmberská farnost, z hlediska dnešních hranic, patřila k nejdříve zalidněným oblastem,

⁴⁴⁴ Více: A. van GENNEP, *Přechodové rituály*, s. 46-154.

⁴⁴⁵ Prameny podobného typu se dochovaly jen pro farnosti spravované břevnovským klášteřem a farnost Suchdol u Kutné Hory. Více: P. HORSKÁ, *Index břevnovských matrik*, s. 61-65; E. JANOUŠEK, *Několik demografických dat*, s. 67-68; J. PSÍKOVÁ, *Rodové katastry*, s. 74-79.

⁴⁴⁶ Na výhody práce s tímto pramenem však již dříve upozornila i J. PSÍKOVÁ, *Rodové katastry*, s. 78.

prakticky nedotčeným průmyslovým rozvojem, ke kterému na tomto území nebyly vhodné podmínky, ani suroviny a materiál.⁴⁴⁷ Proto se ukázalo jako velmi výhodné, konfrontovat získané hodnoty s výsledky sond pro období 18. století, čímž se plně projevila určitá stagnace tohoto převážně agrárního regionu.

Po celé 19. století měla ve farnosti poměrně silnou pozici katolická církev, důležitou roli pravděpodobně sehrála i blízkost kláštera ve Vyšším Brodě, který zřejmě dohlížel na mravní život svých poddaných. Na Rožmberku tedy bylo poměrně důrazně respektováno tabu v otázce sňatků během adventu a postu; podobně se snoubenci vyhýbali pátečním sňatkům, který byl z hlediska křesťanské věrouky dnem postním. Také sezónní rozložení sňatků plně odpovídalo charakteru rožmberské populace, která zůstávala spíše agrárně orientovanou. Sňatky tedy byly uzavírány především v zimních měsících, zatímco v létě, kdy většina obyvatel byla zaměstnána prací na polích, se podíl sňatků výrazně snižoval.⁴⁴⁸

Od dvacátých let 19. století se v českých zemích postupně zvyšoval, zejména v regionech agrárního charakteru,⁴⁴⁹ sňatkový věk snoubenců; v rožmberské farnosti byl tento nárůst rapidnější u mužů než u žen; zatímco muži se ženili mezi 29 a 30 rokem, ženy se vdávaly kolem 27 roku života;⁴⁵⁰ absolutního maxima přitom věk svobodných snoubenců dosáhnul ve období 1850-1874, kdy se průměrný věk dívek zvýšil o 1 rok a u mládenců dokonce o dva. Teprve v poslední etapě, zřejmě i v důsledku zrušení instituce sňatkového konsensu roku 1868,⁴⁵¹ sňatkový věk svobodných snoubenců opět nepatrně klesnul. Vzhledem k obtížím spojeným s nutností zabezpečit rodinu se tedy se hranice sňatkového věku mužů zvyšovala; ti si však i nadále volili za

⁴⁴⁷ L. KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 65, 117-119; L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 141-142.

⁴⁴⁸ K tradičnímu vnímání zemědělského roku více: Josef a Lydia PETRÁŇOVI, *Rolník*, s. 129-146.

⁴⁴⁹ Srov. L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 158-165.

⁴⁵⁰ Sňatkový věk byl nižší v průmyslových regionech, kde byl muž dříve finančně zajištěn a mohl si dovolit založit rodinu, než v oblastech agrárních, kde nedostatek práce nutil muže pracovat jako námezdní síla. K porovnání sňatkového věku v průmyslových a zemědělských oblastech v 19. století více: S. DUŠKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva*, s. 118-119

⁴⁵¹ Více: L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 158-165; J. KLABOUCH, *Sňatkový konsens*, s. 76-77.

manželky relativně mladé ženy, u kterých byla naděje, že prožijí v manželství více plodných let a přivedou na svět i více dětí.

Prodloužením průměrné délky života⁴⁵² však narůstal i počet plodných let, které mohla žena v manželství prožít, na druhé straně však nutně musel klesnout i podíl sňatků ovdovělých osob. Zatímco v 18. století nebylo výjimkou, že sňatky ovdovělých osob přesáhly i třiceti procentní hranici,⁴⁵³ v devatenáctém století podíl těchto sňatků klesnul na 20 % a na přelomu 19. a 20. století tvořily protogamní sňatky dokonce 86 %⁴⁵⁴ ze všech uzavřených manželství. Věková skladba ovdovělých snoubenců však zůstávala relativně nezměněna. Stejně jako v 18. století se vdovy vdávaly nejčastěji v 35-39 letech, zatímco vdovci uzavírali druhý sňatek mezi 40 a 50 rokem života.⁴⁵⁵

Rožmberk zůstával z hlediska sňatkových migrací po celé století poměrně uzavřeným regionem; i když ve srovnání první a druhé poloviny století můžeme pozorovat nepatrný nárůst stěhování manželských párů, které krátce po sňatku nebo po narození několika potomků, z farnosti odcházejí. Cíl jejich cesty však z matričních záznamů není možné určit. Velká většina snoubenců, kteří se trvale usadili v rožmberské farnosti pocházela právě z jižních Čech (83,5 %); blízkost hranice s dnešním Německem a Rakouskem zřejmě příliš velký vliv na růst sňatečnosti neměla. Přesto však můžeme říct, že si rožmberští obyvatelé hledali své partnery mnohem častěji mimo hranice českých zemí než vně (pokud ovšem pomineme oblast jižních Čech).

Zvýšení sňatkového věku však nutně muselo ovlivnit celkovou hladinu fertility a natality. Průměrný počet dětí připadajících na jeden sňatek se v 19. století prakticky neměnil, což bylo zřejmě způsobeno především pozvolným prodlužováním délky života a tedy i rozrůstající se skupinou žen, která měla možnost žít v manželství až do menopauzy. Rodiny tedy po celé

⁴⁵² M. L. BACCI, *Populace*, 170-179.

⁴⁵³ Více: B. LAŠŤOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 29-30; P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 98-101

⁴⁵⁴ Této hodnoty dosáhly oboustranně první sňatky ve farnosti Novosedly nad Nežárkou v období 1880-1910. Srov. B. ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 108-109.

⁴⁵⁵ Srov. například P. BRABCOVÁ, *Demografické charakteristiky*, s. 95-97; B. LAŠŤOVKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 30-32.

zkoumané období čítaly v průměru kolem 4-5 dětí,⁴⁵⁶ přičemž asi 10 % manželství svobodných snoubenců zůstávalo bezdětných.⁴⁵⁷ Vždy však záleželo především na délce trvání manželství a věku ženy při sňatku. Důležitou roli tedy hrála i ekonomická situace muže jako hlavy rodiny, která ovlivňovala sňatku-schopnost snoubeneckého páru. Zvyšováním sňatkového věku se totiž zkracovala délka plodného období, které žena v manželství prožila a snižoval se tak i počet potomků, které přivedla na svět.⁴⁵⁸ Můžeme tedy říci, že mezi ekonomickou situací muže a počtem dětí narozených jeho ženě, panovala u historických populací přímá úměra. Zatímco v rodinách sedláků, kteří v sociálních žebříčku vesnice stáli nejvýše, bylo v průměru kolem 6-7 dětí, do nádenických a podružských rodin se rodily většinou pouze 3-4 děti. Přesto však existovaly výjimky, kdy i níže postavené rodiny měly velké množství dětí a naopak.⁴⁵⁹

Výrazný nárůst předmanželských počtů (po celé století se vdávala každá 4-5 nevěsta gravidní), lze chápat jako součást koloritu vesnice, kde jen veřejný příslib manželství byl chápán jako dostačující, aby spolu snoubenci mohli začít sexuálně žít.⁴⁶⁰ Vzhledem k přímé souvislosti mezi vzrůstajícím počtem mimomanželských počtů a zvyšujícím se věku žen, je možné předpokládat i určitou strategii těchto žen; její gravidita mohla tedy fungovat i jako určitá forma nátlaku na muže, aby si ji vzal. Se zvyšujícím věkem zřejmě vzrůstala i obava

⁴⁵⁶ Téměř shodný počet dětí se přitom rodil manželům v 17. a 18. století, kdy ženy přiváděly na svět v průměru 4-6 dětí. Vždy zřejmě záleželo na krajových specifikách, stejně jako na hladině dětské a kojenecké úmrtnosti; v důsledku úmrtí předchozího dítěte se totiž zkracoval meziporodní interval a tím se i zvyšoval počet porodů, který matka během svého života musela absolvovat. Srov. zejména L. DOKOUPIL – L. FIALOVÁ – E. MAUR – L. NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna*, s. 45-46; L. DUŠEK, *Obyvatelstvo města Budyně*, s. 141.

⁴⁵⁷ A. PONTUCH, *Gynekologie*, s. 166-169.

⁴⁵⁸ Ženy, které se vdávaly do 19 let, porodily během svého života 7-8 dětí, zatímco jejich o deset let starší vrstevnice už rodily jen 4-5 dětí. Pro vývoj počtu dětí v úplných rodinách v 17. a 18. století srov. L. DOKOUPIL – L. FIALOVÁ – E. MAUR – L. NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna*, s.45-46.

⁴⁵⁹ Srov. tabulka 5.5. *Velikost rodiny podle socioprofesionálního postavení otce (kompletní rodiny)*.

⁴⁶⁰ I v 18. století byl podíl předmanželských počtů v některých lokalitách značně vysoký, vždy zřejmě záleželo na regionálních zvláštnostech a specifikách, které utvářely tradice i mentalitu dané společnosti. Srov. tabulka 5.12. *Stav předmanželských počtů v některých českých a moravských lokalitách v 18. století*.

z možného staropanenského údělu. I přes nárůst počtu předmanželský početí, se však i nadále rodilo nejvíce dětí v průměru 8-12 měsíců po uzavření manželství.

Další děti se pak manželskému páru rodily v intervalech trvajících zhruba 2-2,5 roku,⁴⁶¹ vždy však záleželo na osudu předcházejícího dítěte (v případě jeho úmrtí se totiž intervaly zkracovaly.⁴⁶² Teprve u posledního dítěte se pak interval mohl prodloužit až na 3 roky; ve vyšším věku zřejmě klesala nejen sexuální aktivita manželského páru, ale i plodnost obou manželů. Poslední dítě se ženě rodilo krátce po 40 roce života, v druhé polovině století se pak průměrný věk ženy při posledním porodu posunul dokonce i pod tuto hranici.

Fertilní schopnost žen byla vysoká zejména v počátcích manželského soužití, kdy na 10 žen vdávajících se do 40 let připadaly 4 děti, přičemž největší plodností se vyznačovaly ženy vstupující do manželství mezi 15 a 29 rokem, kdy byla plodnost na nejvyšší úrovni a nezdá se, že by v těchto skupinách připadalo na 10 žen i 5 porodů. Po dosažení 30 roku života však plodnost žen ve všech skupinách postupně klesala, přičemž pokles byl vždy razantnější ve skupinách žen, které již žily v manželství delší dobu.

Obecně tedy platilo, že v čím vyšším věku žena do manželství vstupovala, tím déle si zachovala vysokou hladinu plodnosti i ve starším věku. Ženy, které uzavíraly sňatek mezi 15 a 19 rokem života absolvovaly po dovršení třiceti let téměř o polovinu porodů méně než ty, které v tomto věku teprve vstupovaly do manželství. Plodnost přitom po celé století zůstávala na stejné úrovni a ve srovnání s 18. stoletím byla jen nepatrně nižší; můžeme tedy říct, že páry v rožmberské farnosti neměly tendence omezovat počet narozených dětí, důležitou roli hrál spíše věk snoubenců, ve kterém vstupovali do manželství a který ovlivňoval i délku fertilního období, které žena v manželském svazku prožila.

Do vývoje plodnosti pak od počátku 19. století začala, výrazněji než v předchozích etapách, zasahovat i mimomanželská plodnost. Ne ve všech

⁴⁶¹ Doba dvou až dvou a půl let byla zhruba doba, kdy bylo dítě kojeno. Právě v sociálně chudších rodinách, kde nebylo možné obstarat náhradu v podobě kravského mléka, bylo dítě většinou kojeno delší dobu.

⁴⁶² Srov. L. DOKOUPIL – L. FIALOVÁ – E. MAUR – L. NESLÁDKOVÁ, *Přirozená měna*, s. 44.

regionech však dosahoval podíl těchto porodů stejné úrovně.⁴⁶³ Zatímco v průmyslovém Liberci se podíl nemanželských porodů vyšplhal až ke 20 %, v rožmberské farnosti nebyl jejich nárůst nijak výrazný a po celé 19. století se pohyboval spíše při spodní hranici zemského průměru mezi 6-8 %. Nárůst mimomanželských porodů však byl zřejmě částečně zapříčiněn institucí sňatkového konsensu,⁴⁶⁴ který měl za úkol regulovat počty sňatků nemajetných obyvatel téměř po celé 19. století, až do roku 1868. Samotný úmysl uzavřít sňatek pak snoubenci považovali za dostačující, aby spolu i bez církevního posvěcení začali sexuálně žít.⁴⁶⁵

Ženy přitom rodily své nemanželské děti nejčastěji mezi 20 a 29 lety,⁴⁶⁶ sňatek pak uzavíraly ve věku jen o málo vyšším než byl průměrný sňatkový věk svobodných žen. Znamená to tedy, že matky nemanželských dětí v 19. století nejčastěji rodily mimomanželské děti ve věku, ve kterém jejich předchůdkyně v 18. století i většina jejich vrstevnic v 19. století nejčastěji vstupovala do manželství. Zejména v případě dodatečně legitimovaných dětí se tedy zřejmě jednalo o nutný důsledek sexuálního soužití párů, které nebyly z finančního hlediska schopny uzavřít sňatek. I přesto se však tyto páry nijak nesnažily po narození dítěte uzavření sňatku urychlit; do jednoho roku od narození dítěte se brala pouze jedna třetina párů, naprostá většina těchto dětí však byla legitimována do pěti let od narození.

Zvýšení sňatkového věku a pokles počtu porodů a těhotenství během života přineslo jednu zásadní změnu, kterou bylo i snížení úmrtnosti žen v důsledku porodních a poporodních komplikací. Snižování počtu úmrtí mezi šestinedělkami však bylo do značné míry ovlivňováno charakterem regionu, stejně jako individuální zvláštností každé rodičky, zejména jejím věkem při porodu a také pořadím rozeného dítěte. Naopak kojenecká a dětská úmrtnost

⁴⁶³ L. FIALOVÁ – P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR, *Dějiny obyvatelstva*, s. 158-165.

⁴⁶⁴ Téměř polovině dětí byla dodatečně legitimována po té co jejich rodiče dodatečně uzavřeli sňatek. Srov. tabulka č. 5.27. *Podíl dětí dodatečně legitimovaných svými otci.*

⁴⁶⁵ Je otázkou do jaké míry páry těhotenství plánovaly nebo zda se jednalo spíše o selhání antikoncepčních prostředků, které již v této době musely být používány. Více k typům antikoncepčních metod L. ABRAMSOVÁ, *Zrození*, s. 111-118.

⁴⁶⁶ Nejčastěji přitom tyto ženy rodily kolem 25 roku života. Srov. tabulka 5.24. *Vztah věku ženy při porodu nemanželského dítěte a jejího případného sňatku.*

zůstávala i v 19. století na poměrně vysokých hodnotách, do 5 let umíralo něco přes čtvrtinu všech narozených dětí (26,2 %) a také hladina mrtvorozenosti se pohybovala kolem 2 %. Daleko horší však byla situace v průmyslovém Ústí nad Labem, kde do jednoho roku umíralo v letech 1800-1889 dokonce 34,5 %, do pěti let umírala celá polovina dětí.⁴⁶⁷ Důležitou roli hrál zřejmě i fakt, že v agrárních oblastech měly matky na dítě více času, než městské ženy zaměstnané v průmyslové výrobě.

Také při bližším zkoumání meziporodních intervalů můžeme konstatovat, že v rožmberské farnosti nedocházelo k nijak výraznému odkládání dalších těhotenství, i když se po celé století podíl takto odložených mateřství zvyšoval a v období 1850-1874 dosáhl hodnoty 30,2 %, nejedná se ve srovnání s první etapou (26,5 %) o nijak výrazný nárůst. Důležitou roli zřejmě sehrála i řada individuálních specifik; nesmíme opomíjet, že i tyto ženy mohly trpět gynekologickými onemocněními, prodloužení intervalu mohlo být vyvoláno dočasnou sterilitou matky po porodu, laktací, spontánními potraty a v neposlední řadě i poklesem sexuální aktivity s přibývajícím věkem, stejně jako snižující se fertilitní schopností manželského páru. Určitou roli zřejmě sehrálo i užívání určitých primitivních antikoncepčních metod, které měly narození dalšího dítěte o několik měsíců oddálit, které však bylo známo i ve starších obdobích. Stále se však ještě nejednalo o plánované rodičovství jak jej začala praktikovat industriální společnost přelomu 19. a 20. století.

Historickodemografický výzkum – i přes některá dílčí omezení – nám umožňuje rozšířit naše znalosti o sociálním vývoji a každodennosti života v minulosti. Přínosem této práce je pak zejména fakt, že při zpracování matričních záznamů bylo metody rekonstrukce rodiny využito pro 19. století, pro které se doposud užívalo pouze metody agregativní. Nevýhodou je však právě absence tohoto typu studií pro průmyslové aglomerace, které by umožnily hlubší analýzu této vývojové etapy a bližší srovnání přejímání nových demografických a kulturních trendů v oblastech na odlišném stupni industrializace.

⁴⁶⁷ S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 146-149.

Některé dílčí změny, ke kterým v rožmberské populaci během 19. století docházelo, nebyly natolik význačné a razantní, abychom opravdu mohli hovořit o přechodu této společnosti k novým strukturám nazývaným jako „nový demografický režim“. Tato oblast jižních Čech tedy zůstávala trendy nazývanými „demografická revoluce“ nebo též „modernizace“ prakticky nedotčena a k omezování počtu dětí v rožmberských rodinách nedocházelo ani na počátku 20. století. Tyto závěry pak odpovídají i výsledkům některých starších studií, podle nichž se tyto změny začaly nejprve projevovat v průmyslových oblastech a u městských populací, zatímco v agrárních oblastech a na vesnicích se tyto trendy plně projevily až ve 20. století.

IX. PŘÍLOHY

Příloha č. 9.1. Porušení adventu a postu v rožmberské farnosti v 19. století

Datum		Sňatky v době adventu a postního období
1818	12.XII	sobota po druhé neděli adventní
1820	12.III	čtvrtá neděle po Popelci
1821	21.III	druhá středa po Popelci
1822	26.XII	čtvrtek, druhý svátek vánoční
1824	22.XII	středa po čtvrté neděli adventní
1827	2.XII	první neděle adventní
1830	11.XII	sobota po druhé neděli adventní
1832	5.IV	čtvrtek po čtvrté neděli po popelci
1835	20.III	pátek po druhé neděli po Popelci
1835	11.III	středa po první neděli po Popelci
1837	9.III	čtvrtek po čtvrté neděli po Popelci
1840	11.XII	pátek po druhé neděli adventní
1840	7.XII	pondělí po druhé neděli adventní
1841	14.XII	úterý po druhé neděli adventní
1861	23.XII	pondělí po čtvrté neděli adventní
1870	9.III	středa po první neděli po Popelci
1870	9.III	středa po první neděli po Popelci
1878	21.III	čtvrtek po druhé neděli po Popelci
1884	19.XII	pátek po třetí neděli adventní
1886	19.XII	čtvrtá neděle adventní
1887	13.III	třetí neděle po Popelci
1890	6.XII	sobota po první neděli adventní
1895	5.XII	čtvrtek po první neděli adventní

Příloha č. 9.2 Vývoj sňatečnosti během ročního cyklu (převedeno na délku měsíce)

Období	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec
1800-1809	138	276	0	25	57	117	65	73	92	81	276	0
1810-1819	138	276	0	25	57	117	65	73	92	81	276	0
1820-1829	100	323	19	13	69	52	81	69	181	113	155	25
1830-1839	125	332	29	46	133	53	52	44	175	74	122	15
1840-1849	152	300	26	11	79	103	74	42	71	116	212	16
1850-1859	184	300	28	52	134	92	39	45	63	101	162	0
1860-1869	159	367	13	65	84	86	46	50	52	84	190	4
1870-1879	208	315	21	32	99	54	57	78	70	120	145	0
1880-1889	191	241	17	64	118	99	84	45	99	68	169	6
1890-1899	255	210	6	73	102	112	57	45	46	115	165	13
Celkem	1652	2939	159	405	931	886	621	564	942	95	1872	78
Procent	13,8	24,5	1,3	3,4	7,8	7,4	5,2	4,7	7,8	7,9	15,6	0,7

Příloha č. 9.3 Vývoj sňatečnosti během ročního cyklu (absolutní počet)

Období	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	Celkem
1800-1809	17	31	0	3	7	14	8	9	11	10	33	0	143
1810-1819	14	34	5	8	14	9	7	5	18	13	27	1	155
1820-1829	16	47	3	2	11	8	13	11	28	18	24	4	185
1830-1839	17	41	4	6	18	7	7	6	23	10	16	2	157
1840-1849	29	52	5	2	15	19	14	8	13	22	39	3	221
1850-1859	33	49	5	9	24	16	7	8	11	18	28	0	208
1860-1869	38	80	3	15	20	20	11	12	12	20	44	1	276
1870-1879	40	55	4	6	19	10	11	15	13	23	27	0	223
1880-1889	34	39	3	11	21	17	15	8	17	12	29	1	207
1890-1899	40	30	1	11	16	17	9	7	7	18	25	2	183
Celkem	278	458	33	73	165	137	102	89	153	164	292	14	1958
Průměr	27,8	45,8	3,3	7,3	16,5	13,7	10,2	8,9	15,3	16,4	29,2	1,4	195,8

Příloha č. 9.4 Dny konání svatebního veselí v rožmberské farnosti (1800-1899)

Období Den	1800-1849		1850-1899		1800-1899	
	počet	%	počet	%	počet	%
Pondělí	251	29,2	344	31,5	595	30,5
Úterý	407	47,4	641	58,6	1048	53,7
Středa	36	4,2	26	2,4	62	3,2
Čtvrtek	39	4,5	23	2,1	62	3,2
Pátek	23	2,7	16	1,5	39	2,0
Sobota	21	2,4	15	1,4	36	1,8
Neděle	82	9,5	28	2,6	110	5,6
Celkem	859	100,0%	1093	100,0%	1952	100,0%

Věk dívek	1800 - 1824	1825 - 1849	1850 - 1874	1875 - 1899	celkem
15	-	-	-	-	-
16	-	2	-	-	2
17	1	3	-	-	4
18	3	8	5	2	18
19	7	13	13	4	37
20	5	17	12	11	45
21	7	21	16	15	59
22	6	23	20	18	67
23	13	8	19	19	59
24	12	14	34	20	80
25	13	20	22	26	81
26	10	11	18	20	59
27	15	13	22	21	71
28	7	19	17	13	56
29	5	6	22	10	43
30	6	9	15	11	41
31	5	2	15	12	34
32	5	6	12	7	30
33	5	4	10	7	26
34	4	4	7	3	18
35	3	5	8	6	22
36	2	3	9	5	19
37	4	4	4	5	17
38	2	4	5	2	13
39	4	3	5	2	14
40	2	1	-	3	6
41	1	3	3	1	8
42	1	6	4	1	12
43	-	2	2	-	4
44	-	-	1	1	2
45	-	2	1	-	3
46	-	-	1	-	1
47	-	-	-	-	-
48	-	1	1	2	4
49	-	1	1	1	3
50	1	-	-	-	1
51	-	-	-	-	-
52	-	-	-	-	-
53	-	-	-	-	-
54	-	-	1	-	1
55	-	-	-	-	-
56	-	-	-	-	-
57	-	-	-	1	1
Průměrný věk	27,8	26,9	28,2	27,8	27,7
Medián	25	24	26	25	26

Věk mládenců	1800 - 1824	1825 - 1849	1850 - 1874	1875 - 1899	Celkem
15	-	-	-	-	-
16	-	-	-	-	-
17	-	-	-	-	-
18	-	-	-	-	-
19	2	3	-	1	6
20	5	5	2	-	12
21	4	6	9	-	19
22	6	15	7	4	32
23	9	13	9	3	34
24	11	14	7	6	38
25	12	12	23	14	61
26	3	14	20	22	59
27	13	20	11	26	70
28	10	18	26	19	73
29	7	21	27	16	71
30	11	10	24	11	56
31	3	11	21	15	50
32	12	14	16	13	55
33	4	9	12	15	40
34	5	6	15	6	32
35	37	8	16	10	37
36	5	5	7	4	21
37	6	5	11	11	33
38	4	4	-	-	12
39	1	3	2	2	8
40	2	2	3	3	10
41	-	1	13	5	19
42	2	1	2	4	9
43	1	1	-	1	3
44	-	1	6	4	11
45	-	-	1	2	3
46	-	-	1	2	3
47	-	-	3	-	3
48	-	-	1	2	3
49	1	-	-	-	1
50	1	-	1	-	2
51	-	-	1	-	1
52	1	1	1	1	4
53	-	-	-	-	-
54	-	-	-	1	1
55	-	3	-	-	3
56	-	-	-	-	-
57	-	-	-	-	-
58	-	-	-	-	-
59	-	-	-	-	-
60	-	-	1	-	1

(pokračování: příloha 9.6 Sňatkový věk mládenců)

Věk mládenců	1800 - 1824	1825 - 1849	1850 - 1874	1875 - 1899	Celkem
Průměrný věk	29,47	29,57	31,95	31,58	30,86
Medián	28	29	30	30	29

Příloha č. 9.7

Sňatkový věk vdov ve farnosti Rožmberk (1800-1899)

Věk vdov	1800-1824	1825-1849	1850-1874	1875-1899	Celkem
21	-	1	-	-	1
22	-	-	-	-	-
23	-	1	-	-	1
24	1	-	-	-	1
25	-	-	-	-	-
26	-	-	1	-	1
27	1	-	2	2	5
28	-	-	2	-	2
29	-	-	-	-	-
30	-	-	-	-	-
31	-	1	1	1	3
32	-	1	2	2	5
33	1	1	-	2	4
34	3	3	-	-	6
35	2	-	1	2	5
36	-	-	2	-	2
37	-	-	3	1	4
38	1	-	-	-	1
39	1	1	2	-	4
40	-	1	-	1	2
41	-	1	2	1	4
42	-	1	4	-	5
43	-	-	2	2	4
44	1	-	2	-	3
45	-	-	2	-	2
46	-	-	1	1	2
47	-	-	-	-	-
48	1	1	2	-	4
49	-	2	-	1	3
50	-	-	1	-	1
51	-	1	1	-	2
52	-	-	-	1	1
53	-	-	-	-	-
54	-	1	-	-	1
55	-	-	-	-	-
56	-	-	-	-	-
57	-	1	-	-	1
58	-	-	-	-	-

(pokračování: příloha 9.7 Sňatkový věk vdov)

VĚK	1800-1824	1825-1849	1850-1874	1875-1899	Celkem
59	-	-	-	-	-
60	-	-	-	-	-
61	-	-	-	1	1
62	-	-	-	-	-
63	-	-	-	-	-
64	-	-	-	-	-
65	-	-	-	-	-
66	-	-	1	-	1
Průměrný věk	35,92	41,94	41,88	39,22	40,44
Medián	34	39	41	35	39

Příloha č. 9.8

Sňatkový věk vdovců ve farnosti Rožmberk (1800-1899)

Věk vdovců	1800-1824	1825-1849	1850-1874	1875-1899	Celkem
21	1	-	-	-	1
22	-	-	-	-	-
23	-	-	-	-	-
24	-	1	-	-	1
25	-	-	-	-	-
26	-	1	-	-	1
27	1	1	-	-	2
28	-	-	-	-	-
29	-	2	1	2	5
30	1	-	3	1	5
31	1	2	2	-	5
32	3	1	2	1	7
33	1	-	-	-	1
34	2	-	3	-	5
35	1	1	1	1	4
36	-	1	2	-	3
37	-	1	-	2	3
38	-	1	-	1	2
39	2	2	3	2	9
40	1	2	1	2	6
41	-	2	1	-	3
42	-	-	2	5	7
43	-	1	3	1	5
44	1	-	3	2	6
45	-	2	2	1	5
46	-	2	1	1	4
47	-	2	1	4	7
48	-	1	-	1	2
49	2	-	4	1	7
50	-	-	1	1	2
51	1	-	6	2	9

(pokračování: příloha 9.8 Sňatkový věk vdovců)

Věk vdovců	1800-1824	1825-1849	1850-1874	1875-1899	Celkem
52	1	-	-	3	4
53	-	-	-	1	1
54	-	1	2	1	4
55	-	1	3	2	6
56	1	-	2	2	5
57	-	-	-	2	2
58	-	-	-	1	1
59	-	2	1	3	6
60	1	-	1	1	3
61	1	1	2	-	4
62	-	1	-	1	2
63	-	-	1	1	2
64	-	-	-	-	-
65	-	-	1	-	1
66	-	1	-	1	2
67	1	-	-	1	2
68	-	1	-	-	1
69	-	-	-	-	-
70	-	-	-	-	-
71	-	1	-	-	1
78	-	-	1	-	1
Průměrný věk	41,72	45,53	46,93	48,46	46,38
Medián	39	41	44	47	45

Příloha č. 9.9

Délka vdovství mužů a žen v první čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk

1800 - 1824	MUŽ		ŽENA	
	počet	%	počet	%
Méně jak měsíc	-	-	-	-
1-2	10	25,0	1	5,6
3-5	15	37,5	1	5,6
6-8	4	10,0	4	22,2
9-11	5	12,5	3	16,7
1rok	2	5,0	1	5,6
2 roky	2	5,0	3	16,7
3 roky	-	-	3	16,7
4 roky	1	2,5	-	-
5 let	1	2,5	1	5,6
6 let	-	-	-	-
7 let	-	-	1	5,6
8 let	-	-	-	-
9 let	-	-	-	-
10 let	-	-	-	-
Víc jak 10 let	-	-	-	-
Celkem	40	100,0	18	100,0

Příloha č. 9.10

Délka vdovství mužů a žen v druhé čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk

1825-1849	MUŽ		ŽENA	
	počet	%	počet	%
Méně jak měsíc	1	2,4	-	-
1-2	7	17,1	1	5,3
3-5	10	24,4	1	5,3
6-8	7	17,1	2	10,5
9-11	4	9,8	2	10,5
1rok	8	19,5	4	21,1
2 roky	2	4,9	4	21,1
3 roky	1	2,4	-	-
4 roky	-	-	1	5,3
5 let	-	-	-	-
6 let	-	-	2	10,5
7 let	-	-	1	5,3
8 let	-	-	-	-
9 let	-	-	-	-
10 let	-	-	1	5,3
Víc jak 10 let	1	2,4	-	-
Celkem	41	100,0	19	100,0

Příloha č. 9.11

Délka vdovství mužů a žen ve třetí čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk

1850-1874	MUŽ		ŽENA	
	počet	%	počet	%
Méně jak měsíc	-	-	-	-
1-2	6	11,5	-	-
3-5	13	25,0	3	10,7
6-8	7	13,5	3	10,7
9-11	6	11,5	4	14,3
1rok	9	17,3	7	25,0
2 roky	4	7,7	2	7,1
3 roky	2	3,8	4	14,3
4 roky	2	3,8	1	3,6
5 let	1	1,9	2	7,1
6 let	-	-	-	-
7 let	-	-	-	-
8 let	-	-	-	-
9 let	-	-	1	3,6
10 let	1	1,9	-	-
Víc jak 10 let	1	1,9	1	3,6
Celkem	52	100,0	28	100,0

Příloha č. 9.12

Délka vdovství mužů a žen ve čtvrté čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk

1875-1899	MUŽ		ŽENA	
	počet	%	počet	%
Méně jak měsíc	-	-	-	-
1-2	4	8,2	-	-
3-5	12	24,5	-	-
6-8	7	14,3	2	25,0
9-11	3	6,1	1	12,5
1rok	10	20,4	2	25,0
2 roky	4	8,2	2	25,0
3 roky	2	4,1	-	-
4 roky	1	2,0	-	-
5 let	2	4,1	-	-
6 let	1	2,0	-	-
7 let	1	2,0	-	-
8 let	2	4,1	-	-
9 let	-	-	-	-
10 let	-	-	-	-
Víc jak 10 let	-	-	1 /11 let/	12,5
Celkem	49	100,0	8	100,0

ŽENICH \ NEVĚSTA	Rožmberská farnost	Farnosti náležející k vyšebrod. klášteru	Jižní Čechy	Čechy, Morava a Slezsko	Oblasti mimo hranice	Neuvedeno	CELKEM
Rožmberská farnost	526	219	164	12	24	51	996
Farnosti podléhající klášteru ve Vyšším Brodě	129	28	12	-	-	8	177
Jižní Čechy (mimo vikářství Vyšší Brod)	77	12	14	-	1	7	111
Čechy, Morava a Slezsko	8	2	2	1	-	-	13
Oblasti mimo hranice	25	1	2	1	3	-	32
Neuvedeno	37	9	10	-	3	26	85
Celkem	802	271	204	14	31	92	1414

MLÁDENEC DÍVKA		1800-1849		1850-1899		MLÁDENEC VDOVA		1800-1849		1850-1899	
		počet	%	počet	%			počet	%	počet	%
starší muž	20+	2	0,70	7	1,47	starší muž	20+	1	4,55	-	-
	15-19	12	4,23	21	4,40		15-19	1	4,55	2	4,76
	10-14	28	9,86	56	11,74		10-14	-	-	1	2,38
	5-9	69	24,30	129	27,04		5-9	-	-	4	9,52
	1-4	77	27,11	149	31,24		1-4	1	4,55	10	23,81
starší žena	0	21	7,39	26	5,45	starší žena	0	-	-	3	7,14
	1-4	30	10,56	58	12,16		1-4	2	9,09	7	16,67
	5-9	30	10,56	26	5,45		5-9	5	22,73	6	14,29
	10-14	13	4,58	4	0,84		10-14	8	36,36	7	16,67
	15-19	2	0,70	1	0,21		15-19	3	13,64	1	2,38
	20+	-	-	-	-		20+	1	4,55	1	2,38
VDOVEC DÍVKA		1800-1849		1850-1899		VDOVEC VDOVA		1800-1849		1850-1899	
		počet	%	počet	%			počet	%	počet	%
starší muž	20+	5	12,82	22	24,18	starší muž	20+	-	-	1	10,00
	15-19	6	15,38	20	21,98		15-19	-	-	2	20,00
	10-14	8	20,51	14	15,38		10-14	2	40,00	1	10,00
	5-9	10	25,64	20	21,98		5-9	-	-	3	30,00
	1-4	5	12,82	6	6,59		1-4	-	-	-	-
starší žena	0	-	-	2	2,20	starší žena	0	-	-	1	10,00
	1-4	4	10,26	6	6,59		1-4	1	20,00	2	20,00
	5-9	-	-	1	1,10		5-9	2	40,00	-	-
	10-14	1	2,56	-	-		10-14	-	-	-	-
	15-19	-	-	-	-		15-19	-	-	-	-
	20+	-	-	-	-		20+	-	-	-	-

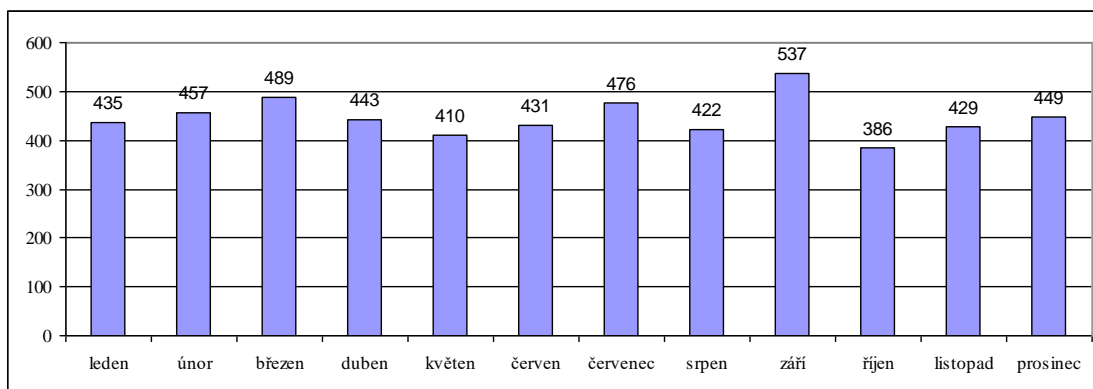
Příloha č. 9.15 Rodinný stav snoubenců a jejich věk v době sňatku v letech 1800-1849

		Ž E N I C H																		
		MLÁDENEC - DÍVKA									MLÁDENEC - VDOVA									
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59		20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
N	15-19	1	13	12	5	3					15-19									
	20-24	2	31	35	28	7	2				20-24	2								
	25-29	1	14	39	19	14	4				25-29							1		
	30-34		8	12	5	6	2			1	30-34	5	4	1						
	35-39		4	6	5	5	1	1		1	35-39	1	1	1				1		
E	40-44		1	1	3				1	1	40-44		2	2	1					
	45-49										45-49									
	50-54										50-54		1							
V	55+										55+									
			VDOVEC - DÍVKA									VDOVEC - VDOVA								
		15-19	20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59		20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
S	15-19				1	1					15-19									
	20-24		1	2	3	1	1				20-24									
	25-29			3	3	2	3	1		2	25-29									
	30-34				2	1	1	1	2		30-34									
	35-39		1					1		1	35-39			1						
T	40-44					1		2		40-44										
	45-49						1	1	1	45-49					1	1				
	50-54									50-54										1
	55+										55+								1	
	A																			

Příloha č. 9.16 Rodinný stav snoubenců a jejich věk v době sňatku v letech 1850-1899

		Ž E N I C H																		
		MLÁDENEC - DÍVKA									MLÁDENEC - VDOVA									
		20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+		20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
N	15-19	6	10	3	3						15-19									
	20-24	26	80	45	12	4	1	1			20-24	1	4		2					
	25-29	6	77	57	11	12	5		1		25-29			2	3		1	1		
	30-34	6	17	27	18	8	3	1			30-34		3	1	1	3	2			
	35-39	1	5	7	10	5	4	1			35-39	1	2	4		2				
E	40-44			1	4	3				40-44		1	1	2	2					1
	45-49					1				45-49										
	50-54									50-54										
V	55+									55+										
			VDOVEC - DÍVKA									VDOVEC - VDOVA								
		20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+		20-24	25-29	30-34	35-39	40-44	45-49	50-54	55-59	60+
S	15-19				1	1					15-19									
	20-24		2	5	3	2	1	1			20-24									
	25-29		1	1	1	5	5	3	2	1	25-29									
	30-34			2	4	4	4	4		2	30-34							1		
	35-39			3	3	4	3	2	4	1	35-39								1	1
T	40-44					2		2	2	1	40-44							1	1	1
	45-49					1	1	1	2	1	45-49						1			
	50-54									2	50-54							1		1
	55+								1		55+									1
	A																			

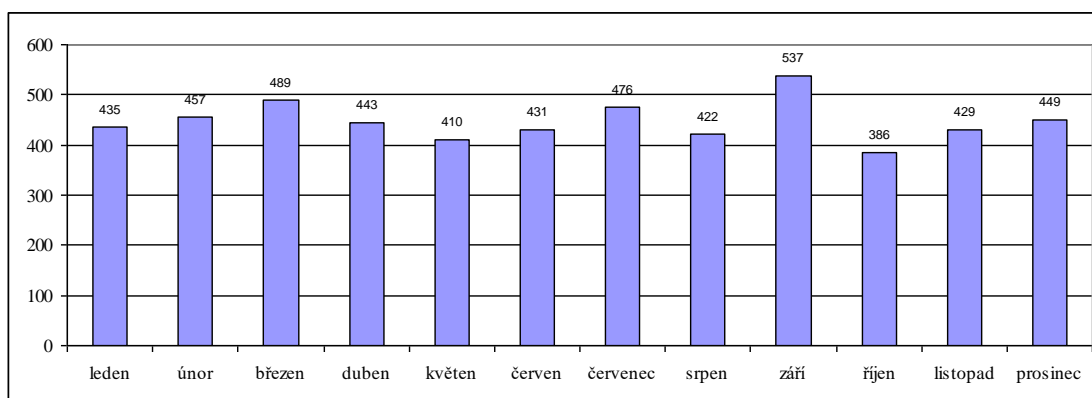
Příloha č. 9.17 Sezónnost narození v letech 1800-1899 (absolutní počty)

Příloha č. 9.18 Sezónnost narození v letech 1800-1899 (absolutní počty)

Období	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	Celkem
1800-1809	12	15	17	12	10	13	11	12	18	9	15	13	157
1810-1819	31	37	47	38	18	35	49	29	40	30	39	26	419
1820-1829	52	42	41	48	24	43	50	33	79	33	46	61	552
1830-1839	47	55	76	41	19	41	43	36	99	11	20	30	518
1840-1849	56	50	51	58	44	52	52	50	36	49	56	52	606
1850-1859	58	57	53	50	68	56	51	47	59	54	54	59	666
1860-1869	56	48	50	55	58	52	60	62	61	74	53	57	686
1870-1879	42	67	69	53	79	57	77	58	57	45	58	49	711
1880-1889	42	43	48	45	48	52	37	55	46	38	48	61	563
1890-1899	39	43	37	43	42	30	46	40	42	43	40	41	486
Celkem	435	457	489	443	410	431	476	422	537	386	429	449	5364

Příloha č. 9.19 Sezónnost narození v letech 1800-1899 (přepočten na délku měsíce)

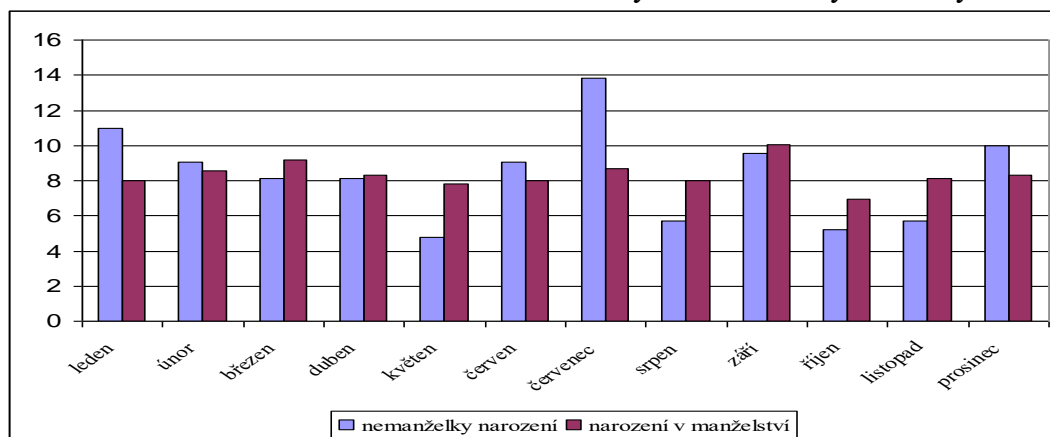
Příloha 9.20

Sezónnost narození v letech 1800-1899 (přepočten na délku měsíce)

Období	Leden	Únor	Březen	Duben	Květen	Červen	Červenec	Srpen	Září	Říjen	Listopad	Prosinec	Celkem
1800-1809	9	15	13	12	15	17	12	10	13	11	12	18	157
1810-1819	30	39	26	31	37	47	38	18	35	49	29	40	419
1820-1829	33	46	61	52	42	41	48	24	43	50	33	79	552
1830-1839	11	20	30	47	55	76	41	19	41	43	36	99	518
1840-1849	49	56	52	56	50	51	58	44	52	52	50	36	606
1850-1859	54	54	59	58	57	53	50	68	56	51	47	59	666
1860-1869	74	53	57	56	48	50	55	58	52	60	62	61	686
1870-1879	45	58	49	42	67	69	53	79	57	77	58	57	711
1880-1889	38	48	61	42	43	48	45	48	52	37	55	46	563
1890-1899	43	40	41	39	43	37	43	42	30	46	40	42	486
Celkem	386	429	449	435	457	489	443	410	431	476	422	537	5364

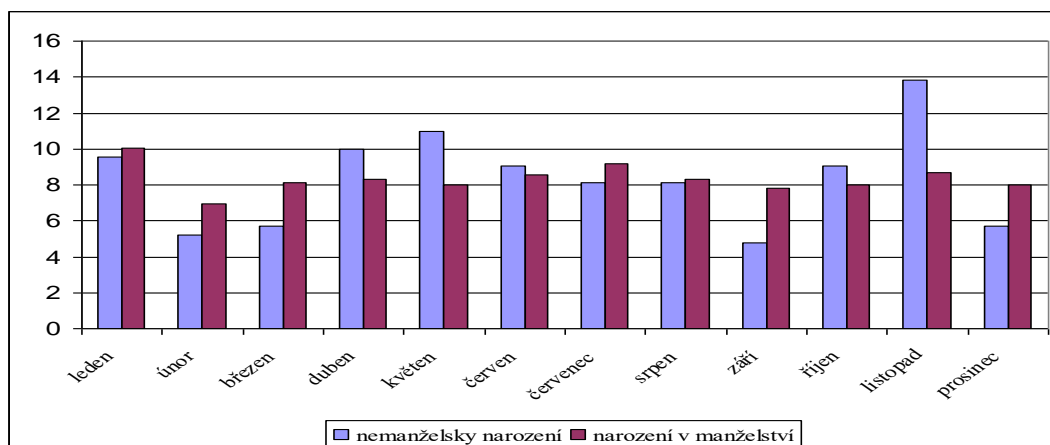
Příloha č. 9.21

Sezónnost narození manželských a manželsky narozených dětí

Příloha č. 9.22

Sezónnost počtů nemanželských a manželsky narozených dětí

Příloha č. 9.23 Počet dětí v rodině s ohledem na sňatečný věk matky (kompletní rodiny)

Věk ženy při první sňatku	POČET DĚTÍ V RODINĚ														Celkem	Průměrný počet dětí	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13			14
15-19	1	2	1	1	-	1	3	6	2	4	7	3	1	1	1	34	7,8
20-24	12	2	5	7	10	10	19	20	24	16	14	8	7	2	2	158	6,8
25-29	19	8	11	17	12	15	28	23	14	8	5	1	-	-	1	162	4,9
30-34	10	14	17	10	14	16	6	4	2	-	-	-	-	-	-	93	3,2
35-39	14	7	7	9	4	2	1	1	-	-	-	-	-	-	-	45	1,8
40-45	9	4	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	14	0,4
Celkem	65	37	42	44	40	44	57	54	42	28	26	12	8	3	4	506	5,0

Příloha č. 9.24 Počet dětí v rodině s ohledem na věk ženy v době sňatku (kompletní rodiny)

Věk ženy při prvním sňatku	POČET DĚTÍ V RODINĚ														Celkem rodin	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		14
16							1									1
17																
18	1	2	1					1		2	3	2				12
19				1		1	2	5	2	2	4	1	1	1	1	21
20	1	1	1	1	1	1	2	3	2	3	1	2	3	2	1	25
21	1		2	2	5	1		3	4		3	2	2		1	26
22	2		1	2	2	1	5	2	8	7	4		1			35
23	3					3	4	5	6	3	4	3				31
24	5	1	1	2	2	4	8	7	4	3	2	1	1			41
25	5	2	3	3	3	3	6	5	7	5	3					45
26	2	2	1	1	1	1	4	8	1	2	1					24
27	3	1	4	6	2	3	9	6	5	1	1	1				42
28	6	3	1	4	3	4	5	3	1						1	31
29	3		2	3	3	4	4	1								20
30	2	6	4	3	3	4	4	2	2							30
31	1	4	1	1	4	8	1									20
32	1	3	3	3	4	2	1	1								18
33	2	1	6		2	2		1								14
34	4		3	3	1											11
35	3	2	1	3		1										10
36	4	1		3	2	1	1	1								13
37	4	3	2	1	1											11
38			1	2	1											4
39	3	1	3													7
40	3															3
41	2	1	1													4
42	2	3														5
43	2															2
Celkem	65	37	42	44	40	44	57	54	42	28	26	12	8	3	4	506

Příloha č. 9.25 Počet dětí v rodině s ohledem na délku trvání manželství

Trvání manželství	POČET DĚTÍ V RODINĚ														Celkem rodin	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		14
0	4	4														8
1	4	14	1													19
2	5	9	1													15
3	4	2	6	2												14
4	4	5	8	2	1											20
5	3		1	5	1											10
6	1	1	5	2	2											11
7	1	4	2	5	5											17
8	1		2	2	1	2	1									9
9	2	1	1		2	2										8
10	2	2	1	6	2		1									14
11	3	2	2	1	5	2	1	1								17
12	1			1	2	1	3		1							9
13	2	1		3	1	4	3	1								15
14	2		1	1	4	3	6	3	1							21
15	3		1	2			1	4	2							13
16	3		2	1		1	4	6	1	2	1					21
17	1	1		2	2	1	4	1	1							13
18	2	1	1	1	2	1	4				1					13
19	2	2	3	1				1		1						10
20		5	2	1	2	2	3	1	1		2					19
21	1	2		4	3	2	2		2		1					17
22	2	1		4	1	5	2		2	1	1					19
23	3	4	4	1	2	3		1	1	1	1	2				23
24	1		1	3	2		1	2		2	1					13
25	1	2	1	2	1		3	2	1	2	1					16
26	6	2	1	1	3		2	4	2	2	1					24
27	3	4	1	2	1	2			2	3	2	2	1		1	24
28	3	1	2	1	1	3	1	2		1		2	1	1		19
29	2	2	3	3	1	4	1		2	1	3	1				23
30	2		4	2	1	3	2	2	4	1						21
31	2	1	3	4	2		1	2	1		1		1			18
32	5	1	1	4	2	1			4	2	1					21
33	2	4	1	1	1	2	4	1	2	1	3	1				23
34	2	3	4	1	1	2	2		2	2	1				1	21
35	1	1		4	4	3	4	3	3	1		1				25
36	2	3	1	1	1	2	2		2	4	2	1	1			22
37	1	3	1	1	1	3	6	4	3	1	2			1		27
38	4	1	1		1	2	2	1	2		1	1				16
39	3			1	2	2	3	3								14
40	1	1	1		1	2	5	3	2	4	3	1				24
41	1		2	3	3	1	3	3			1	1	1	1		20
42	2	1	2	2	1	4	2	4	2	3			2		1	26

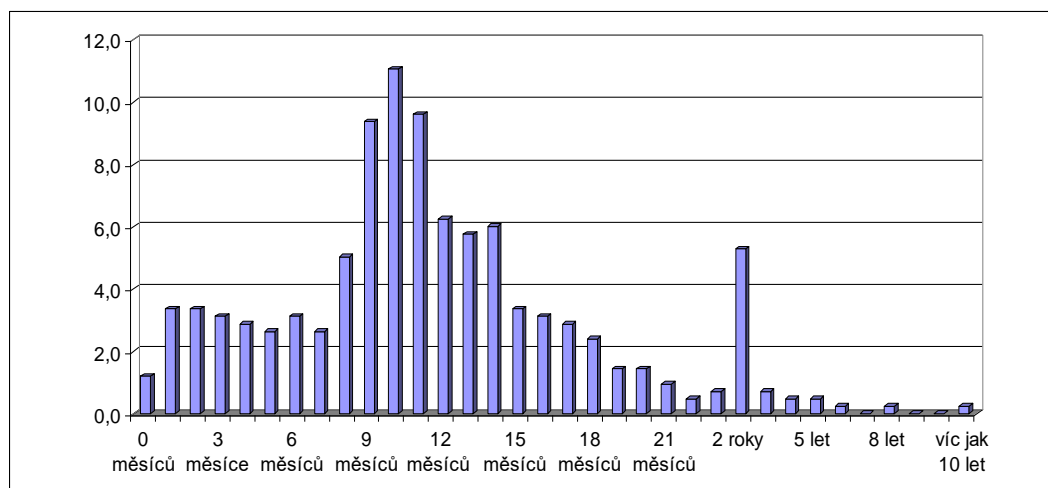
(pokračování: příloha 9.25 Počet dětí v rodině)

Trvání manželství	POČET DĚTÍ V RODINĚ														Celkem rodin	
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13		14
43		1		1	4		2	1	1	1						11
44	1		2	1			3	4	1		2		1			15
45	3			2	1	3	2	3	2	1	1					18
46	1		2	2	2		3	2	1							13
47	1	1	1		2	1			1	1			1			9
48				1	1		3	1	2	2	1					11
49	2	1				2	2	3	1		1			1		13
50						1	1	3	2			1	1	1	1	11
51					1	1		1			1					4
52	3		2	1		1		2	1	1					1	12
53	1				2					1						4
54				1				1	1		1	1				5
55	1										2	1				4
56							1					1				2
57																
58	1							1								2
59								1	2							3
60					1			1			1					3
61			1													1
62						1										1
63																
64	1															1
Celkem	115	94	82	92	82	75	96	79	61	42	40	17	10	5	5	895

Příloha č. 9.26 Délka meziporodních intervalů podle počtu dětí v rodině ve farnosti Rožmberk v letech 1800-1849

Počet porodů	S - 1	1 - 2	2 - 3	3 - 4	4 - 5	5 - 6	6 - 7	7 - 8	8 - 9	9 - 10	10 - 11	11 - 12	12 - 13	Počet případů
1	24,72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	25
2	15,83	38,43	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	23
3	14,80	30,51	33,26	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35
4	14,95	33,89	38,14	38,92	-	-	-	-	-	-	-	-	-	37
5	15,00	27,83	27,83	31,55	40,52	-	-	-	-	-	-	-	-	29
6	20,12	25,47	28,71	29,24	34,62	41,74	-	-	-	-	-	-	-	34
7	13,75	23,11	24,16	29,75	33,09	33,45	38,55	-	-	-	-	-	-	44
8	9,18	22,91	27,86	27,23	31,45	30,59	35,18	39,36	-	-	-	-	-	22
9	14,44	22,04	28,30	26,78	26,81	28,52	32,04	28,89	37,33	-	-	-	-	27
10	11,29	18,47	24,53	27,94	27,18	23,47	28,41	23,35	28,12	40,35	-	-	-	17
11	20,50	20,67	20,67	27,17	24,00	25,67	23,50	26,50	25,33	30,50	40,83	-	-	6
12	9,33	23,67	26,33	28,67	28,00	17,00	24,33	26,67	23,33	21,00	43,67	23,33	-	3
13	9,50	16,50	25,50	22,50	24,00	27,75	26,00	21,50	28,00	27,75	26,00	30,50	33,50	4
Průměrný meziporodní interval	14,88	25,29	27,75	28,97	29,96	28,52	29,72	27,71	28,42	29,90	36,83	26,92	33,50	306

Počet Porodů	S - 1	1 - 2	2 - 3	3 - 4	4 - 5	5 - 6	6 - 7	7 - 8	8 - 9	9 - 10	10 - 11	11 - 12	12 - 13	13 - 14	Počet případů
1	48,29	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	35
2	19,41	42,35	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	37
3	16,41	34,68	37,39	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	59
4	12,93	26,40	31,58	35,95	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	43
5	13,39	27,12	32,83	33,88	38,07	-	-	-	-	-	-	-	-	-	41
6	11,17	23,94	27,13	33,43	32,43	38,75	-	-	-	-	-	-	-	-	53
7	11,57	23,21	26,64	29,07	30,86	32,00	34,67	-	-	-	-	-	-	-	42
8	12,78	20,00	23,88	26,81	29,00	27,66	35,06	39,66	-	-	-	-	-	-	32
9	7,08	20,08	21,77	24,92	24,69	24,62	25,85	28,08	35,92	-	-	-	-	-	13
10	12,35	21,15	25,25	24,05	22,10	22,65	25,45	26,80	24,60	32,15	-	-	-	-	20
11	8,14	21,00	20,43	19,29	19,57	24,14	23,86	27,29	26,71	23,14	32,43	-	-	-	7
12	12,00	23,00	18,33	18,33	21,00	18,67	19,33	24,67	25,67	27,33	25,00	30,67	-	-	3
13	5,33	16,33	23,00	13,67	15,67	19,33	24,33	20,33	18,00	21,33	20,33	17,33	34,67	-	3
14	18,00	20,00	21,50	15,50	24,50	24,00	23,50	18,50	21,00	22,00	17,00	16,00	22,00	41,00	2
Průměrný meziporodní interval	14,92	24,56	25,81	24,99	25,79	25,76	26,51	26,47	25,32	25,19	23,69	21,33	28,33	41,00	390

Doba uplynulá mezi sňatkem a porodem	Počet dětí	
	počet	%
0 měsíců	5	1,2
1 měsíc	14	3,4
2 měsíce	14	3,4
3 měsíce	13	3,1
4 měsíce	12	2,9
5 měsíců	11	2,6
6 měsíců	13	3,1
7 měsíců	11	2,6
8 měsíců	21	5,0
9 měsíců	39	9,4
10 měsíců	46	11,1
11 měsíců	40	9,6
12 měsíců	26	6,3
13 měsíců	24	5,8
14 měsíců	25	6,0
15 měsíců	14	3,4
16 měsíců	13	3,1
17 měsíců	12	2,9
18 měsíců	10	2,4
19 měsíců	6	1,4
20 měsíců	6	1,4
21 měsíců	4	1,0
22 měsíců	2	0,5
23 měsíců	3	0,7
2 roky	22	5,3
3 roky	3	0,7
4 roky	2	0,5
5 let	2	0,5
6 let	1	0,2
7 let	-	0,0
8 let	1	0,2
9 let	-	0,0
10 let	-	0,0
Víc jak 10 let	1	0,2
Průměrný interval	12,9 měsíce	

VĚK ŽEN PŘI POSLEDNÍ PORODU	Všechny ženy				Ženy žijící v manželství až do menopauzy			
	1800-1849		1850-1899		1800-1849		1850-1899	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
18	1	0,4	-	-	1	0,7	-	-
19	-	-	2	0,6	-	-	-	-
20	-	-	-	-	-	-	-	-
22	2	0,9	2	0,6	1	0,7	1	0,5
22	1	0,4	3	0,9	-	-	-	-
23	2	0,9	2	0,6	-	-	-	-
24	2	0,9	6	1,9	1	0,7	-	-
25	5	2,2	3	0,9	2	1,3	1	0,5
26	4	1,8	7	2,2	1	0,7	3	1,4
27	5	2,2	9	2,8	4	2,6	3	1,4
28	5	2,2	5	1,6	1	0,7	3	1,4
29	3	1,3	10	3,1	3	2,0	3	1,4
30	2	0,9	10	3,1	-	-	6	2,7
31	6	2,7	12	3,7	1	0,7	4	1,8
32	6	2,7	10	3,1	1	0,7	6	2,7
33	8	3,6	16	5,0	4	2,6	6	2,7
34	1	0,4	14	4,4	1	0,7	9	4,1
35	11	4,9	16	5,0	4	2,6	8	3,6
36	9	4	15	4,7	4	2,6	8	3,6
37	12	5,3	28	8,7	8	5,2	22	10
38	12	5,3	17	5,3	8	5,2	15	6,8
39	16	7,1	23	7,2	12	7,8	20	9,0
40	25	11,1	27	8,4	20	13,1	23	10,4
41	16	7,1	24	7,5	7	4,6	21	9,5
42	23	10,2	18	5,6	21	13,7	17	7,7
43	15	6,7	15	4,7	15	9,8	15	6,8
44	15	6,7	18	5,6	15	9,8	18	8,1
45	10	4,4	4	1,2	10	6,5	4	1,8
46	2	0,9	4	1,2	2	1,3	4	1,8
47	3	1,3	1	0,3	3	2,0	1	0,5
48	3	1,3	-	-	3	2,0	-	-
Celkem	225		321		153		221	
Průměrný věk matky	37,9		36,2		40,8		38,4	

Příloha č. 9.31 Věk ženy v době sňatku (sňatky mužů legitimujících své děti)

Věková skupina	1800 - 1824	1825 - 1849	1850 - 1874	1875 - 1899	Celkem
15-19	0	2	1	1	4
20-24	7	10	10	3	30
25-29	17	12	16	7	52
30-34	5	11	8	6	30
35-39	2	5	4	-	11
40+	1	-	2	-	3
Celkem případů	32	40	41	17	130
Průměrný věk	28,19	27,68	28,44	27,12	27,97

Příloha č. 9.32 Věk muže v době sňatku (sňatky mužů legitimujících své děti)

Věková skupina	1800 - 1824	1825 - 1849	1850 - 1874	1875 - 1899	Celkem
20-24	5	3	6	1	15
25-29	6	15	17	7	45
30-34	11	12	10	6	39
35-39	1	9	3	2	15
40+	1	2	4	1	8
Celkem případů	24	41	40	17	122
Průměrný věk	29,04	31,85	30,13	30,59	30,56

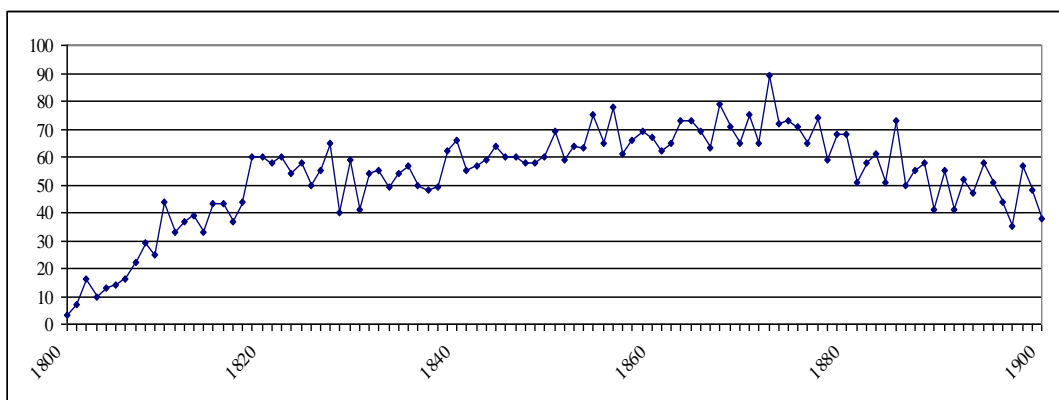
Příloha č. 9.33 Vývoj počtu manželsky a nemanželsky narozených dětí ve farnosti Rožmberk

Rok	Manželské	Nemanželské	Celkem	Rok	Manželské	Nemanželské	Celkem
1800	1	2	3	1851	56	3	59
1801	6	1	7	1852	60	4	64
1802	13	3	16	1853	60	3	63
1803	8	2	10	1854	73	2	75
1804	13	-	13	1855	64	1	65
1805	13	1	14	1856	74	4	78
1806	14	2	16	1857	57	4	61
1807	18	4	22	1858	64	2	66
1808	25	4	29	1859	67	2	69
1809	23	2	25	1860	65	2	67
1810	44	-	44	1861	54	8	62
1811	28	5	33	1862	61	5	66
1812	33	4	37	1863	68	6	74
1813	38	1	39	1864	69	4	73
1814	31	2	33	1865	66	5	71
1815	40	3	43	1866	59	4	63
1816	35	8	43	1867	71	10	81

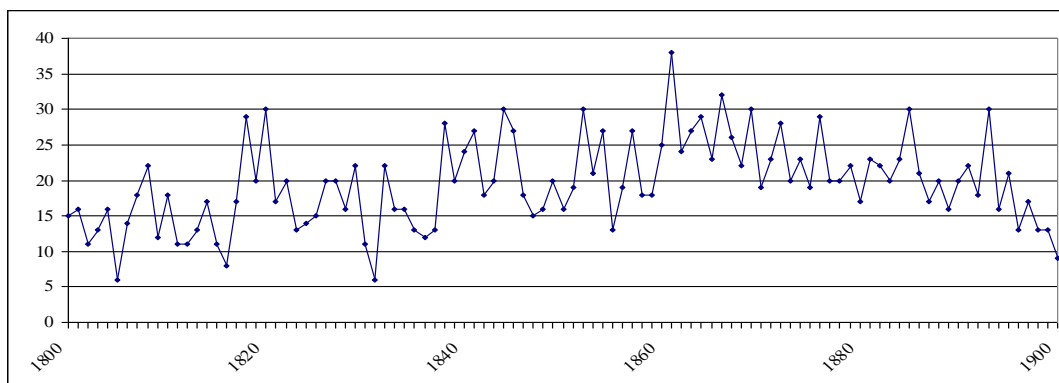
(pokračování: příloha 9.35 Vývoj počtu manželsky a nemanželsky narozených)

Rok	Manželské	Nemanželské	Celkem	Rok	Manželské	Nemanželské	Celkem
1817	34	3	37	1868	65	7	72
1818	38	6	44	1869	60	5	65
1819	53	7	60	1870	71	5	76
1820	55	5	60	1871	60	5	65
1821	54	4	58	1872	82	8	90
1822	59	1	60	1873	66	8	74
1823	52	2	54	1874	70	3	73
1824	56	2	58	1875	68	3	71
1825	46	4	50	1876	62	4	66
1826	53	2	55	1877	72	2	74
1827	62	3	65	1878	56	3	59
1828	39	1	40	1879	59	9	68
1829	59	-	59	1880	64	4	68
1830	41	-	41	1881	47	5	52
1831	51	3	54	1882	52	6	58
1832	50	6	56	1883	55	6	61
1833	46	3	49	1884	48	4	52
1834	45	10	55	1885	69	5	74
1835	47	11	58	1886	45	5	50
1836	46	5	51	1887	50	7	57
1837	44	4	48	1888	52	7	59
1836	45	4	49	1889	40	1	41
1839	48	16	64	1890	50	5	55
1840	50	16	66	1891	38	3	41
1841	51	5	56	1892	47	4	51
1842	49	11	60	1893	43	4	47
1843	59	-	59	1894	55	3	58
1844	61	3	64	1895	50	1	51
1845	56	4	60	1896	43	1	44
1846	56	4	60	1897	33	2	35
1847	55	3	58	1898	54	3	57
1848	56	2	58	1899	48	-	48
1849	56	4	60	1900	37	1	38
1850	64	5	69	Celkem	5018	411	5429

Příloha č. 9.34 Vývoj počtu narozených v letech 1800-1900 na panství Rožmberk

Příloha č. 9.35 Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v letech 1800-1900

Rok	Svobodní	Vdovci	Legitimovaní	Celkem	Rok	Svobodní	Vdovci	Legitimovaní	Celkem
1800	9	5	1	15	1851	16	-	3	19
1801	8	5	3	16	1852	18	8	4	30
1802	7	2	2	11	1853	16	2	3	21
1803	10	3	-	13	1854	22	4	1	27
1804	14	1	1	16	1855	9	3	1	13
1805	4	1	1	6	1856	13	3	3	19
1806	9	5	-	14	1857	18	6	3	27
1807	11	4	3	18	1858	10	6	2	18
1808	16	4	2	22	1859	11	7	-	18
1809	8	4	-	12	1860	16	7	2	25
1810	13	4	1	18	1861	26	8	4	38
1811	8	2	1	11	1862	20	4	-	24
1812	5	5	1	11	1863	20	3	4	27
1813	10	3	-	13	1864	22	5	2	29
1814	13	2	2	17	1865	18	4	1	23
1815	8	2	1	11	1866	26	6	-	32
1816	3	2	3	8	1867	19	7	-	26
1817	13	2	2	17	1868	12	7	3	22
1818	21	2	6	29	1869	20	6	4	30
1819	13	4	3	20	1870	15	3	1	19
1820	22	4	4	30	1871	13	2	8	23
1821	12	2	3	17	1872	21	3	4	28
1822	15	2	3	20	1873	15	1	4	20
1823	10	2	1	13	1874	16	3	4	23
1824	10	3	1	14	1875	12	5	2	19
1825	12	1	2	15	1876	18	7	4	29
1826	12	4	4	20	1877	15	3	2	20
1827	15	1	4	20	1878	19	1	-	20
1828	13	3	-	16	1879	16	5	1	22
1829	13	7	2	22	1880	13	1	3	17
1830	11	-	-	11	1881	15	6	2	23
1831	6	-	-	6	1882	16	4	2	22
1832	14	7	1	22	1883	15	3	2	20
1833	13	2	1	16	1884	19	2	2	23
1834	13	3	-	16	1885	24	5	1	30
1835	11	2	-	13	1886	17	3	1	21
1836	9	2	1	12	1887	13	3	1	17
1837	10	-	3	13	1888	18	1	1	20
1836	23	4	1	28	1889	9	5	2	16
1839	15	3	2	20	1890	10	8	2	20
1840	13	4	9	26	1891	18	3	1	22
1841	19	3	5	27	1892	17	1	-	18
1842	12	2	4	18	1893	25	5	-	30
1843	16	2	2	20	1894	13	2	1	16

(pokračování: příloha 9.36 Vývoj uzavřených sňatků)

Rok	Svobodní	Vdovci	Legitimovaní	Celkem	Rok	Svobodní	Vdovci	Legitimovaní	Celkem
1844	19	6	5	30	1895	16	4	1	21
1845	20	5	2	27	1896	8	3	2	13
1846	10	7	1	18	1897	13	3	1	17
1847	13	2	-	15	1898	8	2	3	13
1848	12	4	-	16	1899	12	1	-	13
1849	16	1	3	20	1900	9	0	-	9
1850	11	3	2	16	Celkem	1423	347	197	1967

Příloha č. 9.37 Vývoj počtu zemřelých šestinedělek ve srovnání s celkovým počtem porodů v jednotlivých desetiletích

Období	Počet úmrtí matek	Celkem porodů	% úmrtí šestinedělek v jednotlivých desetiletích
1800-1809	-	155	-
1810-1819	5	413	1,21
1820-1829	3	559	0,54
1830-1839	4	525	0,76
1840-1849	3	601	0,50
1850-1859	7	669	1,05
1860-1869	5	694	0,72
1870-1879	2	716	0,28
1880-1889	4	572	0,70
1890-1899	5	487	1,03
Celkem	38	5391	0,70

Příloha č. 9.38 Socioprofesionální zařazení manželů žen zemřelých v šestinedělí

Sociální postavení zemřelých šestinedělek	počet	%
Podruzi	7	17,5
Sedláci	7	17,5
Měšťané bez specifikace	7	17,5
Řemeslníci	14	35,0
Domkaři	2	5,0
Povolání neuvedeno	3	7,5
Celkem	40	100,0

Příloha č. 9.39 Věk zemřelých šestinedělek

Věk matky zemřelé v šestinedělí	Počet případů	Věk matky zemřelé v šestinedělí	Počet případů
19	1	35	2
20	-	36	1
21	-	37	1
22	-	38	-
23	1	39	3
24	3	40	2
25	1	41	1
26	-	42	3
27	2	43	1
28	5	44	-
29	-	45	-
30	-	46	-
31	1	47	1
32	1	48	-
33	2	Průměrný věk zemřelých šestinedělek	33,1
34	-		

Příloha č. 9.40 Rodina Thomase Petermullera (ilustrační rodina)

Thomas Petermuller
Rožmberk
*30.9.1801
+27.5.1882

Kateřina Kütember
Kaplice
*26.4.1802
+1.1.1873

sňatek (25.7. 1821)

Johan (19.12.1822-21.12.1822)

Františka (27.2.1824-listopad 1871)

Marie (20.1.1827-26.1.1827)

Adalbert (1.1.1828-6.1.1828)

Kateřina (31.3.1829-9.9.1830)

Tekla (20.9.1831-21.12.1831)

Maria (29.12.1832-24.4.1841)

Alžběta (14.12.1835-17.12.1835)

Ignác (5.9.1837-8.6.1838)

Barbora (5.9.1837-13.12.1837)

Barbora (26.12.1839-2.6.1841)

Antonie (15.3.1843-17.3.1843)

Terezie (11.8.1846-??)

Emilie (7.10.1850-6.10.1917) sňatek

Karel Purok

M – punčochář, Rožmberk

*1847 +1910

6 dětí (2 chlapce + 4 dívky)

1 smrt do 1 roku

1 smrt do 5 let

Příloha č. 9.41 Potratovost a umělé přerušení těhotenství ve farnosti Rožmberk (úplné rodiny s minimálně 5 dětmi, sňatky uzavřené v letech 1800-1899)

Poznámky k tabulce:

¹ S věk v době sňatku

² PP věk při posledním porodu

³ KM věk na konci manželství

/D/ porod dvojčat

Číslo Rodového listu	MEZIPORODNÍ INTERVALY														Věk ženy			Datum Sňatku
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.	11.	12.	13.	14.	S	PP	KM	
89	9	14	40	26	33	29	42	14							27	44	57	1800
207	9	14	40	28	33	29	42	38							27	45	57	1800
404	14	28	39	30	30	38	66								23	42	63	1800
449	14	22	20	47	15	28	27								26	39	70	1803
348	9	20	18	24	35	27	53	18							25	42	73	1804
754	11	25	26	26	32	39	44								28	45	72	1804
365	8	44	36	46	136										20	43	64	1805
74	14	19	12	23	27										27	25	64	1806
318	11	30	17	22	35	32	62								25	45	85	1806
553	11	13	23	30	27	17	32	23	16	17					19	35	55	1807
375	27	12	23	31	15	36	29	18	48						22	42	75	1807
491	8	15	24	25	23	23	29	19	26						26	42	68	1807
539	2	21	14	20	40	36	40								30	43	69	1808
548	14	22	27	30	23	25	26	12							23	38	63	1808
351	7	20	28	26	15	33	29	29	30						24	42	67	1808
246	8	19	22	36	36	36	24	33							25	45	67	1808
800	15	23	21	23	29	36									29	40	66	1808
6	21	45	28	47	46	26	59								23	45	68	1809
659	11	20	26	23	31	30	54								24	40	65	1809
302	9	26	28	30	16	30	62								29	45	78	1810
743	8	20	25	21	25	20	18	28	24	23	52				19	42	52	1810
579	9	23	26	12	27	31	29								27	40	67	1811
55	23	23	42	29	64	49									23	42	79	1812
46	3	24	12	24	20/D/	16	27	30	16	67					21	42	62	1813
429	8	16	30	31	32	32	32	30							22	39	70	1814
267	20	16	29	29	43	41	30	14	30/D/						23	44	57	1814
364	3	15	25	24	26	26	22	28	35	43					23	43	61	1814
275	13	47	29	37	43										24	38	66	1817
283	9	15	30	45	30	16	33	12	39	80					21	47	57	1817
572	9	34	19	10	65	30									27	40	60	1818
637	7	101	25/D/	49											24	40	86	1818
110	5	10	28	28	31	27	24	107							26	48	68	1819
412	72	29	25	27	22	23	18	26	24	25	17				18	44	73	1820
640	9	23	30	29	43/D/										25	36	66	1820
646	13	16	19	19/D/	24	13	22	22	36	20					27	44	50	1820
657	11	12	27	43	35/D/	51	37								28	45	66	1820
774	15	48/D/	31	29	40	31	33	33							19	41	55	1820
30	10	19	11	14	69										28	39	57	1820
21	2	13	34	25	28	21	34	71							25	44	65	1821
474	15	12	35	11	15	30	15	36	33/D/	28	39	41	50		19	48	71	1821

196	4	42	17	29	29	35	26	35							23	41	60	1823
204	4	14	23	23	36	24	16								28	40	65	1823
309	12	14	29	16	31	32	33	39/D/	11	32					18	40	56	1823
395	24	20	14	24	20	20	41	22	13						22	39	74	1824
524	4/D/	15	36	21	38	34	35								25	40	74	1825
249	9	13	30	12	25	38	20	38							20	36	70	1825
84	23	14	42	33	36	42	41								19	39	69	1826
113	1	26	25	47	13	29	37	20	31						22	41	59	1826
535	9	30	32	35	35	46	50								19	40	54	1826
407	10	20	27	32	30	31	58	21							23	42	55	1827
93	11/D/	13	25	30	21	13	48	24	49						24	43	69	1827
205	13/D/	23	35	26	26	14	50	34	41						22	45	59	1827
403	1	33	43	33	68	41									22	41	57	1827
668	12	12	26	32	27	24	23	14	26	29	17	14	24		20	43	69	1827
121	10	24	29	27	38	28	25	14							25	41	61	1828
624	18	29	31	29	30	40	33	44	58						19	47	51	1828
1	4	20	23	20	27	13	24	26	13	26	81	27			21	45	63	1828
1075	53	23	40	31	74	29	64								18	44	70	1828
645	15	24	21	32	21	21	40								25	39	67	1828
490	16	24	26	37	31	44	36	99							19	44	63	1829
440	14	22	26	65	43	59	52								20	42	62	1829
123	12	12	26	38	35	72									27	42	67	1829
182	16	32	19	17	47/D/	27	30	30	33						18	40	58	1830
143	4	27	30	36	30	12	31	24	35	13	23	17			20	44	62	1832
240	11	21	27	33	23	51	13	16	14						18	35	58	1832
726	12	26	25	15	33	33	23	35	35						20	39	68	1833
568	10	30	29	45	17	70									26	43	51	1834
738	27	13	11	29	25	23	27	20	13	43					22	41	62	1834
787	18	31	26	36	52	35									24	39	72	1835
625	18	47	22	30	37	29									24	39	70	1837
812	14	38	34	29	30	23	23								23	38	65	1838
1565	25	31	35	26	39	52									27	44	60	1838
1722	6	37	38	31	13	23	15	16	43	46					19	40	68	1838
1308	16	28	29	36	64										25	39	62	1838
1012	12	27	41	33	23	23	37	32	24						22	42	69	1839
1744	26	16	22	29	30/D/	66	35								25	43	70	1839
1162	11	26	33	25	29	56	43	18	39						18	41	53	1839
1084	3	14	30	28	19	27	20	28							27	42	56	1840
1094	4	19	17	21	45	25	27								30	43	60	1840
931	0	14	24	24	41	22	32	35/D/	25	25					21	41	56	1840
963	28	26/D/	26	24	39	21	29								22	38	67	1841
1003	3	24	18	39	31	64	21								21	37	58	1841
1299	8	30	44	36	41										28	40	62	1841
1166	11	25	27	30	57	49									28	44	69	1841
1609	11	39	19	28	28	43									30	44	67	1841
1568	12	15	23	26	26	35	22	25	41	46					21	43	52	1842
1605	8	82	28	55	29										24	41	65	1842
1137	11	18	35	33	32	16	27	30	34						22	42	64	1843
1349	31	25	31	28	29	27	52	28	42						22	45	58	1844
1015	15	28	30	27	35	60									26	42	61	1844
1930	9	25	32	25	17	22	30	22	25						25	41	65	1845
1241	11	17	19	23	79	31	15								24	37	50	1845
1835	28	23	25	31	41	64	22								19	38	64	1845
962	16	24	31	31	51										20	33	58	1845

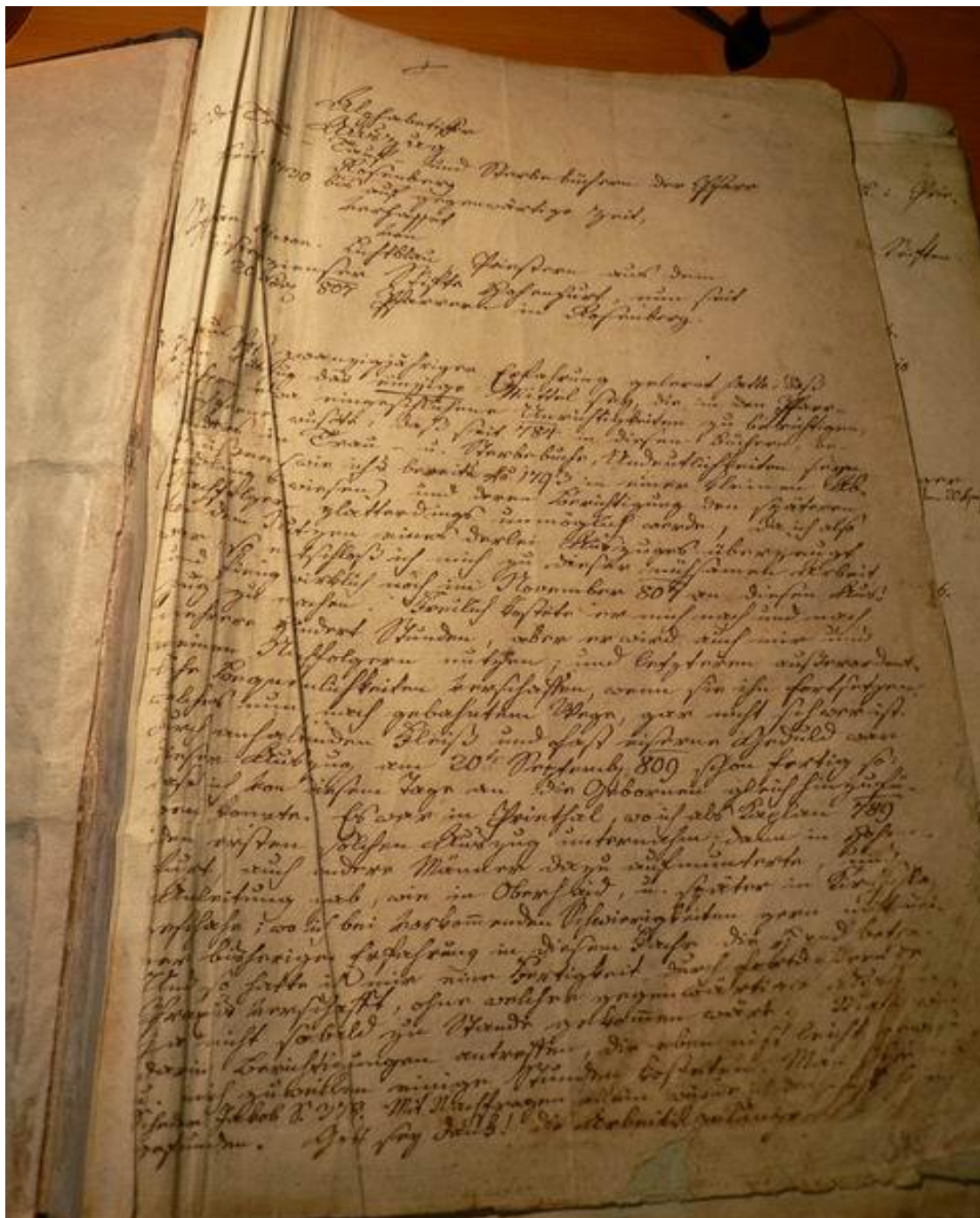
1446	12	29	33	23	31	60									28	42	67	1846
1431	12	17	27	19	16	17	15	19	40	17					26	41	66	1846
1009	16	47	11	30	59	25	28							20	38	70	1846	
1684	17	24	24	28	12	31	24	14	31	29				21	40	50	1847	
1119	14	25	36	25	36	93								16	35	56	1847	
1868	10	19	12	25	30	33								25	36	68	1847	
1919	21	20	29	33	33	41	31							27	44	65	1848	
1847	14	22	14	30	41	27	17							27	40	58	1848	
911	20	24	26	30	27	26	18	30	22	24	27	26		19	43	63	1848	
1519	8	44	27	37	14	42								28	43	62	1848	
1480	14	28	24	34	23	22								29	40	73	1849	
1242	16	9	13	30	30	36	30	19	32	35				23	44	83	1849	
1246	13	35	32	22	23	36	70							22	41	61	1850	
971	19	29	17	37	41	42	32	31						21	42	58	1850	
1151	3	24	31	48	17	21	23							26	39	80	1851	
1387	13	15	49	24	22	25	25	35						24	41	59	1852	
1452	13	30	47	32	35	60	45							20	41	62	1852	
1247	5	12	29	25	23	17	23	24	23	36				23	41	74	1852	
1121	12	30	33	28	29	42	56							22	40	74	1853	
856	11	28	22	31	28	28	20	24	26	36				19	40	67	1853	
1325	10	19	34	23	34	31								27	39	66	1853	
853	11	13	28	15	18	15	31	27	23	32	35	15	57	20	46	57	1853	
1514	3	23	12	15	15	17	22	26	21	28				27	42	51	1853	
1564	4	24	40	58	29									21	33	70	1853	
1881	13	30	27	29	28	29	30	50						21	40	56	1854	
880	10	17	22	24	35	17	21							26	37	69	1854	
867	12	23	20	28	38									29	39	50	1854	
854	9	11	39	30	35	34								26	38	51	1855	
1108	12	19	14	38/D/	34	28								26		52	1855	
848	13	28	58	34	35	32	35	29	17	22				18	44	51	1856	
1708	12	11	24	44	40									30	35	59	1856	
1572	8	21	27	21	35	34	40	15						24		57	1856	
991	9	22	30	31	47	39								24	38	53	1857	
1091	14	31	16	21	14	16	25	22	29	27	33	29		20	43	70	1857	
1851	17	13	25	29	27	31	29	31	24	37				20	41	53	1857	
1437	12	24	30	33	45	14	41							19	35	69	1857	
1904	17	31	35	36	30	24	96							21	42	58	1858	
1668	9	15	46	38	47	47	43							21	40	56	1858	
1004	35	37	21	15	76									27	41	50	1858	
1713	3	33	35	33	34	49	47							25	44	69	1859	
1356	66	32	33	40	30									19	37	55	1859	
986	18	20	46	27	25	30	30	27	21	38				19	42	60	1860	
1438	12	18	28	25	62	33	40	32						22	42	65	1860	
1864	0	25	35	31	23	44	34							25	40	58	1860	
1782	23	23	12	23	43	34								24	37	70	1860	
1679	5	26	19	40	29	12								30	40	56	1861	
1761	32	12	31	20	22	16	28	17	15	28				22	40	76	1861	
1249	14	30	17	35	21	47	27/D/							23	39	75	1861	
978	10	19	15	33	34	27	24	36	26					25	43	59	1861	
1376	8	17	16	26	59	29								29	41	60	1862	
1368	9	29	24	35	46									29	40	59	1862	
1865	5	17	30	29	27	29	19	20/D/	34					20	40	70	1862	
1763	1	28	31	24	31	23	27	16	30					27	44	72	1862	
1369	1	29	27	28	25	28	26	21	20	30	33			23	45	51	1863	

1331	1	23	12/D/	18	20	31	32	58							22	37	62	1864
1738	8	16	21	22	24	26	33	21	27	36					18	40	73	1864
1427	13	32	35	35	33										28	39	62	1864
1032	8	15	24	37	16	26	26	24							22	46	69	1864
1858	15	24	28	25	25	16	22	28	34	16					24	44	68	1864
1045	0	19	16	21	15	16	35	29	30						24	39	60	1864
1276	9	22	18	23	27	21	28								26	40	71	1864
828	8	40	28	13	14	21	15	41	29	35					22	42	55	1864
1114	13	14	42	37	64										26	40	78	1865
1678	16	15	32	52	26	30									28	41	68	1866
1076	15	36	25	25	28	19	31								24	38	64	1866
1048	11	12	40	26	32										30	39	52	1867
1670	14	14	25	25	53	19	31								24	38	82	1867
1380	10	17	23	18	24	19	20	20	35	42					25	44	69	1867
1521	14	26	16	11	18	33	59	42							21	39	55	1867
1132	5	32	28	65	32	55									22	40	61	1867
1392	10	28	24	36	24	90									23	40	73	1867
1302	16	19	26	42	21	22									19	31	56	1867
1371	1	10	11	14	26	30	19	43	30	57					25	44	80	1868
1485	13	13	20	21	22	31	24	19	17	27	23				24	40	60	1868
1910	12	18	12	21	19	19	17	29	21	23	64				20	41	74	1868
1377	13	22	18	37	29										29	38	68	1869
1523	13	35	27	32	35	34									27	41	52	1869
1010	8	21	22	22	25	18	17	26	26	32	26	29			22	44	58	1870
1754	17	18	26	13	35	93									24	41	61	1870
1657	2	14	28	34	28	35	66								28	44	72	1871
891	17	24	26	52	30	33	64	26							20	43	50	1871
1869	1	19	14	27	24	62									27	39	62	1872
1908	12	29	27	26	27	35	30								27	42	58	1872
1614	17	25	36	25	24	23	31								23	38	74	1872
885	10	11	28	31	27	34	44								19	34	56	1873
1272	16	20	28	24	34	37	43	30							22	42	54	1873
1585	10	11	22	33	38	34	13	30							22	37	54	1874
1161	7	20	17	30	20	39	15								24	35	54	1874
1100	5	24	27	16	16	21	25	22	32	24	42				23	43	63	1874
1816	4	38/D/	59/D/	22	35	18	23								25	40	52	1875
1373	5	31	38	28	28	44									24	37	57	1875
1819	11	40	39	24	20	63									28	43	69	1875
1742	10	25	34	37	33	32	30	44							23	43	53	1876
1505	11	26	26	42	21	36	33	38	33						20	42	54	1876
2078	1	19	16	17	30	13/D/	20								30	39	52	1877
980	10	25	30	28	27	55									25	39	74	1877
1088	15	19	43	52	29	53									26	43	74	1878
1922	2	17	40	29	34	38	26	20	39						25	45	55	1878
1546	11	13	19	35	29	60									27	40	67	1879
1268	15	13	30	35	35	38	20	49							25	44	59	1879
1334	3	29	51	31	34										25	37	62	1879
1856	18	23	14	18	29	19	17	16	37						23	39	52	1880
1549	11	26	27	28	44	56									22	38	52	1880
1836	24	19	13	19	90	26	24								24	42	50	1880
1824	10	39	26	20	38	32	28	39							24	43	83	1880
2061	17	28	25	45	29										30	41	63	1881
1768	10	20	19	27	29	26									25	35	55	1881
1784	16	19	19	21	39	18	38	25							27	43	86	1881

1077	10	13	30	14	38	28	35	82							21	42	75	1881
1182	11	19	31	29	47	32	35								23	40	69	1881
2054	12	34	36	37	44	38									20	37	60	1881
1825	2	41	31	58	45										23	37	65	1882
996	7	29	31	74	35										30	44	75	1882
1899	11	43	14	30/D/											28	37	50	1883
2043	32	29	26	38	12	71	31								24	43	83	1883
1263	15	17	36	24	35	20	29								25	39	73	1884
1217	4	13	26	29	32	28									25	35	58	1884
1972	25	11	23	51	32	27	21	76							24	45	61	1885
1300	12	19	30	50/D/											29	37	50	1885
1983	14	17	17	12	24	22	16	26	22	23	16	34			20	40	51	1885
2073	11	28	23	18	24	22	15	35	41						24	42	51	1886
1967	10	27	14	14	31	16	39	67							27	44	52	1886
2130	1	61	26	22	26										27	37	62	1887
2167	40	19	38	50	37	35									22	40	64	1887
2097	14	14	19	12	21	25	16	26	31	23	25				23	41	52	1887
2093	11	12	24	34	36	14	9	50							22	38	72	1887
2225	13	32	30	41	80										23	39	68	1888
2003	9	15	16	20	16	27	17	33							27	39	58	1888
2103	2	20	22	14	15	22	27	16	22	21	15	19	21		19	39	69	1888
1970	7	32	30	41	36	44	62								26	47	67	1888
2205	5	17	12	15	18	20	28	41	15						23	37	50	1889
1997	24	21	25	29	43	23									23	36	59	1890
2110	1	32	74	31	25										23	46	58	1891
2022	10	33	32	28	28	56									27	42	62	1891
2021	16/D/	22	33	30	35										30	41	64	1891
2209	9	33	12	39	18	34	22								26	39	75	1891
2006	3	16	19	12	14	21	15	18	9	11/D/	11	18	26		28	44	62	1891
2207	10	26	23	29	19	24	35	49							22		58	1892
2134	10	25	21	48	42	41									25	40	69	1892
1956	10	14	17	18	22	19	13	20	29						26	38	68	1893
2033	10	16	20	61	17	75									29	46	77	1893
2030	2	33	21	19	12	17	19	29/D/	17	16	20				24	40	71	1895
2174	13	15	16	36	21	38	25								27	40	55	1895
1959	10	20	26	29	21	23									23	33	68	1895
2095	17	21	27	29	57										25	37	65	1895
2206	19	19	23	19	22	22	24	24	12	14	22	17	31	44	20		62	1896
2208	13	15	21	23	13	11	37/D/	36							23	36	55	1897
2131	49	26	32	15	24	33	33								26	43	61	1897
2152	10	17	33	26/D/	12	27	27	31							20	35	68	1898
2017	6	15	22	30	17	35	26	47							23	39	53	1899
2163	9	23	31	23	36	31									24	36	61	1899
2075	8	17	47	38	21	42									27	41	70	1899
1964	15	16	23	23	38	28									30	42	72	1899

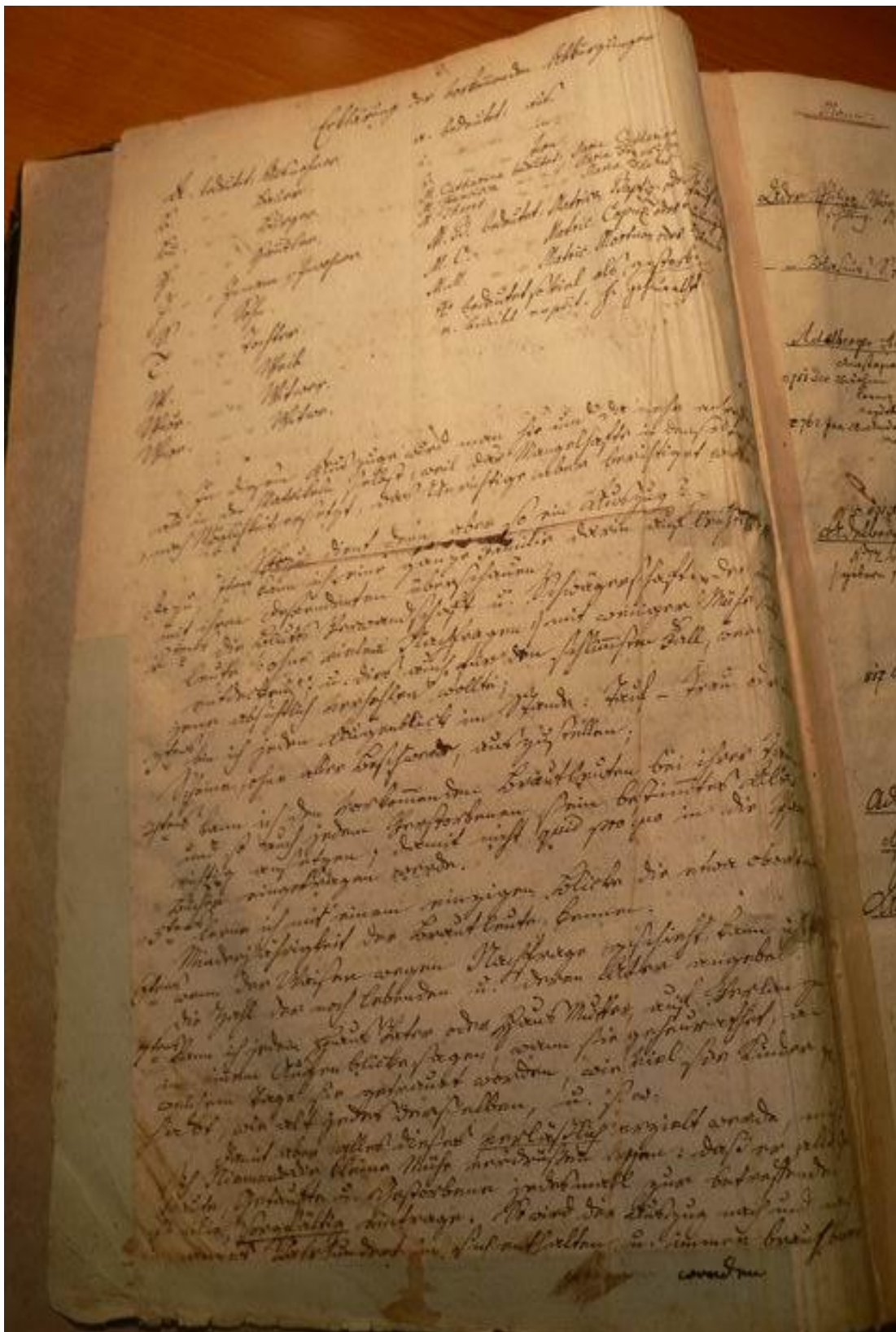
X. OBRAZOVÉ PŘÍLOHY

Obrázek č.10.1 Úvodní strana rodového katastru Rožmberk nad Vltavou č. 15, kde páter Lichtblau uvádí důvody, které ho vedly k sepsání tohoto pramene

Obrázek č.10.2

Úvodní strana rodového katastru Rožmberk nad Vltavou č. 15, kde páter Lichtblau uvádí způsob vedení pramene a důvody jeho vzniku

Obrázek č.10.3

Informace o příchodu pátera Wimmera do Rožmberku, který navázal na práci pátera Lichtblaua

Verisort,

Diese Clitzung wurde im Winter 1842 auf 1843 von P. Pfister
 Wieners zugewandert geschrieben.
 die Clitzung wurde in Matricula - Clitzung Tom II von
 seinem Leibarzt Dr. Profan Clitzblau per memoria
 abgelesen.
 Die uneheliche Geburt erfolgte im Jahr 1843 Clitzblau,
 im Jahr Mutter nach ihrer Familien - Namen angegeben,
 und - im Jahr Mutter angegeben ist, im Jahr Vater
 angegeben ist.
 Roßberg am 12ten März 1843,
 Pfister Wien
 Pfister

Obrázek č.10.4 Čtyři svazky rodových katastrů z let 1624-1946

Obrázek č.10.5 Detail záznamu z rodového katastru Rožmberk nad Vltavou č. 15

XI. PRAMENY A LITERATURA

XI.1 PRAMENY

SOA Třeboň, *Sbírky matrik Jihočeského kraje*, FÚ Rožmberk nad Vltavou, inv. č. 15.

SOA Třeboň, *Sbírky matrik Jihočeského kraje*, FÚ Rožmberk nad Vltavou, inv. č. 16.

SOA Třeboň, *Sbírky matrik Jihočeského kraje*, FÚ Rožmberk nad Vltavou, inv. č. 17.

XI.2 LITERATURA

ABRAMSOVÁ, Lynn, *Zrození moderní ženy. Evropa 1789-1918*, Praha 2005.

BACCI, Massimo Livi, *Populace v evropské historii*, Praha 2003.

BOLOGNE, Jean Claude, *Svatby. Dějiny svatebních obřadů na Západě*. Praha 1997.

BRABCOVÁ, Petra, *Demografické charakteristiky brněnského obyvatelstva v 18. století (historicko-demografická studie)*, Doktorandská práce, FF MU, Brno 1999.

BRABCOVÁ, Petra, *Plodnost vdaných žen v první polovině 18. století. Výsledky dat dvou jihomoravských farností*, HD 25, 2001, s. 85-100.

BRABCOVÁ, Petra, *Plodnost vdaných žen ve vesnici Komín v první polovině 18. století*, D 39, 1997, s. 101-109.

- BŮŽEK, Václav, „*Tý naděje budou každý čtyři neděle*“. *Těhotenství očima šlechty na prahu novověku*, *ĎaS* 3, 2001, s. 8-13.
- ČÁNOVÁ, Eliška – HORSKÁ, Pavla, *Obyvatelstvo oce Břevnova v církevních pramenech z let 1652-1800*, *AUC Philosophica et Historica* 3, 1972, s. 81-100.
- Demografie (nejen) pro demografy*, Sociologické pojmosloví 2, Praha 1993.
- DIBELKA, Jaroslav, *Reflexe a sebereflexe „zmrhané“ ženy na počátku novověku ve světle trestněprávních pramenů*, Diplomová práce HŮ JU, České Budějovice 2004.
- Dlouhodobé populační trendy na území ČSR (předstatistické období)*, *AD* 4, 1981.
- DOKOUPIL, Lumír – FIALOVÁ, Ludmila – MAUR, Eduard – NESLÁDKOVÁ, Ludmila, *Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století*, Praha 1999.
- DOKOUPIL, Lumír – NESLÁDKOVÁ, Ludmila, *Úmrtnost kojenců a mladších dětí v českých zemích na sklonku feudalismu*, *HD* 11, 1987, s. 141-158.
- van DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století), I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999.
- DUŠEK, Ladislav, *Obyvatelstvo města Budyně nad Ohří v letech 1701-1850*, *Ústecký sborník historický*, 1985, s. 143-239.
- DUŠEK, Ladislav, *Obyvatelstvo města Ústí nad Labem do konce 18. století (na základě matrik)*, Ústí nad Labem 1974.
- DUŠKOVÁ, Sabina, *Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století*, *HD* 24, 2000, s. 109-162.
- ERBEN, Karel Jaromír, *Prostonárodní české písně a říkadla*, Praha 1886.
- FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.
- FIALOVÁ, Ludmila, *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století*, *Documenta Pragensia* 13, 1996, s. 175-183.
- FIALOVÁ, Ludmila, *Příspěvek k možnostem studia sňatečnosti v českých zemích za demografické revoluce*, *HD* 15, 1985, s. 89-121.

- FIALOVÁ, Ludmila, *Sezónnost demografických událostí v českých zemích v 17. až 20. století*, D 37, 1995, s. 9-21.
- FIALOVÁ, Ludmila, *Sňatkový věk obyvatelstva Starého Města pražského v 19. století*, Documenta Pragensia 13, 1996, s. 175-183.
- FIALOVÁ, Ludmila, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva českých zemí v 19. století*, HD, 12, 1987, s. 207-224.
- FIALOVÁ, Ludmila, *Změny ve vývoji plodnosti v českých zemích za demografické revoluce*, HD 15, 1991, s. 143-189.
- FRIEDRICH, Gustav, *Rukověť křesťanské chronologie*, Praha 1934.
- van GENNEP, Arnolda, *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997.
- GRULICH, Josef, „*Slavností okamžiky*“ – *svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století)*, HD 24, 2000, s. 49-82.
- HAJN, Václav, *Vícečetné porody v Olomouci v letech 1661-1900*, D 30, 1988, s. 271-275.
- HAJN, Václav, *Dlouhodobé trendy v sezónní distribuci narozených v letech 1661-1900 v Olomouci*, D 30, 1988, s. 181-185.
- HAJN, Václav – KOMENDA, Stanislav, *Changes in the Seasonal Distribution of Births and Deaths in 1750-1984 in Central Moravia*, Antropologie 30, 1987, s. 155-164.
- HEROLDOVÁ, Iva, *Uzavírání sňatků a svatební obyčeje v Čechách ve 2. pol. 18. stol. a v 1. pol. 19. stol.*, ČL 62, 1975, s. 129-139.
- HEŘMÁNKOVÁ, Marie, *Demografický vývoj unětické farnosti v 18. století*, HD 24, 2000, s. 83-108.
- HOFMAN, Václav, *Sezónní průběh sňatečnosti v Čechách během 17. a 18. století*, HD 26, 2002, s. 81-100.
- HOLUBOVÁ, Michaela, *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Bobrovice od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*, HD 29, 2005, s. 111-155.

- HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – STLOUKAL, Milan, *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*, Praha 1990.
- HORSKÁ, Pavla, *K otázce vlivu nemanželských porodů na vývoj plodnosti z hlediska historické demografie*, D 22, 1980, s. 343-350.
- HORSKÁ, Pavla, *Česká historická demografie*, ČČH 89, 1991, s. 519-532.
- HORSKÁ, Pavla, *Historický vývoj plodnosti v českých zemích. Stav a možnosti výzkumu*, HD 6, 1975, s. 3-37.
- Horská, Pavla, *Index břevnovských matrik z 2. pol. 17. a z 18. století*, HD 5, 1971, s. 61-65.
- HORSKÁ, Pavla, *Umělé přerušování těhotenství pohledem historické demografie*, HD 27, 2003, s. 225-242.
- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta, *Rodina našich předků*, Praha 1996.
- HORSKÝ, Jan, *Historická demografie a nové metodické pohledy na sociální dějiny*, HD 19, 1995, s. 135-152.
- JANOUSEK, Emanuel, *Několik demografických dat z české vesnice na počátku 19. století*, HD 2, 1968, s. 67-71.
- KAČEROVÁ, Eva, *Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod řetězem*, HD 28, 2004, s. 35-54.
- KALIBOVÁ, Květa, *Úvod do demografie*, Praha 2004.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754-1914*, Praha 1965.
- KLABOUCH, Jiří, *Manželství a rodina v minulosti*, Praha 1962.
- KLABOUCH, Jiří, *Politický konsens k manželství v Čechách (z novějších dějin manželství v našich zemích)*, Praha 1960.
- KONEČNÁ, Alena, *Sezónnost sňatečnosti v ČSSR*, D 19, 1977, s. 215-222.
- KOTYŠKA, Václav, *Úplný místopis slovník království českého na základě nejnovějších dat*, Praha b.d.
- LAŠŤOVKOVÁ, Barbora, *Demografický vývoj hostivařské farnosti v 18. století*, Diplomová práce, FF UK, Praha 1994.
- LAŠŤOVKOVÁ, Barbora, *Vývoj úmrtnosti ve farnosti Hostivař v první polovině 18. století*, HD 19, 1995, s. 87-96.

- LENDEROVÁ, Milena, *K hříchu a modlitbě. Žena v 19. století*, Praha 1999.
- MASUY-STROOBANT, Godelieve, *Infant Health and Infant Mortality in Europe. Lessons from the Past and Challenges for the Future*, in: Carlo A. CORSINNI – Piere Paolo VIAZZO (edd.), *The Decline of Infant and Child Mortality. The European Experience: 1750-1990*, s. 1-34.
- MAUR, Eduard, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii)*, SAP 20, 1970, s. 425-457.
- MAUR, Eduard, *Na okraj francouzských metod, historickodemografického bádání*, HD 2, 1968, s. 72-83.
- MAUR, Eduard, *Nové příspěvky k dějinám antikoncepce*, D 13, 1971, s. 64-68.
- MAUR, Eduard, *Populační vývoj českých komorních panství po válce třicetileté*, AUC –Philosophica et historica 3, 1972, s. 8-90.
- MAUR, Eduard, *Základy historické demografie*, Praha 1978.
- MRÁZKOVÁ, Jana, „*Přislibujou sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.*“ *Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*, DP HÚ JU České Budějovice 2005.
- MUŽÍK, Petr, *Kojenecká a dětská úmtnost v Domažlicích v letech 1690-1830*, SAP 30, 1980, s. 229-243.
- MUŽÍK, Petr, *Obyvatelstvo města Domažlic v letech 1631-1830*, SAP 24, 1986, s. 103-179.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004.
- NEUDÖRFLOVÁ, Marie L., *České ženy v 19. století*, Praha 1999.
- PAVLÍK, Zdeněk – RYCHTAŘÍKOVÁ, Jana – ŠUBRTOVÁ, Alena, *Základy demografie*, Praha 1986.
- PAVLÍK, Zdeněk (ed.), *Sňatečnost a rodina*, Praha 1992.
- PEJML, Karel, *Český lid ve svých názorech, obyčejích a pověrách*, Praha 1941.
- PETRÁŇ, Josef, a kol., *Dějiny hmotné kultury. Kultura každodenního života od 16. do 18. století II./1*, Praha 1995.
- PETRÁŇ, Josef - PETRÁŇOVÁ, Lydia, *Rolník v evropské kultuře*, Praha 2000.
- PONŤUCH, Anton, *Gynekologie a porodnictví*, Praha 1984.

- POPELKA, Pavel, *Svatba v sociálním systému vesnice a sociální funkce svatebního veselí*, Studia Comeniana et historica XVI/31, Uherský Brod 1986, s. 84-97.
- PROCHÁZKA, Vladimír, *Výbava a výměnek na české vesnici v 16. a 17. století*, ČL 49, 1962, 55-63.
- PSÍKOVÁ, Jiřina, *Rodové katastry uložené ve Státním archivu v Třeboni*, HD 8, 1983, s. 75-79.
- RÉPÁSOVÁ, Marie, *Demografický vývoj farnosti Třeboň v letech 1750-1829*, Archivum Trebonense 5, 1982, s. 82-100.
- RÉPÁSOVÁ, Marie, *Úmrtnost v třeboňské farnosti v období 1750-1799*, D 22, 1980, s. 99-123.
- SELIGOVÁ, Markéta, *Sňatečnost na severočeském panství Horní Police v první polovině 18. století (K možností odhabu míry sňatečnosti v předstatickém období)*, HD 29, 2005, s. 29-52.
- Seznam míst v království Českém*, Praha 1893
- SRB, Vladimír, *Vícečetné porody v Československu*, D 16, 1974, s. 298-309.
- SRB, Vladimír, *Úmrtnost obyvatelstva v pražském okolí v polovině 18. a 19. století*, D 15, 1973, s. 50-55.
- SVOBODNÝ, Petr – HLAVÁČOVÁ, Ludmila, *Dějiny lékařství v českých zemích*, Praha 2004
- ŠTĚRBOVÁ, Blanka, *Sňatečnost a sňatková migrace ve farnosti Střelské Hoštice v letech 1645-1890*, JSH 58, 1989, s. 125-136
- ŠTĚRBOVÁ, Blanka, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686-1910*, HD 11, 1987, s. 97-140
- ŠTĚRBOVÁ, Blanka, *Vývoj sňatečnosti ve Střelských Hošticích v letech 1891-1999*, HD 23, 1999, s. 151-182.
- ŠUBRTOVÁ, Alena, *Kojenecká úmrtnost v Praze na přelomu 18. a 19. století*, Statistika a demografie 9, 1972, s. 143.
- ŠUBRTOVÁ, Alena, *Kojenecká úmrtnost v Praze v letech 1785-1815 na základě matrik*, HD 2, 1968, s. 45-57.

- ŠUBRTOVÁ, Alena, *Kontracepce, aborty a infanticidia v pramenech k předstáveckému období*, HD 15, 1991, s. 9-46.
- TINKOVÁ, Daniela, *Hřích, zločin a šílenství v čase odkouzlování světa*, Praha 2004.
- TINKOVÁ, Daniela, *Ilegitimita a „nová ekonomie života“ v osvícenské Habsburské monarchii. Problém svobodných matek a nemanželských dětí mezi sociální kontrolu a sociální péčí na prahu občanské společnosti*, HD 27, 2003, s. 133-172.
- TOŠNEROVÁ, Marie, *Obyvatelstvo města Berouna na konci 18. století*, HD 26, 2000, s. 63-80.
- TRAJER, Johann, *Historisch Statistische Diörese Budwes Beschreibung*, Budweis 1862.
- VÁVROVÁ, Stanislava, *Vícečetné porodů v ČSSR a mezinárodní srovnání*, D 22, 1980, s. 137-147.
- VELKOVÁ, Alice, *Nemanželské děti ve venkovské společnosti na přelomu 18. a 19. století*, in: Tomáš Jiránek – Jiří Kubeš (edd.), *Dítě a dětství napříč staletími*, Pardubice 2003, s. 205-227.
- VEREŠ, Pavel, *Sezónnost sňatků v českých zemích v letech 1851 až 1984*, ČL 74, 1987, s. 32-35.
- VOŠÁHLÍKOVÁ, Pavla, *Jak se žilo za časů Františka Josefa*, Praha 1996.
- WOWKOVÁ, Walburga – FIALOVÁ, Ludmila, *Plodnost vdaných žen v Jablonci nad Nisou do roku 1800*, D 34, 1992, s. 223-234.
- ZÍBRT, Čeněk, *Jak se kdy v Čechách tancovalo*, Praha 1960.

XII. SEZNAM TABULEK, GRAFŮ A PŘÍLOH

XII. 1. SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 3.1	Typové zastoupení rodových listů.....	32
Tabulka č. 3.2	Využitelnost metody rekonstrukce rodin ve vybraných lokalitách.....	33
Tabulka č. 4.9	Sezónnost v uzavírání sňatků v desetiletých cyklech (přepočteno na délku měsíců).....	39
Tabulka č. 4.2	Rodinný stav snoubenců v době sňatku v rožmberské farnosti.....	45
Tabulka č. 4.3	Kombinovaný věk snoubenců v době sňatku ve farnosti Rožmberk	46
Tabulka č. 4.4	Věk nevěsty v době prvního sňatku ve farnosti Rožmberk nad Vltavou.....	47
Tabulka č. 4.5	Věk ženich v době prvního sňatku ve farnosti Rožmberk nad Vltavou.....	48
Tabulka č. 4.6	Sňatkový věk zjištěný ve vybraných lokalitách u nás i v zahraničí.....	51
Tabulka č. 4.7	Věk vdovců v době opakovaného sňatku ve farnosti Rožmberk.....	52
Tabulka č. 4.8	Věk vdov v době opakovaného sňatku ve farnosti Rožmberk.....	53
Tabulka č. 4.9	Délka vdovství u mužů a žen v první polovině 19. století.....	55
Tabulka č. 4.10	Délka vdovství u mužů a žen v druhé polovině 19. století.....	56
Tabulka č. 4.11	Teritoriální původ svobodných snoubenců ve farnosti Rožmberk.....	58
Tabulka č. 5.1	Sezónnost narození ve farnosti Rožmberk v letech 1800-1899 (přepočet na délku měsíce).....	63

Tabulka č. 5.2	Počet dětí v rodinách s ukončenou reprodukcí	65
Tabulka č. 5.3	Počet dětí v rodině s ohledem věk matky při sňatku.....	68
Tabulka č. 5.4	Počet dětí v rodině s ohledem na délku trvání manželství	69
Tabulka č. 5.5	Velikost rodiny podle socioprofesioního postavení otce (kompletní rodiny).....	71
Tabulka č. 5.6	Plodnost žen v rožmberské farnosti v letech 1800-1849.....	74
Tabulka č. 5.7	Plodnost žen v rožmberské farnosti v letech 1850-1899.....	75
Tabulka č. 5.8	Plodnost vdaných žen v některých dalších lokalitách.....	77
Tabulka č. 5.10	Plodnost podle délky trvání manželství v letech 1800-1849.....	79
Tabulka č. 5.11	Plodnost podle délky trvání manželství v letech 1850-1899.....	80
Tabulka č. 5.11	Mimomanželská početí s ohledem na sňatkový věk ženy.....	82
Tabulka č. 5.12	Stav předmanželských početí v některých českých a moravských lokalitách	84
Tabulka č. 5.13	Délka intervalu mezi sňatkem a porodem v závislosti době početí.....	85
Tabulka č. 5.14	Zastoupení jednotlivých typů intervalů.....	86
Tabulka č. 5.15	Meziporodní intervaly v různých lokalitách	88
Tabulka č. 5.16	Věk ženy při posledním porodu (pouze ženy žijící v manželství až do menopausy)	89
Tabulka č. 5.17	Vícečetné porody v rožmberské farnosti v letech 1800-1899....	92
Tabulka č. 5.18	Rozložení porodů dvojčat v rožmberské farnosti v letech 1800-1899.....	94
Tabulka č. 5.19	Index maskulinity ve vybraných lokalitách	95
Tabulka č. 5.20	Podíl nemanželsky narozených dětí v celkovém počtu narozených.....	100
Tabulka č. 5.21	Počet nemanželských dětí narozených jedné matce.....	105
Tabulka č. 5.22	Podíl žen uzavírajících sňatek podle počtu nemanželských dětí.....	106
Tabulka č. 5.23	Podíl žen uzavírajících sňatek podle sociálního postavení.....	107
Tabulka č. 5.24	Vztah věku ženy při porodu nemanželského dítěte a jejího případného sňatku	108
Tabulka č. 5.25	Věk matek nemanželských dětí při narození nemanželského dítěte a při případném sňatku.....	109

Tabulka č. 5.26	Úmrtnost ve skupině nemanželských dětí.....	110
Tabulka č. 5.27	Podíl dětí dodatečně legitimovaných svými otci.....	114
Tabulka č. 5.28	Socioprofesní zařazení mužů s nelegitimními dětmi (všechny rodiny).....	115
Tabulka č. 5.29	Počet legitimovaných dětí v rodinách na panství Rožmberk...	116
Tabulka č. 5.30	Konečný počet dětí v rodinách s legitimovanými dětmi.....	118
Tabulka č. 5.31	Doba mezi porodem nemanželského dítěte a jeho legitimizací sňatkem rodičů.....	120
Tabulka č. 6.1	Poměr sňatků a počtu narozených dětí v jednotlivých desetiletích.....	124
Tabulka č. 7.1	Počet zemřelých matek v závislosti na pořadí dítěte.....	128
Tabulka č. 7.2	Úmrtnost dětí, jejichž matka zemřela při porodu nebo v šestinedělí.....	131
Tabulka č. 7.3	Kojenecká a dětská úmrtnost v rožmberské farnosti v letech 1800-1899.....	133
Tabulka č. 7.4	Mrtvorozenost a kojenecká úmrtnost v letech 1800-1899.....	138

XII.2. SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 4.1	Sezónní vývoj sňatečnosti na panství Rožmberk (v přepočtu na délku měsíců).....	38
Graf č. 4.2	Dny konání svatebního veselí ve farnosti Rožmberk nad Vltavou.....	42
Graf č. 5.5	Sezónnost v počtu narozených v letech 1800-1899 (v procentech).....	62
Graf č. 5.6	Míra plodnosti rožmberských žen v jednotlivých věkových skupinách v letech 1800-1849 a 1859-1899	76
Graf č. 5.7	Rozložení narození a početí nemanželsky narozených dětí v ročním cyklu (období 1800-1899).....	103
Graf č. 6.1	Srovnání vývoje počtu uzavřených manželství a narozených dětí na panství Rožmberk v letech 1800 - 1900 (pouze rodiny, které se trvale usadily ve farnosti).....	123

XII.3. SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 9.1	Porušení adventu a postu v rožmberské farnosti v 19. století
Příloha č. 9.2	Vývoj sňatečnosti během ročního cyklu (převáděno na délku měsíce)
Příloha č. 9.3	Vývoj sňatečnosti během ročního cyklu (absolutní počet)
Příloha č. 9.4	Dny konání svatebního veselí v rožmberské farnosti
Příloha č. 9.5	Sňatkový věk dívek ve farnosti Rožmberk (1800-1899)
Příloha č. 9.6	Sňatkový věk mládenců ve farnosti Rožmberk (1800-1899)
Příloha č. 9.7	Sňatkový věk vdov ve farnosti Rožmberk (1800-1899)
Příloha č. 9.8	Sňatkový věk vdovců ve farnosti Rožmberk (1800-1899)
Příloha č. 9.9	Délka vdovství mužů a žen v první čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk
Příloha č. 9.10	Délka vdovství mužů a žen v druhé čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk
Příloha č. 9.11	Délka vdovství mužů a žen ve třetí čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk
Příloha č. 9.12	Délka vdovství mužů a žen ve čtvrté čtvrtině 19. století ve farnosti Rožmberk
Příloha č. 9.13	Teritoriální původ svobodných snoubenců v 19. století
Příloha č. 9.14	Věkový rozdíl mezi partnery ve farnosti Rožmberk
Příloha č. 9.15	Rodinný stav snoubenců a jejich věk v době sňatku v letech 1800-1849
Příloha č. 9.16	Rodinný stav snoubenců a jejich věk v době sňatku v letech 1850-1899
Příloha č. 9.17	Sezónnost narození v letech 1800-1899 (absolutní počty)
Příloha č. 9.18	Sezónnost narození v letech 1800-1899 (absolutní počty)
Příloha č. 9.19	Sezónnost narození v letech 1800-1899 (přepočít na délku měsíce)
Příloha č. 9.20	Sezónnost narození v letech 1800-1899 (absolutní počty)
Příloha č. 9.21	Sezónnost narození manželských a nemanželských dětí
Příloha č. 9.22	Sezónnost počtů manželských a nemanželských dětí
Příloha č. 9.23	Počít dětí v rodině s ohledem na sňatečný věk matky (kompletní rodiny)
Příloha č. 9.24	Počít dětí v rodině s ohledem na věk ženy v době sňatku (kompletní rodiny)

Příloha č. 9.25	Počet dětí v rodině s ohledem na délku trvání manželství
Příloha č. 9.26	Délka meziporodních intervalů podle počtu dětí v rodině ve farnosti Rožmberk v letech 1800-1849
Příloha č. 9.27	Délka meziporodních intervalů podle počtu dětí v rodině ve farnosti Rožmberk v letech 1850-1899
Příloha č. 9.28	Graf k zastoupení jednotlivých intervalů v procentech
Příloha č. 9.29	Intenzita jednotlivých intervalů mezi sňatkem a prvním porodem
Příloha č. 9.30	Věk ženy při posledním porodu
Příloha č. 9.31	Věk ženy v době sňatku (sňatky mužů legitimujících své děti)
Příloha č. 9.32	Věk muže v době sňatku (sňatky mužů legitimujících své děti)
Příloha č. 9.33	Vývoj počtu manželsky a nemanželsky narozených dětí ve farnosti Rožmberk
Příloha č. 9.34	Vývoj počtu narozených v letech 1800-1900 na panství Rožmberk
Příloha č. 9.35	Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v letech 1800-1900
Příloha č. 9.36	Vývoj počtu uzavřených sňatků svobodných, vdovců a manželství s dodatečně legitimovanými dětmi ve farnosti Rožmberk
Příloha č. 9.37	Vývoj počtu zemřelých šestinedělek ve srovnání s celkovým počtem porodů v jednotlivých desetiletích
Příloha č. 9.38	Socioprofesionální zařazení manželů žen zemřelých v šestinedělí
Příloha č. 9.39	Věk zemřelých šestinedělek
Příloha č. 9.40	Rodina Thomase Petermullera (ilustrační rodina)
Příloha č. 9.41	Potratovost a umělé přerušení těhotenství ve farnosti Rožmberk (úplné rodiny s minimálně 5 dětmi, sňatky uzavřené v letech 1800-1899)

XII.4. SEZNAM OBRAZOVÝCH PŘÍLOH

Obrázek č.10.1	Úvodní strana rodového katastru Rožmberk nad Vltavou č. 15, kde páter Lichtblau uvádí důvody, které ho vedly k sepsání tohoto pramene
----------------	---

- Obrázek č.10.2 Úvodní strana rodového katastru Rožmberk nad Vltavou č. 15, kde páter Lichtblau uvádí způsob vedení pramene a důvody jeho vzniku
- Obrázek č.10.3 Informace o příchodu pátera Wimmera do Rožmberku, který navázal na práci pátera Lichtblaua
- Obrázek č.10.4 Čtyři svazky rodových katastrů z let 1624-1946
- Obrázek č.10.5 Detail záznamu z rodového katastru Rožmberk nad Vltavou č. 15
- Obrázek č.10.6 Evidence nemanželských dětí v rodovém katastru Rožmberk nad Vltavou č. 15
- Obrázek č.10.7 Zápis z rodového katastru č. 17
- Obrázek č.10.8 Evidence nemanželských dětí v rodovém katastru č. 17 (v levé polovině je uvedeno jméno svobodné matky, v pravé části strany pak údaje o otci nemanželského dítěte a sňatku rodičů)

XIII. SEZNAM ZKRATEK

AČ	Archiv český
AD	Acta demografica
AUC – Phil. et Hist.	Acta Universitatis Carolinae – Philosophica et Historica
b.d.	bez data
ČČH	Český časopis historický
ČL	Český lid
D	Demografie
ĐaS	Dějiny a současnost
FF MU	Filozofická fakulta Masarykovy univerzity
FF UK	Filozofická fakulta Karlovy univerzity
FÚ	Farní úřad
HD	Historická demografie
HÚJU	Historický ústav Jihočeské univerzity
inv. č.	inventární číslo
JSH	Jihočeský sborník historický
OH	Opera historica
SAP	Sborník archivních prací
SOA	Státní oblastní archiv

